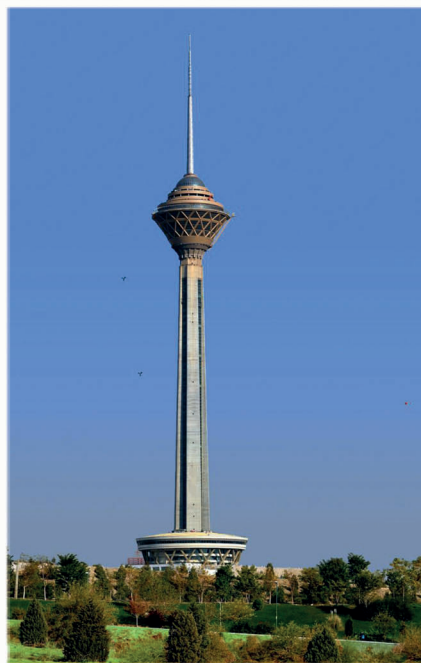

بررسی وضعیت مهاجرت و شهرنشینی در ایران

۱۳۹۲

بررسی وضعیت مهاجرت و شهرنشینی در ایران

دکتر حسین محمودیان

دانشیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران

دکتر علی قاسمی اردهانی

استادیار دانشگاه پیام نور

پژوهشکده‌ی آمار

دانشکده علوم اجتماعی

قدردانی

در طول سه دهه اخیر جمهوری اسلامی ایران تغییرات سریع جمعیتی- اجتماعی و اقتصادی را تجربه نموده است. این تغییرات اثر متقابلی بر الگوهای توسعه و نیز وضعیت اقتصادی- اجتماعی و ساختار جمعیتی کشور داشته و خود از آن‌ها تاثیر پذیرفته است. رشد شهرنشینی، الگوهای جدید مهاجرت داخلی، کاهش نرخ باروری، تورم جمعیت جوان، سالخوردگی جمعیت و همچنین افزایش تعداد خانوارهای زن سرپرست، از جمله مسایل نوظهور جمعیتی است که متاثر از تغییرات اقتصادی- اجتماعی کلان بوده، و قابلیت تاثیرگذاری بر روند توسعه کشور را نیز دارند. در نتیجه، کسب اطلاعات و دانش جامع و همچنین تولید شواهد علمی در زمینه مسایل نوظهور جمعیتی فوق‌الذکر، میبایست در اولویت برنامه سازمان‌های ذیربط دولتی و نهادهای جامعه مدنی قرارگیرد. چنین دانش و شواهدی می‌تواند ظرفیت تصمیم‌گیری، طراحی و برنامه‌ریزی و تدوین خط‌مشی‌ها و سیاست‌های مبتنی بر شواهد را در کشور تقویت نماید.

با توجه به اهمیت مسایل نوظهور جمعیتی و نیازهای موجود، برنامه پنجم صندوق جمعیت سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۶-۲۰۱۲) بر تحلیل و بکارگیری شواهد به روز، علمی و مرتبط، جهت تصمیم‌گیری متمرکز است. همچنین، مشارکت در فرایند سیاست‌گذاری با شرکای ملی و ترویج و برنامه‌ریزی در زمینه مسایل جمعیت و توسعه، از دیگر اهداف این برنامه است. در این راستا، صندوق جمعیت سازمان ملل همکاری‌های تنگاتنگی با شرکای ملی خود از جمله مرکز آمار ایران، دانشگاه تهران و پژوهشکده آمار در جهت تولید و انتشار اطلاعات و داده‌های جامع جمعیتی و همچنین ارایه تحلیل‌های عمقی از مسایل نوظهور جمعیتی شامل مهاجرت داخلی/شهرنشینی، جوانان، سالمندی و خانوارهای زن سرپرست، داشته است.

گزارش حاضر، تحلیل جامعی از وضعیت شهرنشینی و مهاجرت داخلی در ایران است که توسط گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران تهیه گردیده است. لازم میدانم مراتب قدردانی خود را نسبت به جناب آقای دکتر حسین محمودیان و جناب آقای دکتر علی قاسمی اردهایی که این گزارش ارزشمند را تهیه کرده‌اند، ابراز دارم. از همکار خود، آقای کامبیز کبیری، مدیر برنامه جمعیت و توسعه در صندوق جمعیت سازمان ملل متحد که در تهیه این گزارش نقش ارزنده‌ای داشته است، نیز تشکر میکنم.

اینجانب اطمینان دارم که گزارش حاضر، شواهد و پیشنهادات ارزشمندی را در راستای تدوین خط‌مشی‌ها و تصمیم‌گیری در ارتباط با مسایل جوانان شهرنشینی و مهاجرت داخلی در کشور ارائه می‌دهد.

محبت هوکلی اوز
نماینده صندوق جمعیت سازمان ملل متحد

پیشگفتار

مهاجرت یکی از عوامل اصلی دخیل در تغییرات ساختار و پویایی جمعیت است. جابجایی‌های جمعیتی همچنین تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد را موجب می‌شود. مهاجرت را می‌توان نوعی تطبیق و سازگاری در پاسخ به نیازهای اقتصادی و اجتماعی محسوب کرد. بنابراین تفاوت‌های منطقه‌ای علت غالب بسیاری از مهاجرت‌ها است. مهاجرت می‌تواند نتایج مثبت (نظیر کاهش نابرابری منطقه‌ای و گسترش ایده‌ها) و منفی (نظیر تراکم جمعیت، فرار مغزها و کاهش توان اقتصادی مناطق مهاجرفرست) فراوانی را به دنبال داشته باشد. بازتوزیع جمعیت در جهت افزایش شهرنشینی یکی از پیامدهای مهاجرت داخلی است که خود تبعات مختلفی را به همراه دارد.

جابجایی جمعیتی در ایران در دهه‌های اخیر حجم قابل توجهی داشته است. این تحرکات منطقه‌ای اثرات قابل توجهی را بر وضعیت مناطق مهاجرفرست و مهاجرپذیر اعمال کرده است. با توجه به کاهش میزان‌های مولید و مرگ‌ومیر در ایران، می‌توان گفت سهم مهاجرت‌های داخلی در رشد جمعیت ایران، در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن، در حال افزایش می‌باشد.

این گزارش با تحلیل ثانویه داده‌های موجود، وضعیت مهاجرت داخلی و شهرنشینی در ایران را با توجه به علل وجودی، تبعات و راهکارهای سیاستی مورد بررسی قرار داده است. نتایج به‌دست آمده می‌تواند اطلاعات و مبانی لازم را برای سیاست‌گذاری‌های مهاجرتی جدید فراهم کند.

انجام این پژوهش بدون همکاری دیگران میسر نبوده است. در ابتدا بر خود لازم می‌دانیم از حمایت ارزشمند آقای دکتر هولکی اوز (نماینده محترم صندوق جمعیت سازمان ملل در ایران) تشکر ویژه داشته باشیم. مساعدت آقای کامبیز کبیری (مدیر محترم برنامه) و خانم‌ها نیکی توکلی و مهرناز سلیمانلو در تمامی مراحل انجام کار درخور تقدیر است. همچنین از همکاران خود در گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، که توصیه‌های عالمانه آنها در بهبود گزارش بسیار موثر بوده است، کمال تشکر را داریم.

دکتر حسین محمودیان

دکتر علی قاسمی اردهایی

خلاصه مدیریتی

- مهاجرت داخلی یکی از عناصر مهم در توزیع جمعیت و تغییرات اجتماعی و اقتصادی در سطح ملی و منطقه‌ای است. مهاجرت حجم، رشد و ساختار جمعیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از جمله پیامدهای مهاجرت داخلی گسترش شهرنشینی است.
- در ایران طی سه دهه اخیر، سالانه بطور متوسط حدود یک میلیون نفر در داخل مرزهای کشور جابجا شده‌اند. این امر نشان از پدیداری مهاجرت‌های داخلی بعنوان یک واقعه جمعیتی-اجتماعی مهم و تأثیرگذار است که با سایر حوزه‌های جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور می‌تواند تعاملات پیچیده‌ای داشته باشد. روند مهاجرت بین استانی نشان می‌دهد که در طول چهار سرشماری اخیر، بیشترین مهاجران به استان‌های تهران (همراه با استان البرز فعلی)، اصفهان و خراسان رضوی وارد شده‌اند و استان تهران به همراه خوزستان و آذربایجان شرقی به ترتیب بیشترین درصد مهاجران خارج شده را داشته‌اند. خالص مهاجرت استان‌ها نشان می‌دهد استان‌های تهران (همراه با البرز) و اصفهان بیشترین خالص مهاجرت مثبت و آذربایجان شرقی، کرمانشاه و خوزستان بیشترین خالص مهاجرت منفی را داشته‌اند که در سرشماری ۱۳۹۰ بر شدت خالص مهاجرت مثبت استان‌های البرز، خراسان جنوبی و سمنان افزوده شده است.
- شاخص میزان کل مهاجرت نشان می‌دهد در ۱۵ سال اخیر بیشترین تأثیرپذیری از کل مهاجران وارد شده و خارج شده را استان‌های سمنان، قم، بوشهر، مرکزی و البرز داشته‌اند. همچنین، برای استان‌های سمنان، یزد، تهران، خراسان جنوبی و گیلان، مهاجرت به نسبت مولفه‌های باروری و مرگ و میر نقش افزاینده جمعیت و برای استان‌های کرمانشاه، همدان، آذربایجان شرقی، اردبیل، لرستان و چهارمحال بختیاری نقش کاهنده جمعیت را در مقایسه با سایر استان‌های کشور داشته است.

- باتوجه به وضعیت استان‌ها در زمینه شاخص‌های خالص مهاجرت، میزان کل مهاجرت و نسبت مهاجرت، استان‌های آذربایجان شرقی، اصفهان، تهران (البرز)، خراسان جنوبی، سمنان، قم، کرمانشاه، لرستان، همدان و یزد استان‌های مهمی بوده و نسبت به ۲۰ استان دیگر تداخلات و تعاملات بیشتری را با جریان‌های مهاجرت بین استانی دارند. این موجب گردید تا استان‌های مذکور مورد بررسی بیشتری قرار گیرند.
- در طول دوره زمانی ۹۰-۱۳۵۵، بر نسبت مهاجرت‌های شهر به شهر بطور چشمگیری اضافه شده و برعکس، از نسبت مهاجرت‌های روستا به روستا کاسته شده است. باتوجه به روند افزایشی درصد شهرنشینی در ایران طی دهه‌های اخیر، این امر ایجاب می‌نماید که نسبت مهاجرت‌های اتفاق افتاده بین دو نقطه شهری نسبت به مهاجرت‌های بین دو نقطه روستایی افزایش یابد. نکته قابل توجه، روند نزولی منظم مهاجرت‌های روستا به شهر در طول ۳۵ سال اخیر است. به‌ویژه اینکه در سرشماری ۱۳۹۰ درصد مهاجرت‌های شهر-روستا (۱۵٪) نسبت به روستا-شهر (۱۳٪) برای اولین بار است بیشتر شده است.
- در افزایش نسبت جمعیت نقاط شهری ایران در پنج سال اخیر، در کنار عوامل طبیعی (باروری و مرگ‌ومیر)، مهاجرت‌های داخلی برعکس روال سال‌های قبل نقش کاهنده داشته (با موازنه مهاجرتی منفی صدهزار) و بیشتر دو عامل "تبدیل نقاط روستایی به شهر" و "ادغام روستاها در مناطق شهری" تعیین‌کننده بوده‌اند.
- گرچه بیشترین مهاجرت‌ها در دامنه سنی ۲۰-۳۴ سالگی - سن فعالیت، تحصیل، ازدواج و خدمت سربازی- اتفاق افتاده است و نیز نسبت جنسی مهاجران (بخصوص مهاجران بین‌استانی) بیشتر از جمعیت کشور بدست آمده است، ولی غلبه این گروه سنی و نسبت جنسی در مهاجرت‌های شهر به روستا بیشتر از انواع دیگر مهاجرت‌ها بخصوص مهاجرت روستا به شهر است. مهاجران روستا - به شهر بیشتر به دلیل کار و تحصیل (برای بهبود موقعیت اجتماعی و اقتصادی) دست به مهاجرت می‌زنند، درحالی‌که مهاجران شهر به روستا بیشتر روستاییانی هستند که به صورت اجباری (انجام و پایان خدمت وظیفه و پایان تحصیل) به مبدأ خود برگشته‌اند.

- کمترین جذب زنان در مهاجرت‌های شهر به روستا و بیشترین آن در مهاجرت‌های روستا به شهر بوده است. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد زنان باتوجه به نیازهایی که برایشان به وجود می‌آید، خود را درگیر جریان‌های مهاجرت داخلی می‌کنند. ارتباط نوع مهاجرت‌های زنان با علت مهاجرت آنان نشان می‌دهد زنان مهاجر از روستا به شهر به غیر از عامل پیروی از خانوار، بیشتر به خاطر تحصیل اقدام به مهاجرت می‌کنند. در کل، بیش از چهار ششم مهاجران زن، علت مهاجرت خود را "پیروی از خانوار" عنوان کرده‌اند. کمتر از ۱۰ درصد مهاجران سرپرست خانوار که تقریباً تصمیم‌گیر اصلی در عمل مهاجرت بودند زن هستند. هم در مهاجرت‌های تبعی و هم اقتصادی جنس مهم‌ترین متغیر مستقل بوده و توانسته است حدود نیمی از تغییرات نوع مهاجرت صورت گرفته را تبیین نماید. در مهاجرت‌های تبعی، احتمال مهاجرت زنان چهار برابر مردان و در مهاجرت‌های اقتصادی احتمال مهاجرت مردان چهار برابر زنان است.
- انجام مهاجرت برای در هر دو جنس وابسته به دوره‌های سنی آنهاست. حدود ۷۰٪ زیر بیست ساله‌ها در مقابل ۳۵٪ بالای بیست ساله‌ها مهاجرت تبعی دارند که از سن بیست سالگی به بعد درصد مشاهده شده برای مردان به زیر ۸٪ می‌رسد، درحالی‌که برای زنان ۷۰٪ است. در مهاجرت‌های شغلی، درصد‌های بدست آمده برای گروه‌های سنی زنان بسیار کوچکتر (کمتر از ۵٪) است، ولی برای مردان در چندین گروه سنی (واقع در دامنه سنی ۲۵ الی ۴۹ سالگی) درصدها بزرگ‌تر از ۴۰٪ هستند. شکاف عمده مهاجرت‌های کاری در بین زنان و مردان از گروه سنی ۲۹-۲۵ سالگی شروع شده و در دامنه سنی ۳۰ الی ۳۹ سالگی به بیشترین سطح خود رسیده و با بالا رفتن گروه‌های سنی مهاجران این شکاف کاهش می‌یابد.
- در اولین سرشماری ایران کمتر از یک سوم جمعیت در مناطق شهری زندگی می‌کردند، در نزدیکی سال ۱۳۶۰ بود که سهم جمعیت ساکن در نقاط روستایی و شهری برابر شد و در سرشماری ۱۳۹۰ بیشتر از ۷۰٪ جمعیت ایران در شهرها ساکن بودند. استان قم با ۹۵٪ بیشترین میزان شهرنشینی را در هر دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ دارد و بعد از آن استان‌های تهران، البرز و اصفهان قرار می‌گیرند. کمترین آن در سرشماری ۱۳۸۵ به استان هرمزگان و در سرشماری ۱۳۹۰ به استان سیستان و بلوچستان اختصاص دارد.

- متوسط رشد سالانه جمعیت نقاط شهری در دو دوره ۴۵-۱۳۳۵ و ۵۵-۱۳۴۵ حدود ۰.۵٪ بوده که در دوره ۶۵-۱۳۵۵ نیم درصد به آن اضافه می‌شود. از این دوره به بعد رشد روند نزولی داشته و در سرشماری ۱۳۹۰ به ۲/۱ درصد می‌رسد. مقایسه جمعیت نقاط شهری استان‌ها در دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ نشان می‌دهد بیشترین افزایش مربوط به استان‌های بوشهر، هرمزگان و چهارمحال و بختیاری و کمترین آن مربوط به سیستان و بلوچستان، لرستان و همدان است. این افزایش موجب گردیده است بیشترین و کمترین متوسط رشد سالانه جمعیت شهری در سرشماری ۱۳۹۰ هم به ترتیب به استان‌های مذکور اختصاص یابد.
- تعداد شهرهای ایران در اولین سرشماری ۲۰۱ مورد بوده است و در سرشماری ۱۳۹۰ به ۱۱۳۹ شهر افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۰، استان اصفهان با ۱۰۱ نقطه شهری بیشترین تعداد شهرهای ایران را در خود جای داده است و بعد از آن استان‌های فارس، خراسان رضوی، کرمان، خوزستان و آذربایجان شرقی قرار می‌گیرند. این ۶ استان روی هم حدود ۴۰٪ نقاط شهری ایران را به خود اختصاص داده‌اند. در نقطه مقابل، استان قم با ۶ شهر کمترین نقطه شهری را دارد و همراه با استان‌های البرز، کهگیلویه و بویراحمد، سمنان، خراسان شمالی، و زنجان حدود ۸٪ شهرهای ایران را دارند.
- در سرشماری ۱۳۹۰ حدود ۳۳٪ شهرهای ایران جمعیت کمتر از پنج هزار نفر دارند که با افزودن شهرهای دارای پنج الی ده هزار نفر جمعیت، درصد شهرهایی که زیر ده هزار نفر جمعیت دارند به ۵۷٪ می‌رسد. در مقابل، تعداد شهرهای پرجمعیت در ایران کمتر است. تا سرشماری ۱۳۵۵ تنها شهر تهران جمعیت بالای ۵۰۰ هزار نفر داشته است و برای اولین بار در این سرشماری بود که سه شهر مشهد، اصفهان و تبریز دارای جمعیت بالای ۵۰۰ هزار نفر شدند. در سرشماری ۱۳۹۰، ۱۴ شهر، جمعیت بالای ۵۰۰ هزار نفر داشتند. تهران پرجمعیت‌ترین شهر ایران است و بعد از آن به ترتیب شهرهای مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم قرار دارند که دارای جمعیت بیش از یک میلیون نفر جمعیت هستند.
- طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، در سال ۲۰۱۳ ایران هشتمین کشور آلوده دنیا از نظر وضعیت هواست. در این گزارش اهواز از نظر وجود ذرات معلق در هوا آلوده‌ترین شهر دنیا معرفی

شده است. در سایت خبری محیط زیست ایران (۱۳۹۲) شهر تهران از نظر آلودگی صوتی رتبه اول را در کشور دارد. اکثر این معضلات زیست-محیطی و نیز زندگی حاشیه‌نشینی دامنگیر شهرهای پرجمعیت بوده و منشأ بیشتر (به جرأت همه) آنها ناشی از انباشت بیش از حد جمعیت است. افزایش جمعیت و متعاقب آن افزایش وسایل نقلیه موتوری، تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی، صنعتی و تجاری، گسترش کارخانجات و مشاغل صنعتی از جمله عوامل رشد آلاینده‌های زیست-محیطی است. با توجه به رشد بالای شهرنشینی که مهاجرت نقش عمده‌ای در آن داشته است، وضعیت اجتماعی، اقتصادی و اجتماعی مناطق شهری تفاوت بارزی با مناطق روستایی پیدا کرده است.

- طی چند دهه اخیر، بیشترین تمرکز در ارائه برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی متوجه پایتخت (شهر تهران) بوده است. بعد از انقلاب اسلامی خرید واحد مسکونی، مجوز اشتغال افراد و نیز ثبت نام دانش آموزان از طریق ارائه دفترچه بسیج اقتصادی آن شهر و منطقه صورت می‌گرفت. در سال‌های اخیر نیز طرح انتقال کارمندان از تهران به شهرستان‌ها، ایجاد شهرک‌ها در مناطق پیرامونی شهرهای پرجمعیت و توسعه روستایی از جمله برنامه‌های مهاجرتی جهت جلوگیری از افزایش بی‌رویه جمعیت در شهرهای پرجمعیت بوده است. با توجه به یافته‌های بدست آمده می‌توان برنامه‌های مهاجرتی مناسب‌تری را جهت تعدیل انباشت جمعیت در پایتخت و شهرهای پرجمعیت اتخاذ نمود.

فهرست مطالب

.....	خلاصه مدیریتی	۴
.....	۱. کلیات	۱۳
.....	۱.۱. مقدمه	۱۳
.....	۲.۱. اهداف تحقیق	۱۵
.....	۳.۱. داده‌ها و روش تحقیق	۱۶
.....	۴.۱. تعریف مفاهیم و شاخصها	۱۶
.....	۵.۱. ساختار گزارش	۱۷
.....	۶.۱. زمینه نظری	۱۸
.....	۷.۱. مطالعات مهاجرت و شهرنشینی در ایران	۱۹
.....	۲. وضعیت مهاجرت داخلی در ایران	۲۱
.....	۱.۲. تعداد مهاجران جابجا شده در فاصله سالهای ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰	۲۱
.....	۲.۲. مهاجرت‌های داخلی با مبدأ و مقصد روستا و شهر	۲۳
.....	۳.۲. مهاجرت‌های داخلی بر حسب تقسیمات کشوری	۲۵
.....	۴.۲. موازنه مهاجرتی استانها	۲۸
.....	۵.۲. میزان کل مهاجرت و نسبت مهاجرت استانها	۳۶
.....	۶.۲. وضعیت مهاجرت بین استانی در استانهای منتخب	۳۷
.....	۱.۶.۲. آذربایجان شرقی	۴۱
.....	۲.۶.۲. اصفهان	۴۱
.....	۳.۶.۲. تهران (شامل البرز)	۴۲
.....	۴.۶.۲. خراسان جنوبی	۴۳
.....	۵.۶.۲. سمنان	۴۴
.....	۶.۶.۲. قم	۴۴
.....	۷.۶.۲. کرمانشاه	۴۵
.....	۸.۶.۲. لرستان	۴۵
.....	۹.۶.۲. همدان	۴۵

۴۶ ۱۰.۶.۲. یزد
۴۶ ۷.۲. ترکیب جنسی و سنی مهاجران
۴۷ ۱.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد بین استانی برای استانهای کشور
۴۸ ۲.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد برحسب گروههای سنی
۵۳ ۳.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد و گروههای سنی مهاجران برحسب جریانهای مهاجرت داخلی
۵۴ ۸.۲. علل مهاجرت در ایران
۵۶ ۱.۸.۲. علل مهاجرت زنان و مردان
۵۸ ۲.۸.۲. علل مهاجرت در چرخه سنی
۶۱ ۳.۸.۲. علل مهاجرت در استانها
۶۲ ۹.۲. تعیین کننده‌های مهاجرت‌های تبعی و اقتصادی
۶۶ ۳. وضعیت شهرنشینی در ایران
۶۶ ۱.۳. میزان و روند شهرنشینی
۷۰ ۲.۳. تعداد و متوسط رشد سالانه جمعیت نقاط شهری
۷۲ ۳.۳. تعداد شهرها
۷۸ ۴.۳. تعیین کننده‌های مهاجرت به نقاط شهری
۷۹ ۵.۳. پیامدهای شهرنشینی
۸۰ ۵.۳.۱. حاشیه نشینی
۸۱ ۵.۳.۲. آلودگی محیط زیست
۸۲ ۵.۳.۳. تغییر ویژگیهای جمعیت‌های شهری و روستایی
۸۵ ۴. سیاستها و برنامه‌های مهاجرتی و شهرنشینی
۹۴ ۵. نتیجه‌گیری
۹۷ ۶. راهکارهای سیاستی پیشنهادی
۹۹ فهرست منابع
۱۰۴ پیوستها

فهرست جداول

جدول ۱.	توزیع مهاجران برحسب محل اقامت قبلی به تفکیک نقاط شهری و روستایی در فواصل سرشماریهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۲۲
جدول ۲.	درصد مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و تعداد خالص مهاجرت استانها در سرشماریهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۳۲
جدول ۳.	جمعیت میان دوره، مهاجران وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استانهای کشور	۳۳
جدول ۴.	جمعیت میان دوره، مهاجران وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استانهای کشور	۳۴
جدول ۵.	ولادت، فوت و نسبت مهاجرت استانهای کشور طی دورههای ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵	۳۹
جدول ۶.	مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استانهای کشور به تفکیک جنس طی دوره ۹۰-۱۳۸۵	۴۹
جدول ۷.	توزیع نسبی مهاجران برحسب علت مهاجرت به تفکیک مقصد شهری و روستایی، نوع مهاجرت و جنس در دوره ۹۰-۱۳۷۵	۵۵
جدول ۸.	توزیع نسبی مهاجران سرپرست خانوار برحسب علت مهاجرت به تفکیک جنس در دوره ۹۰-۱۳۸۵	۵۷
جدول ۹.	مهاجران گروههای سنی مختلف برحسب علت مهاجرت طی دوره ۹۰-۱۳۸۵	۵۸
جدول ۱۰.	توزیع نسبی مهاجران وارد شده به استانهای کشور برحسب علت مهاجرت طی دوره ۸۵-۱۳۷۵	۶۳
جدول ۱۱.	توزیع نسبی مهاجران وارد شده به استانهای کشور برحسب علت مهاجرت طی دوره ۹۰-۱۳۸۵	۶۴
جدول ۱۲.	جمعیت نقاط شهری کشور و تغییرات آن به تفکیک استان در سالهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۷۳
جدول ۱۳.	متوسط رشد سالانه جمعیت کل، مناطق شهری و روستایی استانها طی دوره ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۷۴
جدول ۱۴.	توزیع شهرهای کشور برحسب تعداد جمعیت به تفکیک استان، ۱۳۸۵	۷۶
جدول ۱۵.	توزیع شهرهای کشور برحسب تعداد جمعیت به تفکیک استان، ۱۳۹۰	۷۷
جدول ۱۶.	جمعیت (به هزار) شهرهای پرجمعیت سال ۱۳۹۰ طی سالهای ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰	۷۸
جدول ۱۷.	ویژگیهای جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی مناطق شهری و روستایی، ۱۳۹۰	۸۳

فهرست نمودارها

نمودار ۱.	تعداد مهاجران جابجا شده بین سالهای ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۰ برحسب سالهای مهاجرت	۲۳
نمودار ۲.	توزیع نسبی مهاجران داخلی برحسب روستا و شهر بودن مبدأ و مقصد در سرشماریهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۲۴
نمودار ۳.	توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب جهت مهاجرت به تفکیک استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵	۲۶
نمودار ۴.	توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب جهت مهاجرت به تفکیک استان طی دوره ۹۰-۱۳۸۵	۲۷
نمودار ۵.	توزیع نسبی مهاجران داخلی برحسب تقسیمات کشوری در سرشماریهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰	۲۸
نمودار ۶.	توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب تقسیمات کشوری به تفکیک استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵	۲۹
نمودار ۷.	توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب تقسیمات کشوری به تفکیک استان طی دوره ۹۰-۱۳۸۵	۳۰
نمودار ۸.	میزان خالص مهاجرت سالانه استانهای کشور طی دورههای ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵	۳۵
نمودار ۹.	میزان کل مهاجرت سالانه استانهای کشور طی دورههای ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵	۳۸
نمودار ۱۰.	نسبت مهاجرت استانهای کشور طی دورههای ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵	۴۰

۵۰	نمودار ۱۱. هرم سنی جمعیت کل کشور، ۱۳۸۵
۵۰	نمودار ۱۲. هرم سنی جمعیت غیرمهاجر کشور، ۱۳۸۵
۵۱	نمودار ۱۳. هرم سنی جمعیت مهاجر کشور، ۱۳۸۵
۵۱	نمودار ۱۴. هرم سنی جمعیت کل کشور، کل مهاجر و مهاجران بین استانی - ۱۳۹۰
۵۴	نمودار ۱۵. هرمهای سنی مهاجران شهر به شهر، شهر به روستا، روستا به شهر، و روستا به روستا، ۸۵-۱۳۷۵
۶۰	نمودار ۱۶. توزیع نسبی مهاجران با علت پیروی از خانوار به تفکیک سن و جنس، ۹۰-۱۳۸۵
۶۱	نمودار ۱۷. توزیع نسبی مهاجران با علت اشتغال به تفکیک سن و جنس، ۹۰-۱۳۸۵
۶۶	نمودار ۱۸. میزان شهرنشینی و روستانشینی ایران در سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰
۶۸	نمودار ۱۹. میزان شهرنشینی استانهای کشور در سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰
۷۱	نمودار ۲۰. متوسط رشد سالانه جمعیت کل، روستایی و شهری ایران در سالهای ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

فهرست اشکال

۱۹	شکل ۱. مدل دج‌ونگ در زمینه تبیین فرایند تصمیم‌گیری به مهاجرت افراد
۵۹	شکل ۲. اهمیت علل مهاجرت در گروههای سنی مهاجران طی دوره ۹۰-۱۳۸۵
۶۹	شکل ۳. میزان شهرنشینی استانهای کشور، ۱۳۹۰

فصل ۱ کلیات

۱.۱. مقدمه

مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می‌گردد. جابجایی مکانی انسان‌ها به عنوان موضوعی قابل بحث در بین بسیاری از علوم است. مهاجرت نوعی جابجایی مکانی جمعیت است که به دلایل و اهداف متفاوت انجام می‌گیرد. کاپل^۱ (۱۹۷۶) معتقد است در الگوهای جدید مهاجرت می‌توان دلیل مهاجرت اشخاص را فرایند صنعتی شدن و تغییر تفکرات اجتماعی دانست. امروزه و در عصر ارتباطات، نقل و انتقال‌ها ساده‌تر شده، ابعاد آن گسترش یافته و اکثراً با هدف پیشرفت و دستیابی به رفاه و امکانات بهتر صورت می‌گیرد.

با وجود اینکه مهاجرت همواره در میان انسان‌ها وجود داشته است، ولی جریان مهاجرتی از دوران بعد از انقلاب صنعتی بوده است که توجه‌ها را به سوی خود جلب نموده است. مهاجرت را می‌توان نوعی تطبیق و سازگاری اجتماعی در پاسخ به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محسوب کرد (تودارو ۱۳۶۷). بالان^۲ (۱۹۸۱) معتقد است افزایش در مطالعات مهاجرت از دهه ۱۹۶۰ پاسخی برای گسترش علاقه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در مورد رشد جمعیت و مخصوصاً شهرنشینی است.

مطالعه عوامل موثر در رشد جمعیت ایران در یک قرن اخیر نشان می‌دهد، تغییرات مرگ و میر و شرایط بهداشتی جامعه نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییرات جمعیت ایران داشته است. با بهبود شرایط بهداشتی و کنترل نسبی مرگ و میرهای ناشی از شرایط بد بهداشتی و معیشتی (خسروی و همکاران^۳ ۲۰۰۷؛ خسروی و همکاران ۱۳۹۱)، باروری به عنوان یک عامل تاثیرگذار بر رشد جمعیت مورد توجه قرار گرفت. یافته‌های مرتبط با سطح باروری نشان می‌دهد میزان باروری کل در ایران به سطح زیر جانشینی رسیده است، بطوریکه میزان آن ۱/۹ در سرشماری ۱۳۸۵ و ۱/۸ در سرشماری ۱۳۹۰ (مرکز آمار ایران ۱۳۹۰) بدست آمده است. در چنین شرایط جمعیتی و با در نظر گرفتن سایر عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، اثرگذاری مهاجرت‌های داخلی در تغییرات جمعیتی ایران در سطوح جغرافیایی و مرزبندی‌های سیاسی اهمیت بیشتری یافته است. می‌توان عنوان کرد در شرایط کنونی جامعه

^۱. Koppel

ایران، مهاجرت‌های داخلی از تعیین‌کننده‌های مهم میزان رشد جمعیت ایران در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن است.

پس از انقلاب کشاورزی ایجاد شهرها دومین انقلاب عظیم در فرهنگ انسان است. این امر روند اجتماعی برجسته‌ای بود که بیشتر موجب دگرگونی در روابط متقابل انسان با محیط و انسانهای دیگر گردید (عابدین درکوش ۱۳۶۴). در جوامع غربی همراه با تحولات صنعتی، جمعیت شهری به دو دلیل اصلی روند رو به فزاینده‌ای داشته است. نخست افزایش امکانات بهداشتی و کاهش مرگ و میر، دوم آزادسازی جمعیت روستایی به ویژه برای بهره‌برداری صنعتی از زمین و آزاد شدن نیروی انسانی وابسته به آن (جهان شاهی ۱۳۸۴). در ایران با رشد فزاینده نقش نفت و افول کشاورزی در اقتصاد کشور، روابط شهر و روستا دگرگون شد (مکی ۱۳۵۶). شهرها با اتکاء به مازاد اقتصادی حاصل از صدور نفت خام، به محور اصلی تحولات جامعه تبدیل شدند. گسترش روزافزون تجارت خارجی و رشد سرمایه‌گذاری با اخذ وام‌های خارجی شهرها را به مرکز اصلی تجارت، حیات اقتصادی و مرکز اصلی اشتغال نیروی کار تبدیل کرد. دولت بیشتر درآمدهای نفتی را در شهرهای بزرگ هزینه می‌کرد که توزیع نامتوازن درآمدهای شهر و روستا سبب افزایش میزان مهاجرت‌های روستا-شهر شد. به‌دنبال این امر، عواملی همانند اصلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰ و تحولات سریع در جامعه شهری از اوایل دهه ۱۳۵۰ (وثوقی ۱۳۶۶؛ طالب و عنبری ۱۳۸۴)، انقلاب اسلامی (ازکیا و غفاری ۱۳۸۳)، فرایند جنگ تحمیلی (رستمعلی‌زاده و قاسمی-اردهائی ۱۳۹۱)، دیدگاه حاکم بر برنامه‌ریزی جوامع روستایی (جمعه‌پور ۱۳۷۸)، عوامل عمده تشدیدکننده جریان‌های مهاجرت روستا-شهری بوده‌اند.

ازجمله پیامدهای مهاجرت داخلی (بیشتر از نوع روستا به شهر و نیز شهر کوچک به شهر بزرگ)، رواج و گسترش شهرنشینی است. بنابراین، مهاجرت روستا-شهر که بعنوان یکی از حوزه‌های اصلی و مهم در مباحث جمعیت‌شناسی است، علاوه بر پیامدهای جمعیتی، دلیل عمده گسترش شهرها و رشد شهرنشینی است.

از آنجایی که در گذشته رشد جمعیت و در نتیجه جابجایی انسانها در مقیاس بسیار کوچکتری صورت می‌گرفت، تاثیر این جابجایی‌ها بر ساختار اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی مناطق مهاجرفرست و مهاجرپذیر چندان قابل ملاحظه نبوده است. امروزه مهاجرت و به تبع آن حاشیه‌نشینی به بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین مساله جمعیتی و در کشورهای جهان سوم به یک معضل اجتماعی تبدیل شده است. در

ایران مهاجرت روستائیان و ساکنین شهرهای کوچک به شهرها، تغییرات زیادی را در افکار، شیوه‌های زندگی، اخلاق و حالات روانی روستائیان بوجود آورده است که بعضاً می‌تواند زمینه‌ساز پیدایش بعضی از عوارض ناخوشایند اجتماعی و انحرافات شوند. مناطق مهاجرفرست که اکثراً از نقاط کوچک و محروم هستند، سرمایه‌گذاری عظیمی برای نیروی انسانی خود انجام داده اند ولی به دلیل نداشتن سیستمهای جذب افراد تحصیلکرده همانند دانشگاهها، ادارات و صنایع و غیره، بسیاری از نیروهای انسانی ماهر خود را از دست می‌دهند.

علاوه بر تأثیرات عمیق اقتصادی و روانی که مهاجرت‌های روستا- شهری در روستا و شهر به جای می‌گذارد، افزایش روزافزون آن باعث بروز بی‌نظمی‌هایی در گسترش فیزیکی شهرها و ایجاد حاشیه‌نشینی و حلبی‌آبادها می‌گردد. افزایش فقر در شهرها، دسترسی ناکافی به مسکن و خدمات اصلی شهری، بیگانگی شهروندان از هم، ایجاد زاغه، سیستم حمل و نقل ناکافی و نارسایی امکانات شهری از این گونه مشکلات هستند. شهرگرایی را می‌توان حالت بدشکل و تقلیدی تبدیل زندگی روستایی به زندگی شهری قلمداد نمود. از زمینه‌های شکل‌گیری شهرگرایی می‌توان به نگاه مرکزگرایانه برنامه‌ریزان توسعه و توسعه روستایی در برنامه‌های روستایی و رسانه‌های مسلط شهری اشاره کرد. این شیوه زندگی می‌تواند تصویر روستائیان از زندگی روستایی را تحت تاثیر قرار دهد و مکان‌های زندگی روزمره آنان را خالی از هویت نماید. از آنجا که مهاجرت یکی از عوامل اساسی رشد شهرنشینی در کشور ایران به حساب می‌آید، مطالعه توأم مهاجرت و شهرنشینی در این طرح اهمیت ویژه‌ای دارد.

۲.۱. اهداف تحقیق

باتوجه به بررسی هم‌زمان دو واقعه جمعیتی مهم "مهاجرت داخلی" و "شهرنشینی" در این طرح و تداخل و ارتباط این دو واقعه باهم، اهدافی که دنبال می‌شود عبارتند از:

- شناخت الگوهای مهاجرت استان‌ها از لحاظ شدت مهاجرفرستی و مهاجرپذیری
- شناخت جریان‌های مهاجرت داخلی ایران برحسب مبدأ و مقصد شهری و روستایی و نیز نوع مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی
- شناخت ترکیب سنی و جنسی مهاجران
- شناخت علل و تعیین‌کننده‌های مهاجرت
- شناخت میزان و روند شهرنشینی، عوامل مؤثر، و تبعات آن

▪ شناخت سیاست‌ها و برنامه‌های ملی مرتبط با مهاجرت داخلی و شهرنشینی در ایران.

۳.۱. داده‌ها و روش تحقیق

روش تحقیق عمدتاً تحلیل ثانویه داده‌های حاصل از "سرشماری عمومی نفوس و مسکن" است. از داده‌های سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۷۵ به صورت محدود و از ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به صورت وسیع‌تر استفاده شده است. علاوه بر این، از داده‌های نمونه‌ای ۲۰٪ سرشماری ۱۳۸۵ و ۲٪ سرشماری ۱۳۹۰ نیز جهت بکارگیری در تحلیل‌های سطح فردی استفاده شده است. از یافته‌های سایر پژوهشگران در زمینه شهرنشینی و پیامدهای حاصل از شهرنشینی نیز استفاده بعمل آمده است.

۴.۱. تعریف مفاهیم و شاخص‌ها

باتوجه به نقش کلیدی اصطلاح‌های "مهاجر"، "خالص مهاجرت"، "میزان خالص مهاجرت"، "میزان کل مهاجرت"، "نسبت مهاجرت" و "میزان شهرنشینی"، در زیر به تعاریف آنها پرداخته می‌شود:

مهاجر: فردی است که در فاصله زمانی دو سرشماری (که معمولاً در آبان ماه انجام گرفته‌اند) شهر یا آبادی محل سکونت خود را تغییر داده است. بنابراین، مهاجر در سرشماری ۱۳۶۵ کسی است که محل سکونت خود را در بین دو سرشماری ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ تغییر داده است. در سرشماری ۱۳۹۰ نیز، مهاجر "فردی است که شهر یا آبادی محل سکونت خود را در بین دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ تغییر داده است."

مهاجرت داخلی: مهاجرت‌هایی که در درون مرزهای ایران انجام گرفته است و از لحاظ تقسیم‌بندی‌های "مرزهای سیاسی - سازمانی" به دو دسته کلی مهاجرت‌های درون استانی و بین استانی تقسیم می‌شود. اگر مهاجرت در بین و درون شهرستان‌های یک استان انجام گیرد، مهاجرت درون استانی و اگر از یک استان به استان دیگر انجام گیرد، مهاجرت بین استانی است. علاوه بر این، از لحاظ تقسیم‌بندی مبدأ و مقصد "روستایی" و "شهری"، مهاجرت‌های داخلی مشتمل بر چهار گروه شهر به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا و روستا به شهر می‌باشد.

خالص مهاجرت (NM^۱): عبارت است از حاصل تفریق "تعداد افرادی که منطقه مشخصی را طی دوره زمانی معین ترک می‌کنند" (E^۲) از "تعداد افرادی که طی همان دوره زمانی وارد منطقه مذکور می‌شوند" (I^۳).

$$NM = I - E$$

میزان خالص مهاجرت (NMR^۴): نسبت خالص مهاجرت یک منطقه در یک دوره زمانی به تعداد کل

جمعیت آن منطقه در میانه دوره زمانی مذکور (P) ضربدر ۱۰۰۰.

$$NMR = \frac{I - E}{P} \times 100$$

میزان کل مهاجرت: عبارت است از نسبت مجموع تعداد کل مهاجران وارد شده و خارج شده از یک منطقه در یک دوره زمانی به تعداد کل جمعیت آن منطقه در میانه دوره زمانی مذکور.

$$\text{میزان کل مهاجرت} = \frac{\text{مهاجران خارج شده} + \text{مهاجران وارد شده}}{\text{جمعیت میان دوره}} \times 1000$$

نسبت مهاجرت: عبارت است از نسبت تعداد خالص مهاجران یک منطقه طی دوره زمانی معین به حاصل تفریق تعداد مرگ و میرها از تعداد تولدهای آن منطقه طی دوره زمانی مذکور. این شاخص سهم مهاجرت را نسبت به افزایش طبیعی جمعیت (موالید و مرگ و میر) در تغییرات حجم جمعیت نشان می‌دهد.

$$\text{نسبت مهاجرت} = \frac{\text{تعداد خالص مهاجران}}{\text{تعداد فوت شدگان} - \text{تعداد موالید}} \times 1000$$

شهر (نقطه شهری): هر یک از نقاط جغرافیایی است که دارای شهرداری باشد.

آبادی (نقطه روستایی): مجموعه یک یا چند مکان و اراضی به هم پیوسته (اعم از کشاورزی و غیر کشاورزی) که خارج از محدوده شهرها واقع شده و دارای محدوده ثبتی یا عرفی مستقل باشد.

میزان شهرنشینی: نسبت تعداد جمعیت ساکن در نقاط شهری به جمعیت کل کشور ضربدر ۱۰۰.

$$\text{میزان شهرنشینی} = \frac{\text{جمعیت ساکن در نقاط شهری}}{\text{جمعیت کل}} \times 100$$

۵.۱. ساختار گزارش

این گزارش در ۵ بخش ارائه می‌شود. بخش کلیات حاوی مقدمه، اهداف، روش تحقیق و مفاهیم، و مبانی نظری می‌باشد. در بخش دوم وضعیت مهاجرت داخلی در ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. تحلیل وضعیت شهرنشینی در ایران در بخش بعدی می‌آید. بخش چهارم حاوی سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط

1. Net Migration

2. Emigration

3. Immigration

4. Net Migration Rate

با مهاجرت داخلی و شهرنشینی است و بخش نهایی نتیجه‌گیری کلی از مطالب مطرح شده را بیان می‌کند.

۶.۱. زمینه نظری

باتوجه به اینکه مهاجرت حوزه‌های مختلف را شامل می‌شود، بنیان‌های نظری زیادی از سطح تحلیلی کلان همانند نظریه جاذبه و دافعه^۱ تا خرد همانند نظریه انتخاب عقلانی^۲ وجود دارد و هدفشان تبیین این است که چرا مردم مهاجرت می‌کنند. بیشترین تلقی‌های معاصر از موقعیت نظری رفتار مهاجرت در کارهای مسی و همکارانش (مسی و اسپانا^۳ ۱۹۸۷؛ دوراند^۴ و مسی ۱۹۹۲؛ مسی و همکاران ۱۹۹۳؛ ۱۹۹۴) ملاحظه می‌شود. البته مهاجرت و جابجایی انسانها در جوامع پیشرفته و صنعتی با کشور های در حال توسعه تمایز آشکاری دارد و چون علت و ماهیت این مهاجرت‌ها متفاوت بوده است، در نتیجه پیامدها و تأثیرات متفاوتی را بر جای گذاشته است. مهاجرت در معنای مورد نظر، در ایران نیز بعد از اصلاحات ارضی و در نتیجه تأثیرات آن و نیز در اثر وقوع دو واقعه اجتماعی مهم انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی تشدید می‌شود. جهت تبیین مهاجرت‌های داخلی صورت گرفته در ایران می‌توان به "نظریه انتظار ارزش^۵ مهاجرت" اشاره کرد.

در نظریه انتظار ارزش مهاجرت، کنشگر محل اقامت خود را از یک مجموعه مکان‌های جایگزین که مجموع سودمندی‌ها را در ابعاد مختلف به حداکثر می‌رساند، انتخاب می‌کند (دجونگ و گاردنر^۶ ۱۹۸۱). ویژگی‌های خاصی این ارزش مورد انتظار از مهاجرت را تحت تأثیر قرار می‌دهند. «اول ویژگی‌های فردی و ویژگی‌های خانواده، دوم هنجارهای اجتماعی و فرهنگی، سوم عوامل شخصیتی همانند ریسک‌پذیری یا سازگاری و چهارم ساختار فرصت» (هاج^۷ ۲۰۰۸: ۵۸۸). دجونگ (۲۰۰۰) معتقد است انتظارات و اهداف ارزش‌گذاری شده، انگیزش‌ها را برای مهاجرت تعیین می‌کند. تصمیم خانوارها برای فرستادن افراد یا جابجایی خودشان، با انتظار دست یافتن به اهداف ارزش‌گذاری شده صورت می‌گیرد. در این دیدگاه، نیات قبلی مهاجر تعیین‌کننده‌های اولیه تصمیم به مهاجرت واقعی مهاجران هستند. بحث

1. Pull-Push Theory

2. Rational Choice Theory

3. Massey and Espana

4. Durand

5. Value Expectancy Theory

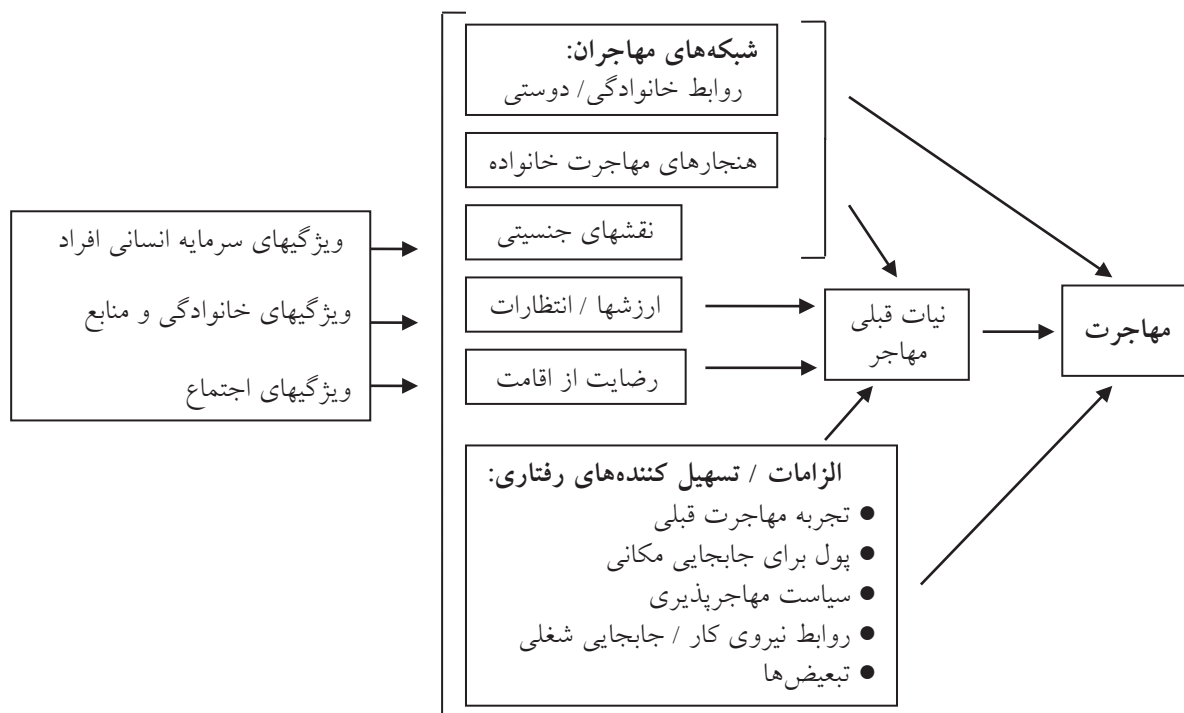
6. DeJong and Gardner

7. Haug

وی چنین است که انتظارات همراه با ضابطه‌های خانواده در مورد مهاجرت، پیش‌بینی کننده‌های نیت قبلی برای جابجایی هستند که به ترتیب تعیین کننده‌های بی‌واسطه عمل مهاجرت هستند (شکل ۱).

دجونگ جهت مطالعه تصمیم‌گیری مهاجرت، مفاهیم انتظارات/ارزشها، هنجارهای مهاجرت خانوادگی، نقشهای جنسیتی، رضایت از اقامت، شبکه مهاجران و الزامات و تسهیل کننده‌های رفتاری مستقیم را بطور خاص معین کرده است. نتایج "بررسی جنسیت، ارزشها و نیت به جابجایی در مناطق روستایی تایلند" (دجونگ و همکاران ۱۹۹۶) نشان می‌دهد برای مردان، وابستگی و آسایش، شبکه‌های اجتماعی، حضور افراد جوان در خانوار و دارایی زمین تعیین کننده‌های عمده تصمیم‌گیری مهاجرت هستند، درحالیکه برای زنان اندازه‌های درآمد و آسایش، حضور افراد مسن در خانوار، اندازه اجتماع و از دست دادن فرصت، عاملهای برجسته‌ای می‌باشند.

شکل ۱. مدل دجونگ در زمینه تبیین فرایند تصمیم‌گیری به مهاجرت افراد

منبع: دجونگ ۲۰۰۰: ۳۱۰

۷.۱. مطالعات مهاجرت و شهرنشینی در ایران

به دلیل فراگیر بودن پدیده مهاجرت و شهرنشینی، بدیهی است که مطالعات گسترده‌ای نیز پیرامون آن انجام شده است و هریک از پژوهشگران و سازمان‌ها براساس اهداف و نیازهای خود به آن پرداخته‌اند.

محققان جهت دستیابی به اهداف پژوهشی خود بیشتر به بررسی ویژگیهای اجتماعی- اقتصادی، خصوصیات فردی، نگرشها و گرایشهای مهاجرین بالقوه پرداخته‌اند. این مطالعات بیشتر براساس داده‌های سرشماری و به روش تحلیل ثانویه داده‌ها صورت گرفته است. بررسی ویژگیها و خصوصیات مهاجران و مطرح نمودن مباحث توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی استانهای کشور از دیگر خصوصیات این مطالعات است. با توجه به افزایش مهاجرتهای روستا به شهر و شهر به شهر و عوارض و عواقب نامطلوب ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن، این موضوع در دهه‌های اخیر بیشتر مورد توجه محققین قرار گرفته است. آسیب‌ها و بحرانهای اجتماعی، رشد روزافزون جمعیت شهری و بحرانهای فضایی شهرها مواردی هستند که در مطالعات شهرنشینی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در مطالعات مرتبط با مهاجرت و شهرنشینی در ایران، یکی از مسائل مورد توجه مهاجرت‌های روستا- شهری است که به عنوان یکی از عوامل رشد شهرنشینی در ایران به شمار می‌آید. در این نوع مهاجرت‌ها بررسی نقش عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی مؤثر بر انطباق اجتماعی مهاجران در شهر، تغییر در سطح زندگی و افزایش مشکلات اقتصادی- اجتماعی مهاجران روستایی، شتاب شهرنشینی و توزیع نامتعادل جمعیت شهری، عدم برخورداری مناطق روستایی از امکانات بهداشتی و رفاهی، مورد توجه است. با استفاده از روش فراتحلیل، مطالعات انجام گرفته در دو حوزه مهاجرت و شهرنشینی در ایران توسط محمودیان و قاسمی‌اردهائی (۱۳۹۱) تحلیل شده و خلاصه‌ای از این مطالعات از لحاظ موضوع، مسائل مورد توجه، کانون توجه و راهکارهای ارائه شده در پیوست (جداول پ ۱ و پ ۲) ارائه شده است.

فصل ۲

۲. وضعیت مهاجرت داخلی در ایران

در این بخش، یافته‌های طرح در زمینه مهاجرت در ایران باتوجه به داده‌های تجزیه و تحلیل شده ارائه می‌گردد. در اکثر این یافته‌ها و تنظیم جداول و نمودارها، تحلیل‌های سنی، جنسی و منطقه‌ای مورد توجه بوده و یافته‌ها باتوجه به این متغیرهای جمعیتی طبقه‌بندی شده‌اند. یافته‌ها طوری تنظیم شده‌اند که بتوان از تحلیل و برداشت‌های کلی به سمت تحلیل‌های جزئی‌تر رسید و در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها از آن استفاده نمود.

۱.۲. تعداد مهاجران جابجا شده در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰

در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۶۵ حدود ۵.۷ میلیون نفر در درون مرزهای ایران جابجا شده‌اند. این تعداد تقریباً ۱۱/۶٪ از جمعیت کشور در سال ۱۳۶۵ را تشکیل می‌داد. در این دوره به دلیل مهاجرت عظیم افغان‌ها به ایران (قرخلو و حبیبی ۱۳۸۵)، درصد قابل توجهی (۱۲/۲٪) از محل اقامت قبلی مهاجران را "خارج از کشور" تشکیل می‌دهد. همانطور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود که در سرشماری‌های بعدی از شدت تأثیرپذیری تغییرات جمعیت داخلی کشور از مهاجرت‌های با منشأ خارج از کشور کاسته می‌شود. در سرشماری ۱۳۷۵ نسبت جمعیت مهاجر کشور به ۱۴/۵٪ افزایش می‌یابد که برای سرشماری ۱۳۸۵ نیز این روند افزایشی ادامه داشته و به ۱۷/۲٪ می‌رسد. در سرشماری ۱۳۹۰ باتوجه به تغییر دوره زمانی سرشماری از ده سال به پنج سال، درصد جمعیت مهاجر داخلی کشور به ۷/۴ کاهش می‌یابد. مقایسه آن با نسبت دوره ۸۵-۱۳۷۵ نشان می‌دهد که نسبت مهاجرت‌های داخلی مردم در پنج سال اخیر کاهش محسوسی داشته است. بطوریکه اگر شدت مهاجرت دهه ۸۵-۱۳۷۵ ادامه می‌یافت، انتظار براین است که نسبت مورد بررسی برای دهه ۹۰-۱۳۸۵ بالای ۹٪ بدست آید. نکته قابل تأمل در سرشماری ۱۳۹۰، درصد قابل توجه (۷/۱٪) کسانی است که محل اقامت قبلی خود را اظهار نکرده‌اند. مشخص نبودن محل اقامت قبلی با این گستردگی می‌تواند تأثیر معنی‌داری در جابجا گزارش شدن خالص مهاجرت استان‌ها و نیز نوع جریان‌های مهاجرت داخلی با مبدأ و مقصد روستایی و شهری داشته باشد. توضیحات تفصیلی در مورد مهاجران شهری و روستایی در ادامه خواهد آمد.

جدول ۱. توزیع مهاجران برحسب محل اقامت قبلی به تفکیک نقاط شهری و روستایی در فواصل سرشماری‌های

۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

سال	مناطق	کل	شهرستان محل سرشماری		سایر شهرستانهای استان		شهرستانهای سایر استانها		خارج از کشور	اظهار نشده
			شهر	آبادی	شهر	آبادی	شهر	آبادی		
۱۳۵۰-۶۵	کل کشور	۵۷۴۴۶۸۷	۲۷۰۵۹۶	۱۲۸۳۶۳۹	۹۵۷۹۴۴	۴۴۱۵۸۹	۱۳۶۲۴۱۷	۵۰۰۵۱۷	۶۹۹۹۷۸	۲۲۸۰۰۷
	شهری	۳۹۸۴۲۲۴	۱۲۵۹۱۲	۸۵۵۴۰۹	۶۵۱۵۷۹	۳۱۶۵۶۳	۱۱۳۴۷۴۹	۳۶۳۵۵۵	۳۶۷۱۳۸	۱۶۹۳۱۹
	روستایی	۱۷۶۰۴۶۳	۱۴۴۶۸۴	۴۲۸۲۳۰	۳۰۶۳۶۵	۱۲۵۰۲۶	۲۲۷۶۶۸	۱۳۶۹۶۲	۳۳۲۸۴۰	۵۸۶۸۸
۱۳۶۵-۷۵	کل کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۱۲۲۹۳۶۰	۱۹۵۹۳۹۳	۱۸۴۹۳۸۴	۴۵۷۸۰۷	۲۵۲۴۱۲۱	۴۱۵۸۰۰	۲۳۸۳۳۱	۴۴۵۷۴
	شهری	۶۱۲۲۶۷۵	۷۸۸۶۴۸	۱۲۵۲۲۰۳	۱۳۲۵۰۹۳	۳۳۵۹۵۴	۱۹۴۸۴۳۰	۳۰۱۷۴۸	۱۳۷۷۱۴	۳۲۸۸۵
	روستایی	۲۵۹۶۰۹۵	۴۴۰۷۱۲	۷۰۷۱۹۰	۵۲۴۲۹۱	۱۲۱۸۵۳	۵۷۵۶۹۱	۱۱۴۰۵۲	۱۰۰۶۱۷	۱۱۶۸۹
۱۳۷۵-۸۵	کل کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۱۶۳۸۶۶۲	۲۲۵۹۳۸۰	۲۵۴۹۹۳۹	۵۶۱۷۵۰	۴۲۰۱۰۷۵	۵۷۲۹۶۶	۲۶۰۴۹۵	۱۰۳۸۸۱
	شهری	۸۹۹۹۷۰۹	۹۹۵۶۵۰	۱۴۴۲۳۰۷	۲۰۲۸۳۶۹	۴۳۲۵۶۱	۳۳۶۱۶۴۶	۴۵۵۱۸۶	۱۹۸۱۵۹	۸۵۸۳۲
	روستایی	۳۱۴۸۴۳۹	۶۴۳۰۱۳	۸۱۷۰۷۳	۵۲۱۵۷۰	۱۲۹۱۹۰	۸۳۹۴۲۹	۱۱۷۷۸۰	۶۲۳۳۶	۱۸۰۴۹
۱۳۸۵-۹۰	کل کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۱۱۶۲۵۰۸	۸۰۲۸۴۲	۹۹۵۰۳۷	۱۱۲۶۶۷	۱۸۵۷۰۴۱	۱۰۸۴۵۰	۱۰۲۵۱۹	۳۹۳۶۰۲
	شهری	۴۳۰۲۰۸۶	۸۷۱۹۶۱	۴۸۹۷۹۶	۸۱۴۷۶۵	۸۰۸۴۷	۱۵۷۲۳۱۴	۸۴۶۰۸	۷۸۷۸۹	۳۰۹۰۰۶
	روستایی	۱۲۳۲۵۸۰	۲۹۰۵۴۷	۳۱۳۰۴۶	۱۸۰۲۷۲	۳۱۸۲۰	۲۸۴۷۲۷	۲۳۸۴۲	۲۳۷۳۰	۸۴۵۹۶

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

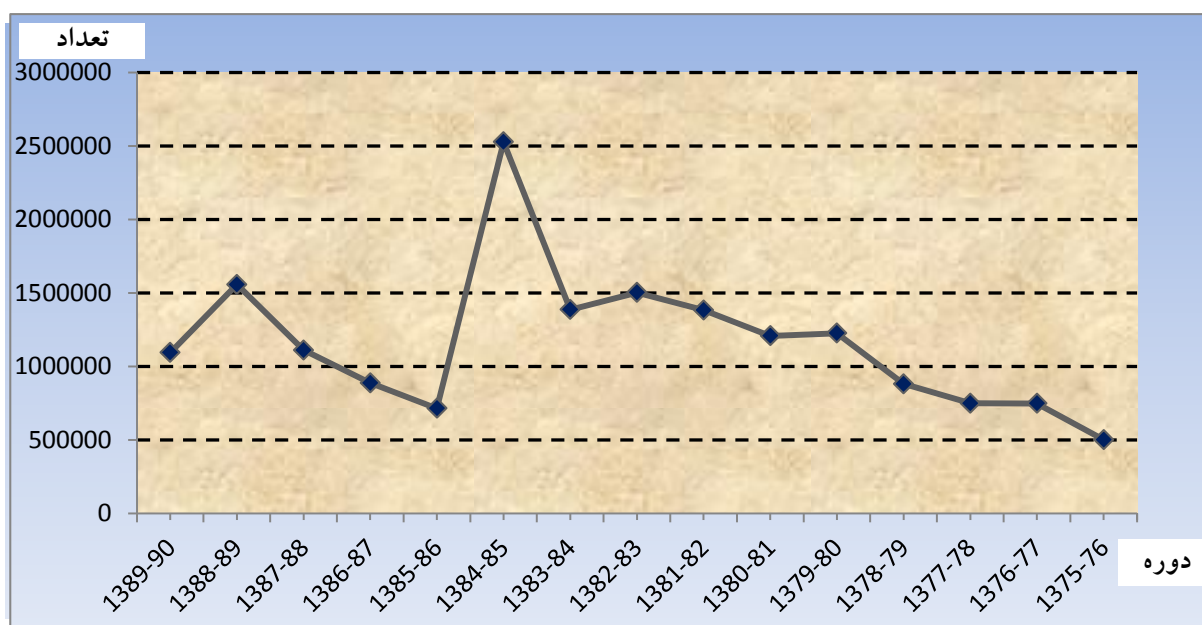
جهت نشان دادن تعداد مهاجران جابجا شده ایران در هر یک از سال‌های واقع در فاصله زمانی ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۰، از سوال "مدت اقامت در همین شهر یا آبادی"^۱ سرشماری (فقط برای مهاجران) استفاده شده است. برای سرشماری ۱۳۸۵ مدت‌های اقامت... و "۹ سال" و برای سرشماری ۱۳۹۰ "کمتر از یک سال" ... و "۵ سال"^۲ گزارش شده است. با پیوند این مدت‌های اقامت ۱۵ ساله، فراوانی مهاجران برای هر یک از ۱۵ سال مورد مطالعه بدست آمده است. نمودار ۱ نشان می‌دهد فراوانی مهاجران داخلی جابجا شده در ایران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ سیر صعودی منظمی داشته است که کاهش مربوط به دوره

^۱ - انجام کار با این فرض صورت گرفته است که مهاجران به درستی مدت اقامت خود را به مأمور سرشماری گزارش کرده‌اند. با توجه به ماهیت گذشته‌نگر سوال، مسلم است که تعداد قابل توجهی از مهاجران نمی‌توانند برآورد دقیقی از زمان مهاجرت گذشته‌شان داشته باشند. براین اساس است که هرچقدر به زمان سرشماری نزدیک‌تر می‌شویم، به تعداد مهاجران نیز افزوده می‌شود. بخصوص برای "کمتر از یک سال‌های" سرشماری ۱۳۸۵ خیلی بیشتر از واقع بدست آمده است. با وجود این مسایل، از این طریق می‌توان به یک الگوی مهاجرت داخلی سالانه برای ایران دست یافت.

^۲ - با توجه به فاصله پنج ساله بین سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، چنین تقسیم‌بندی مدت اقامت نمی‌تواند منطقی بوده و آخرین مدت اقامت باید "۴ سال" گزارش می‌شد. چون مجموع اینهاست که می‌تواند مدت اقامت ۵ سال و کمتر را برای مهاجران بدست دهد. باین وجود، مدت اقامت ۵ سال که ۱/۷٪ (۹۲۹۶۷ نفر) مهاجران را شامل می‌شد، در مدت اقامت ۴ سال ادغام شده است.

۱۳۸۳-۸۴ می‌تواند مربوط به جابجایی گزارش "سال" در "کمتر از یک سال" باشد. فراوانی سال‌های ۱۳۸۵-۸۶ به بعد، براساس سرشماری ۱۳۹۰ صورت گرفته است. نمودار ۱ نشان می‌دهد یافته‌های سرشماری ۱۳۹۰ نمی‌تواند پیوند مناسب و منطقی در امتداد فراوانی‌های بدست آمده بر اساس سرشماری ۱۳۸۵ باشد. با وجود ادغام مدت‌های اقامت ۴ سال و ۵ سال سرشماری ۱۳۹۰، فراوانی آن خیلی پایین‌تر از آن است که بتوان در امتداد داده‌های سرشماری ۱۳۸۵ متصور شد. همچنین، باتوجه به ماهیت گذشته-نگر سوال، انتظار این است که فراوانی بدست آمده برای دوره ۹۰-۱۳۸۹ (به علت یادآوری بهتر وقایع) بیشتر از سال‌های قبلی باشد^۱.

نمودار ۱. تعداد مهاجران جابجا شده بین سال‌های ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۰ برحسب سال‌های مهاجرت

منبع: ترسیم براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

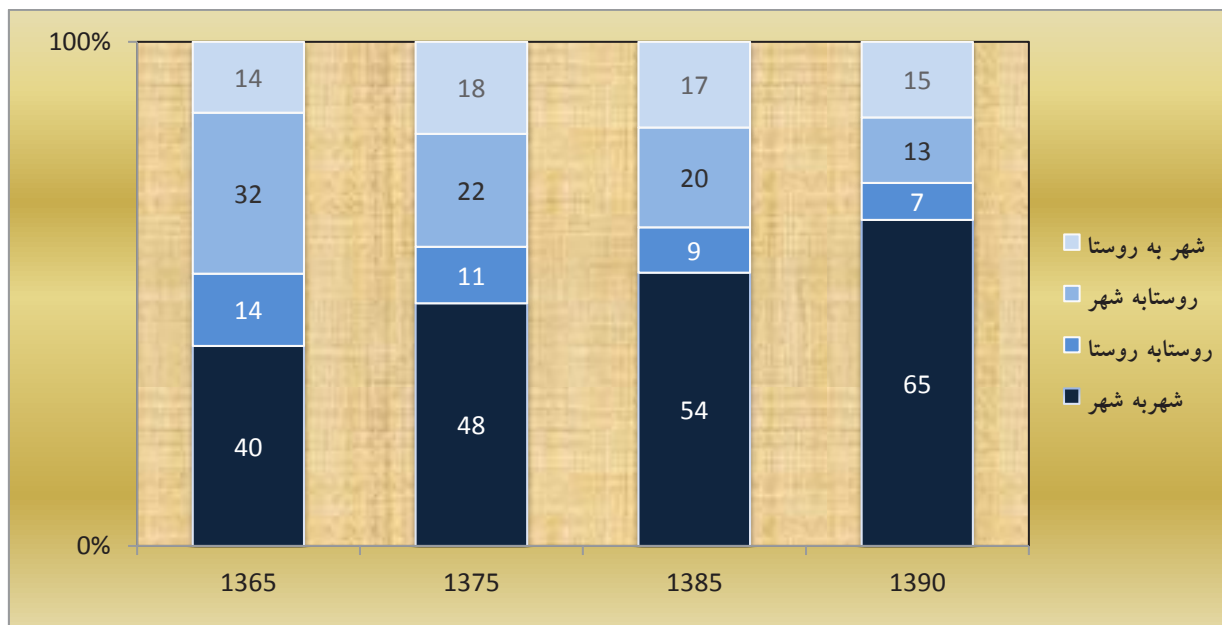
۲.۲. مهاجرت‌های داخلی با مبدأ و مقصد روستا و شهر

نمودار ۲ درصد مهاجران جابجا شده در داخل کشور را برحسب مبدأ و مقصد روستایی و شهری مهاجرت در سرشماری‌های ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰ نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که در طول دوره زمانی

^۱ البته بهترین شیوه جهت اطلاع از تعداد نسبتاً دقیق مهاجران جابجا شده در طول دهه، سال، ماه و حتی روز خاص، استفاده از داده‌های ثبتی است. سازمان ثبت احوال ثبت واقعه مهاجرت داخلی را به عنوان یکی از بهترین راهکارها جهت پوشش ثبت مهاجرت‌های صورت گرفته در ایران تلقی می‌نماید. سامانه‌ای در ثبت احوال کشور تعبیه شده است که از طریق آن افراد جابجا شده (مهاجر و غیرمهاجر) می‌توانند (درحقیقت می‌باید) تغییر نشانی محل سکونت خود را اطلاع رسانی نمایند. از طریق این سامانه ثبتی و اطلاعات به دست آمده از آن می‌توان به آمار طولی و نسبتاً دقیق از مهاجران دست یافت.

۹۰-۱۳۵۵، بر نسبت مهاجرت‌های شهر به شهر بطور چشمگیری اضافه شده و برعکس از نسبت مهاجرت‌های روستا به روستا کاسته شده است. با توجه به روند افزایشی درصد شهرنشینی در ایران طی دهه‌های اخیر این امر ایجاب می‌نماید که نسبت مهاجرت‌های اتفاق افتاده بین دو نقطه شهری نسبت به مهاجرت‌های بین دو نقطه روستایی افزایش یابد. نکته قابل توجه، روند نزولی منظم مهاجرت‌های روستا به شهر در طول ۳۵ سال اخیر است. به‌ویژه اینکه در سرشماری ۱۳۹۰ درصد مهاجرت‌های شهر-روستا (با فراوانی ۷۵۵۵۴۶ نفر) نسبت به روستا-شهر (با فراوانی ۶۵۵۲۵۱ نفر) بیشتر بدست آمده‌است. این وضعیت در ایران جدید است. می‌توان نتیجه‌گرفت که در افزایش نسبت جمعیت نقاط شهری ایران در پنج سال اخیر، در کنار عوامل طبیعی (باروری و مرگ‌ومیر)، مهاجرت‌های داخلی برعکس روال سال‌های قبل نقش کاهنده داشته (با موازنه مهاجرتی منفی صدهزار) و بیشتر دو عامل "تبدیل نقاط روستایی به شهر" و "ادغام روستاها در مناطق شهری" تعیین‌کننده بوده‌اند.

نمودار ۲. توزیع نسبی مهاجران داخلی برحسب روستا و شهر بودن مبدأ و مقصد در سرشماری‌های ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های جدول ۱

درصد مهاجرت‌های داخلی استان‌ها با مبدأ و مقصد شهری و روستایی بیشتر متأثر از درصد شهرنشینی و روستانشینی استان‌ها است. استان‌های قم، تهران و اصفهان با داشتن بیشترین میزان شهرنشینی در سرشماری ۱۳۸۵ بیشترین درصد مهاجرت‌های شهر به شهر و کمترین درصد

مهاجرت‌های روستا به روستا و نیز شهر به روستا را به خود اختصاص داده‌اند. در نقطه مقابل، استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، هرمزگان، خراسان شمالی، خراسان جنوبی و کردستان با داشتن بیشترین میزان روستانشینی، از کمترین درصد مهاجرت‌های شهر به شهر و بیشترین درصد مهاجرت‌های روستا به شهر و روستا به روستا برخوردارند (نمودار ۳).

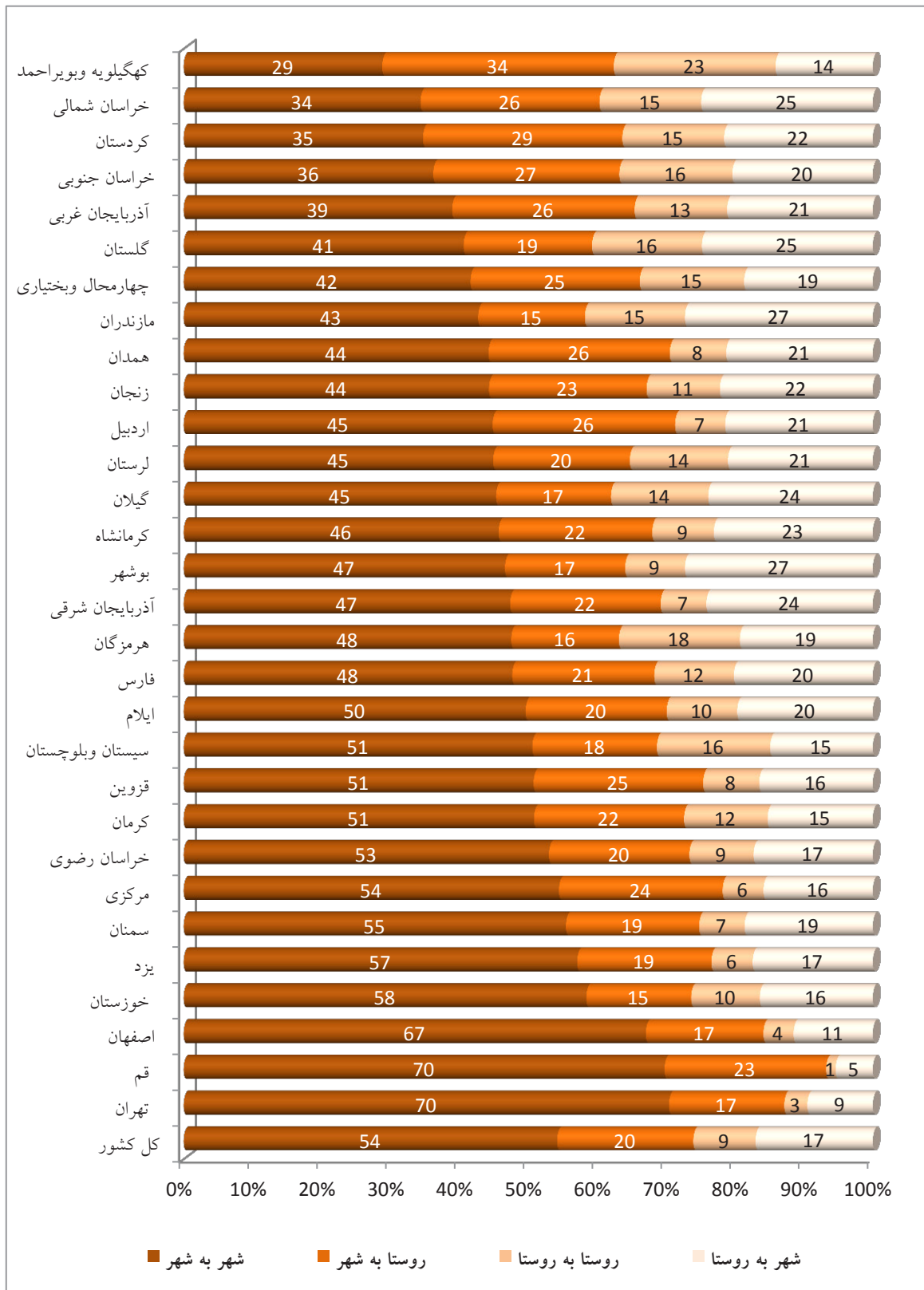
در سرشماری ۱۳۹۰ نیز تقریباً الگوی میزان شهرنشینی و روستانشینی استان‌ها همانند پنج سال قبل از آن بدست آمده است. بطوریکه استان‌های قم، البرز، تهران و اصفهان بیشترین مهاجرت‌های شهر به شهر و کمترین مهاجرت‌های روستا به شهر، روستا به روستا و شهر به روستا را دارند. درمقابل، استان‌های خراسان شمالی، خراسان جنوبی، زنجان و کردستان کمترین درصد مهاجرت‌های شهر به شهر و بیشترین درصد سایر جریان‌های مهاجرتی را دارا بودند (نمودار ۴).

۳.۲. مهاجرت‌های داخلی برحسب تقسیمات کشوری

آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد. نمودار ۵ نشان می‌دهد در سرشماری‌های مورد بررسی، کمترین درصد مهاجرت بین استانی در سرشماری ۱۳۷۵ و بیشترین آن در سرشماری ۱۳۸۵ بدست آمده است. در مهاجرت‌های درون استانی، در طول ۳۵ سال اخیر مهاجرت‌های بین شهرستانی همواره روند کاهشی داشته و مهاجرت‌های درون‌شهرستانی نیز نوساناتی داشته است که در سرشماری ۱۳۹۰ به بیشترین سطح خود می‌رسد. این یافته‌ها نشان می‌دهد که در پنج سال اخیر مردم بیشتر در مناطق جغرافیایی نزدیک به اقامتگاه خود جابجا شده و از مهاجرت‌های با مسافت طولانی تا حدودی اجتناب کرده‌اند.

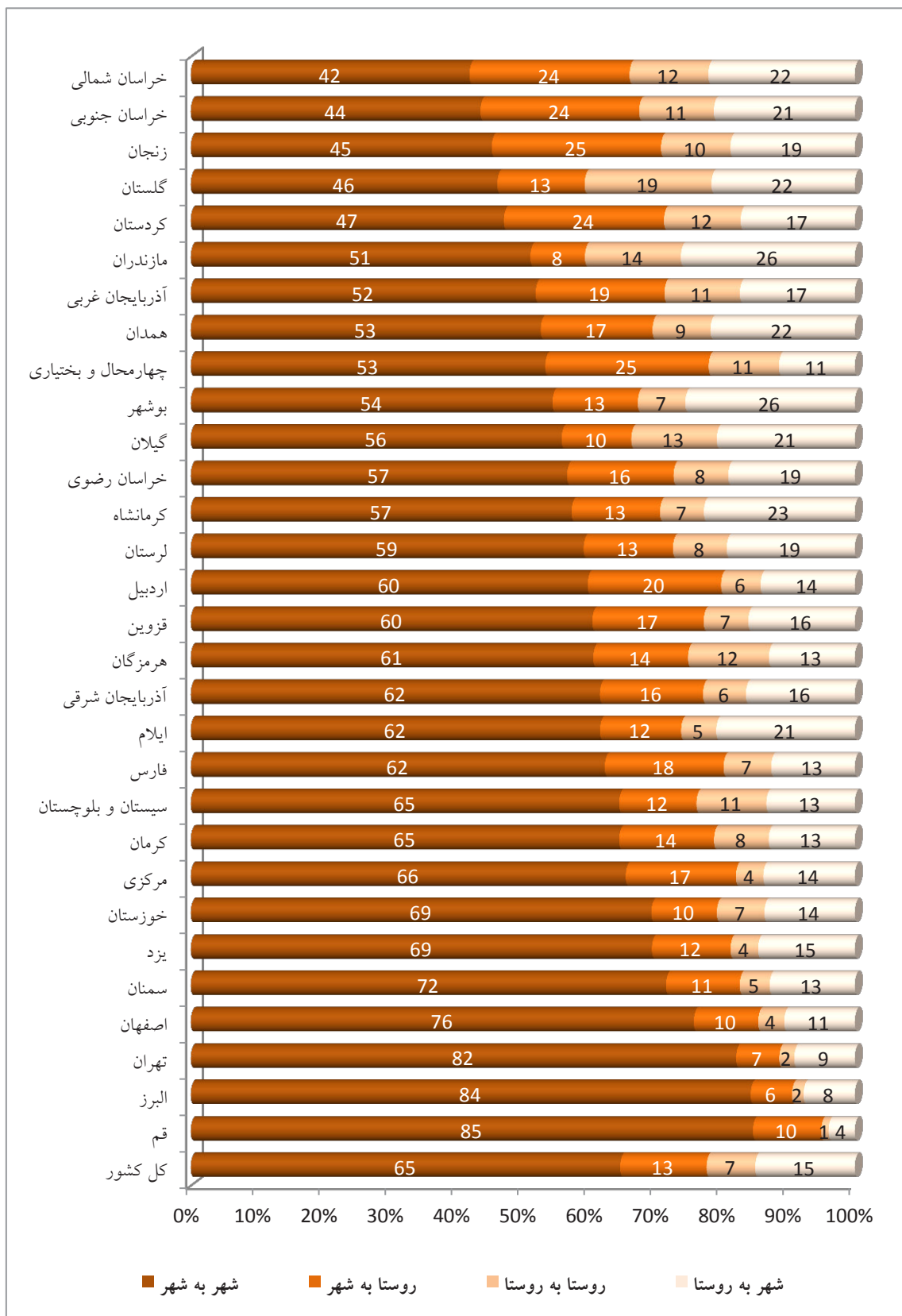
در طی سال‌های ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۰، استان‌های قم، سمنان، مرکزی و یزد (و البرز در سرشماری ۱۳۹۰) بیشترین دریافت‌کننده مهاجرت‌های بین استانی و فارس، کرمان، سیستان و بلوچستان و آذربایجان غربی بیشترین دریافت‌کننده مهاجران درون شهرستانی بوده‌اند. این امر بیشتر به انگیزه مهاجرتی مهاجران وارد شده به این استان‌ها با سطوح توسعه‌یافتگی مخالف بر می‌گردد (نمودارهای ۶ و ۷).

نمودار ۳. توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب جهت مهاجرت به تفکیک استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

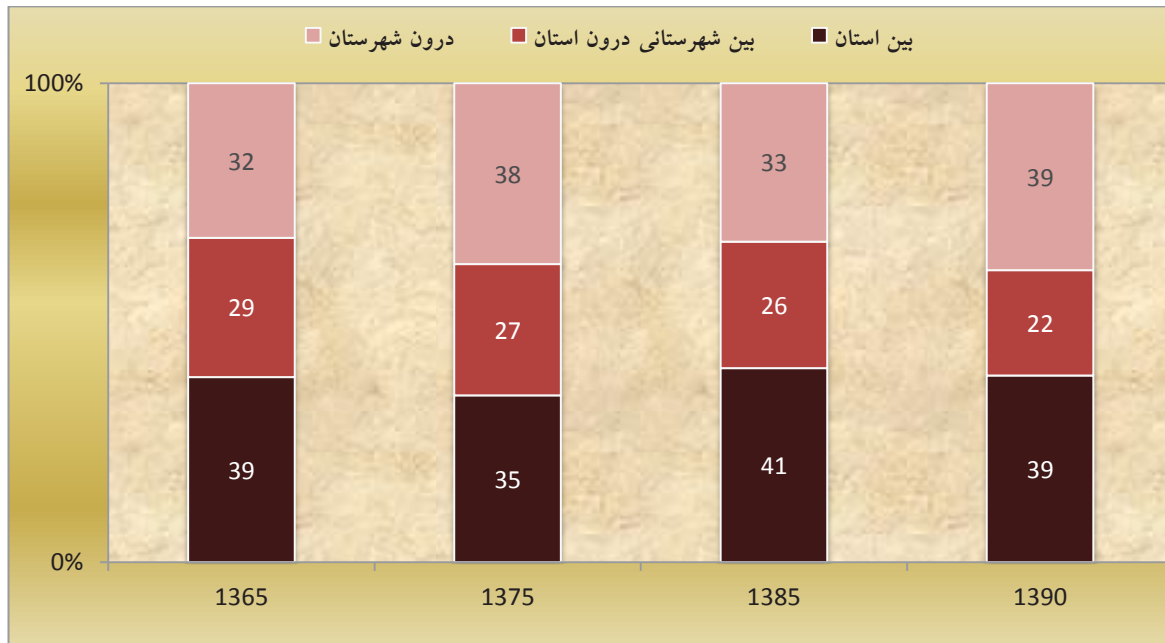
منبع: ترسیم براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

نمودار ۴. توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب جهت مهاجرت به تفکیک استان طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

منبع: ترسیم براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

نمودار ۵. توزیع نسبی مهاجران داخلی برحسب تقسیمات کشوری در سرشماری‌های ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

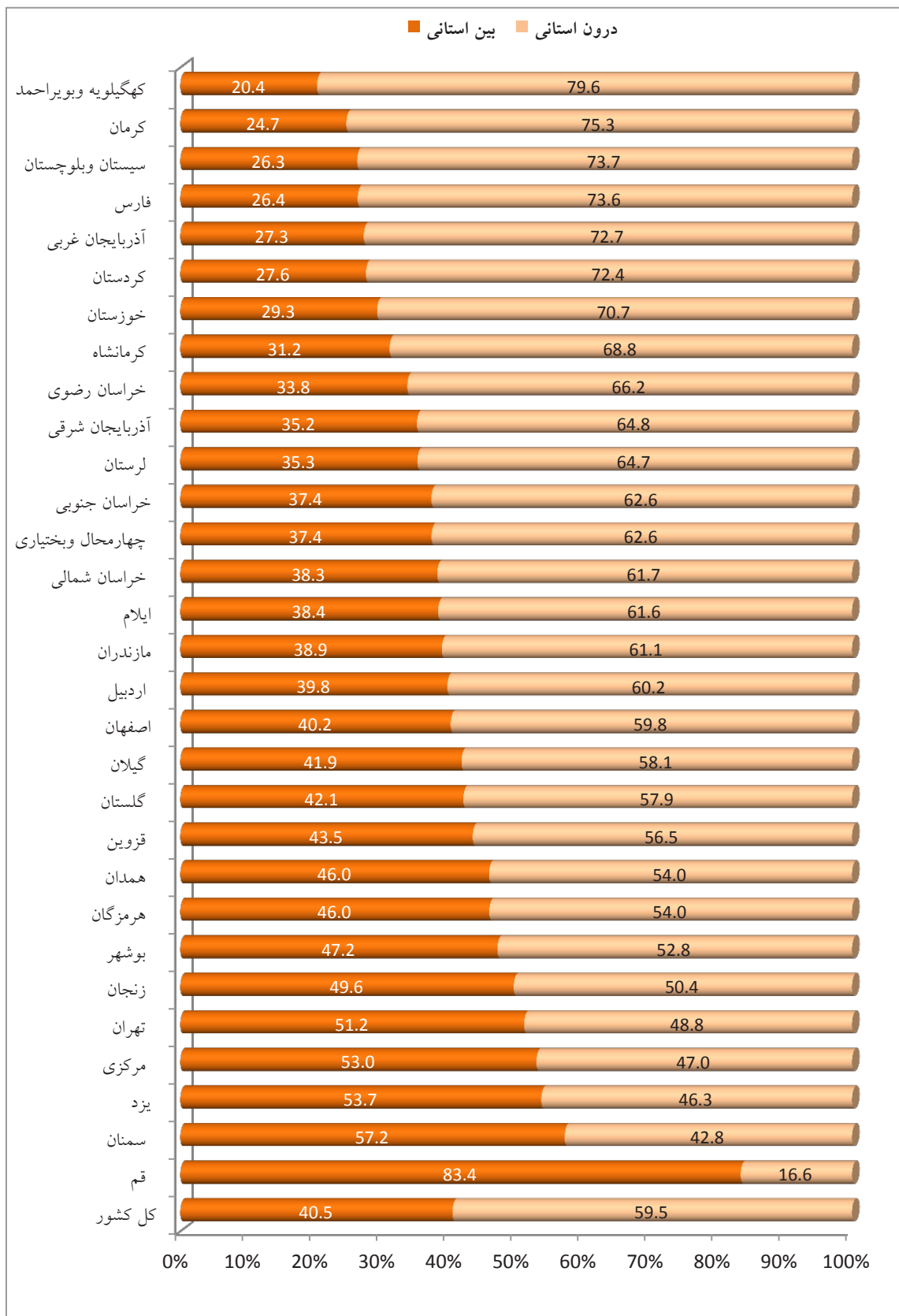

منبع: ترسیم براساس داده‌های جدول ۱

۴.۲. موازنه مهاجرتی استان‌ها

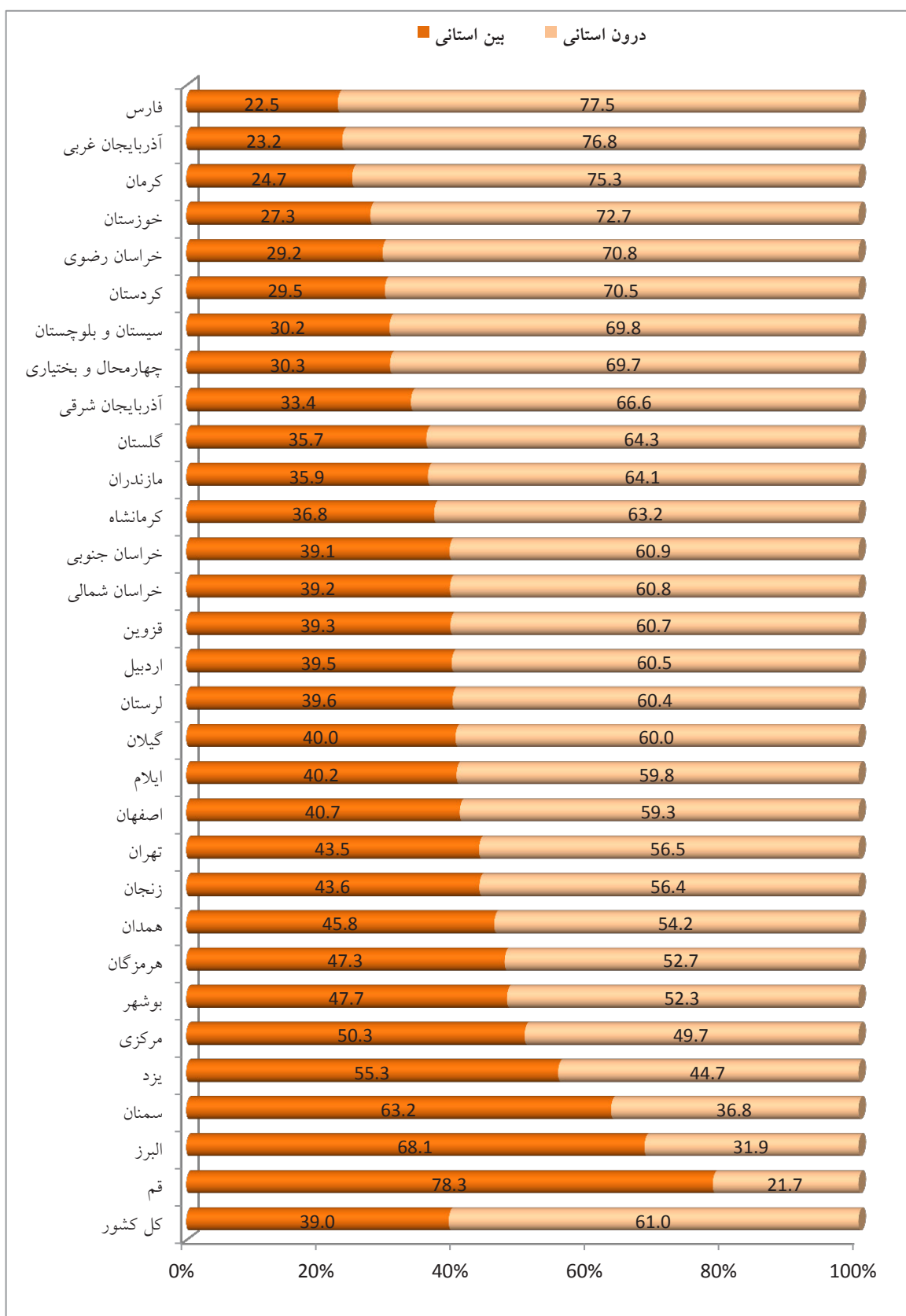
مطالعه روند و موازنه مهاجرت بین‌استانی براساس سرشماری‌های ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰ (جدول ۲) نشان می‌دهد در طول این چهار سرشماری، بیشترین مهاجران همواره به استان‌های تهران (همراه با استان البرز فعلی)، اصفهان و خراسان رضوی وارد شده‌اند و استان تهران به‌همراه خوزستان و آذربایجان شرقی به‌ترتیب بیشترین درصد مهاجران خارج شده را طی این دوره داشته‌اند. با توجه به تأثیرپذیری این درصدها از فراوانی جمعیت استان‌ها، ملاحظه می‌شود که استان‌های ایلام، چهار محال بختیاری و کهگیلویه و بویر احمد در زمینه مهاجران وارد شده و استان‌های ایلام، کهگیلویه و بویر احمد و یزد (همگی از استان‌های کم جمعیت) در زمینه مهاجران خارج شده، کمترین درصد را کسب کرده‌اند.

نمودار ۶. توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور برحسب تقسیمات کشوری به تفکیک استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

منبع: ترسیم براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

نمودار ۷. توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب تقسیمات کشوری به تفکیک استان طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

منبع: ترسیم براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

خالص مهاجرت استان‌ها نشان می‌دهد استان تهران و اصفهان همواره بیشترین خالص مهاجرت مثبت و آذربایجان شرقی، کرمانشاه و خوزستان بیشترین خالص مهاجرت منفی را داشته‌اند. شرایط ناشی از جنگ میان ایران و عراق حاکم بر دهه منتهی به سرشماری ۱۳۶۵ موجب شده است استان خوزستان (بعنوان اولین استان جنگ‌زده) در این دهه بیشترین خالص مهاجرت منفی (۲۶۷۶۴۴-) داشته باشد. در دهه بعد (۷۵-۱۳۶۵) با اتمام جنگ و بازگشت جنگ‌زده‌های خوزستانی و نیز جابجایی‌های جمعیتی جهت بازسازی مناطق جنگ‌زده، موجب گردیده است این استان از لحاظ خالص مهاجرت مثبت در رتبه سوم کشوری قرار گیرد. استان فارس که در دهه ۶۵-۱۳۵۵ بعد از استان تهران بیشترین خالص مهاجرت مثبت را داشت، در سه دوره بعد به استان‌هایی ملحق شده است که از خالص مهاجرت منفی بیشتری برخوردارند. در نقطه مقابل، استان گیلان در دهه‌های ۶۵-۱۳۵۵ و ۷۵-۱۳۶۵ دارای خالص مهاجرت منفی بوده است که در دو سرشماری اخیر خالص مهاجرت مثبت قابل توجه داشته است، بطوریکه در سرشماری ۱۳۹۰ از لحاظ خالص مهاجرت مثبت در رتبه سوم کشوری قرار می‌گیرد.

تغییر وضعیت خالص مهاجرت استان تهران در سرشماری‌های مورد بررسی هم قابل ملاحظه است. این استان که در سرشماری‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ بیشترین خالص مهاجرت مثبت کشور را داشته است، در سرشماری ۱۳۹۰ به یک استان مهاجرفرست (با موازنه مهاجرتی ۲۱۶۶۳-) تبدیل می‌شود. استان البرز که در فاصله بین دو سرشماری اخیر از استان تهران تجزیه شده است، از لحاظ وضعیت مهاجرتی جای استان تهران را در سرشماری ۱۳۹۰ گرفته است. این امر نشان می‌دهد در سرشماری‌های قبل نیز این استان البرز فعلی بوده است که نقش مهمی در مهاجرپذیر ساختن استان تهران داشته است. با توجه به اینکه تفاوت سهم جمعیتی استان‌ها از کل جمعیت کشور اثر مستقیمی بر تعداد خالص مهاجرت هر استان دارد، می‌توان اظهار کرد که تعداد خالص مهاجرت شاخص چندان مناسبی برای تبیین وضعیت مهاجرت در استان‌ها محسوب نمی‌شود. لذا برای درک بهتر وضعیت مهاجرت در استان‌ها، میزان خالص مهاجرت سالانه استان‌ها در دوره ۱۵ ساله ۹۰-۱۳۷۵ براساس اطلاعات جداول ۳ و ۴ محاسبه شده و در نمودار ۸ به تصویر کشیده شده است.

جدول ۲. درصد مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و تعداد خالص مهاجرت استان‌ها در سرشماری‌های

۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

استان	درصد مهاجران وارد شده				درصد مهاجران خارج شده				خالص مهاجرت طی دوره			
	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵
	۹۰	۸۵	۷۵	۶۵	۹۰	۸۵	۷۵	۶۵	۹۰	۸۵	۷۵	۶۵
آذربایجان شرقی	۲.۰۸	۳.۳۲	۴.۳۱	۱.۶۴	۱۴.۰۹	۷.۳۱	۶.۳۳	۱.۸۲	-۲۲۴۷۹۰	-۸۸۴۵۸	-۱۴۳۷۲۳	-۷۳۹۸
آذربایجان غربی	۱.۶۵	۳.۲۳	۲.۵۵	۰.۹۶	۲.۳۹	۳.۲۷	۳.۱۱	۱.۳۲	-۱۳۸۱۴	-۱۳۹۷	-۲۶۸۱۹	-۱۳۸۱۱
اردبیل	*	۱.۲۵	۱.۶۶	۰.۶۷	*	۲.۶۰	۲.۸۲	۱.۰۱	*	-۳۹۵۵۶	-۵۵۳۹۲	-۱۳۵۹۵
اصفهان	۸.۷۲	۸.۰۸	۶.۲۸	۳.۵۵	۴.۱۷	۵.۶۶	۴.۸۵	۲.۳۶	۸۵۱۵۷	۷۱۰۷۳	۶۸۶۲۳	۴۶۷۱۲
البرز	*	*	*	۴.۸۴	*	*	*	۲.۴۹	*	*	*	۹۲۵۴۲
ایلام	۰.۵۸	۰.۷۶	۰.۷۸	۰.۴	۰.۸	۱.۰۰	۱.۰۱	۰.۴۷	-۴۱۹۷	-۶۹۶۲	-۱۱۱۳۶	-۲۶۵۵
بوشهر	۳.۸۱	۱.۴۳	۱.۹۲	۱.۳۱	۱.۰۷	۲.۷۶	۱.۵۹	۰.۷	۵۱۱۵۵	-۳۸۹۳۷	۱۵۵۸۰	۲۴۲۰۷
تهران	۳۹.۶	۲۸.۵	۳۰.۱	۹.۶۵	۱۴.۲	۱۶.۶	۱۷.۲۵	۱۰.۲	۴۷۵۹۹۶	۳۵۰۳۸۳	۶۱۵۰۲۷	-۲۱۶۶۳
چهارمحال و بختیاری	۰.۶۴	۰.۴۸	۱.۰۲	۰.۳۸	۱.۱۷	۱.۵۸	۱.۳۷	۰.۸	-۱۰۰۴۱	-۳۲۴۹۹	-۱۶۹۳۳	-۱۶۵۸۶
خراسان جنوبی	*	*	۱.۰۵	۰.۷۹	*	*	۱.۲۷	-۰.۴۵	*	*	-۱۰۲۰۵	۱۳۷۰۲
خراسان رضوی	۵.۰۴	۵.۸۴	۶.۴	۲.۷۷	۴.۴۱	۵.۹۸	۵.۷۲	۲.۹۳	۱۱۶۹۰	-۴۴۱	۳۰۸۵۴	-۶۱۹۴
خراسان شمالی	*	*	۱.۰۸	۰.۷۶	*	*	۱.۶۲	-۰.۷۷	*	*	-۲۵۳۸۱	-۴۰۲
خوزستان	۴.۳۵	۹.۴۷	۳.۵۷	۱.۵۴	۱۸.۶۴	۷.۳۸	۵.۸۴	۲.۹۱	-۲۶۷۶۴۴	۶۱۳۴۹	-۱۰۸۲۱۲	-۵۳۹۷۲
زنجان	۲.۸۹	۱.۰۲	۱.۶۸	۰.۷۷	۴.۴۵	۲.۱۷	۲.۰۱	۰.۶۸	-۲۹۲۰۴	۳۳۸۶۲	-۱۵۹۵۵	۳۳۹۷
سمنان	۱.۲۹	۱.۷۲	۱.۵	۱.۰۶	۱.۰۶	۱.۱۲	۱.۳۳	۰.۵۹	۴۲۷۹	۱۷۶۸۲	۸۰۶۳	۱۸۲۵۰
سیستان و بلوچستان	۱.۵۲	۱.۷۸	۱.۴	۰.۶۹	۱.۶۳	۲.۲۸	۲.۸۹	۱.۵۴	-۲۰۳۲	-۱۴۵۹۲	-۷۱۳۳۲	-۳۳۴۱۴
فارس	۶.۳	۴.۱۲	۳.۴۷	۱.۸۶	۳.۰۵	۴.۹۷	۴.۱۸	۲.۵۱	۶۰۸۷۷	-۲۴۸۶۳	-۳۳۸۴۶	-۲۵۴۱۹
قزوین	*	*	۲.۰۳	۰.۸	*	*	۱.۹۹	۰.۹۷	*	*	۱۸۲۴	-۶۴۰۰
قم	*	۳.۶۳	۲.۵۳	۱.۱۶	*	۱.۹۱	۲.۰۴	۱.۰۴	*	۵۰۶۲۹	۲۳۴۰۶	۴۷۱۴
کردستان	۰.۸۴	۱.۸۶	۱.۵	۰.۹۴	۲.۷۲	۳.۱۳	۲.۷۳	۱.۱۹	-۳۵۲۲۱	-۳۷۱۴۵	-۵۸۸۸۹	-۱۰۱۶۱
کرمان	۱.۵۷	۱.۸۹	۱.۸۳	۰.۹۶	۱.۲۷	۲.۱۰	۲.۳۹	۱.۱۲	۵۴۸۶	-۶۳۸۴	-۲۶۶۴۴	-۶۱۴۳
کرمانشاه	۱.۹۱	۱.۶۹	۱.۶۹	۰.۹۹	۲.۸۵	۳.۷۹	۴.۱۹	۱.۹۶	-۱۷۶۰۶	-۶۱۶۹۵	-۱۱۹۱۲۸	-۳۸۱۱۱
کهگیلویه و بویراحمد	۰.۸۷	۰.۶۷	۰.۶	۰.۳۳	۰.۴۸	۰.۸۶	۰.۹۲	۰.۴۴	۷۳۰۸	-۵۵۲۱	-۱۵۱۱۰	-۴۲۵۳
گلستان	*	*	۲.۶۳	۱.۳۳	*	*	۲.۰۴	۰.۹۵	*	*	۲۸۱۲۹	۱۳۸۳۸
گیلان	۲.۶۲	۳.۴۹	۴.۲۴	۲.۱۹	۴.۲۶	۴.۱۰	۳.۷۲	۱.۴۳	-۳۰۷۷۲	-۱۷۷۷۲	۲۴۶۸۰	۲۹۸۱۸
لرستان	۱.۵۹	۱.۴۴	۱.۵۷	۰.۶۴	۳.۳۳	۳.۴۳	۳.۰۱	۱.۵۵	-۳۲۴۹۱	-۵۸۶۰۶	-۶۸۷۹۰	-۳۵۷۴۴
مازندران	۴.۱۵	۴.۴۶	۴.۱۶	۲.۰۱	۴.۰۴	۵.۴۰	۳.۴۲	۱.۳۷	۲۱۰۳	۲۷۵۲۹	۳۵۴۴۴	۲۵۲۸۷
مرکزی	۲.۱۲	۲.۶۶	۲.۸۶	۱.۳۱	۳.۳۴	۲.۹۸	۲.۷۳	۱.۱۱	-۲۲۷۶۰	-۹۵۰۸	۶۲۶۸	۷۷۹۵
هرمزگان	۲.۶۸	۲.۰۲	۲.۱۹	۱.۳۱	۰.۹۳	۲.۳۴	۲.۱۹	۱.۱	۳۲۸۶۶	-۹۴۸۴	-۲۴۳	۸۰۱۰
همدان	۲.۰۴	۲.۸۲	۲.۲۷	۱.۱۶	۴.۷۶	۴.۳۳	۴.۱۴	۱.۶۲	-۵۰۹۳۳	۴۴۳۵۶	-۸۹۵۰۴	-۱۸۲۱۲
یزد	۱.۱	۱.۴۰	۲.۰۹	۱.۲۸	۰.۸۸	۰.۹۹	۱.۲۷	۰.۶۲	۴۵۸۱	۱۲۱۵۱	۳۹۳۵۴	۲۵۹۳۱
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	-	-	-	-

* هنوز استان نبودند.

منبع: نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول ۳. جمعیت میان دوره، مهاجران وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان‌های کشور

در دوره ۸۵-۱۳۷۵

میزان کل مهاجرت (طی دوره)	میزان خالص مهاجرت (سالانه)	خالص مهاجرت		مهاجران خارج شده		مهاجران وارد شده		جمعیت میان دوره	استان
		طی دوره	سالانه	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۱۳۳	-۴,۱۵	-۱۴۳۷۳	-۱۴۳۷۳	۶,۳۳	۳۰,۲۱۵۷	۳,۳۲	۱۵۸۴۲۴	۳۴۶۴۴۹۸	آذربایجان شرقی
۱۰۱	-۱,۰۰	-۲۶۸۲	-۲۶۸۱۹	۳,۱۱	۱۴۸۴۴۲	۲,۵۵	۱۲۱۶۲۳	۲۶۸۴۸۹۰	آذربایجان غربی
۱۷۹	-۴,۶۲	-۵۵۳۹	-۵۵۳۹۲	۲,۸۲	۱۳۴۷۲۳	۱,۶۶	۷۹۳۳۱	۱۱۹۸۰۸۳	اردبیل
۱۲۵	۱,۶۲	۶۸۶۲	۶۸۶۲۳	۴,۸۵	۲۳۱۳۲۰	۶,۲۸	۲۹۹۹۴۳	۴۲۴۱۲۵۶	اصفهان
۱۶۶	-۲,۱۵	-۱۱۱۴	-۱۱۱۳۶	۱,۰۱	۴۸۴۲۸	۰,۷۸	۳۷۲۹۲	۵۱۶۸۳۷	ایلام
۲۰۶	۱,۹۱	۱۵۵۸	۱۵۵۸۰	۱,۵۹	۷۶۰۱۶	۱,۹۲	۹۱۵۹۶	۸۱۴۹۷۱	بوشهر
۱۹۰	۵,۱۸	۶۱۵۰۳	۶۱۵۰۲۷	۱۷,۲۵	۸۲۳۳۷۹	۳۰,۱۳	۱۴۳۸۴۰۶	۱۱۸۸۳۱۶۶	تهران
۱۴۱	-۲,۰۹	-۱۶۹۳	-۱۶۹۳۳	۱,۳۷	۶۵۶۳۸	۱,۰۲	۴۸۷۰۵	۸۰۹۵۳۹	چهارمحال و بختیاری
۱۸۹	-۱,۷۴	-۱۰۲۱	-۱۰۲۰۵	۱,۲۷	۶۰۴۴۹	۱,۰۵	۵۰۲۴۴	۵۸۵۹۵۱	خراسان جنوبی
۱۱۲	۰,۶۰	۳۰۸۵	۳۰۸۵۴	۵,۷۵	۲۷۴۴۵۱	۶,۴۰	۳۰۵۳۰۵	۵۱۵۶۴۹۱	خراسان رضوی
۱۶۶	-۳,۲۹	-۲۵۳۸	-۲۵۳۸۱	۱,۶۱	۷۶۸۶۵	۱,۰۸	۵۱۴۸۴	۷۷۲۱۰۹	خراسان شمالی
۱۱۲	-۲,۷۰	-۱۰۸۲۱	-۱۰۸۲۱۲	۵,۸۴	۲۷۸۶۶۲	۳,۵۷	۱۷۰۴۵۰	۴۰۱۰۸۷۶	خوزستان
۱۸۹	-۱,۷۱	-۱۵۹۶	-۱۵۹۵۵	۲,۰۱	۹۶۰۸۷	۱,۶۸	۸۰۱۳۲	۹۳۲۷۴۶	زنجان
۲۴۸	۱,۴۸	۸۰۶	۸۰۶۳	۱,۳۳	۶۳۷۱۵	۱,۵۰	۷۱۷۷۸	۵۴۵۵۹۵	سمنان
۹۹	-۳,۴۶	-۷۱۳۳	-۷۱۳۳۲	۲,۸۹	۱۳۸۱۲۴	۱,۴۰	۶۶۷۹۲	۲۰۶۴۱۶۱	سیستان و بلوچستان
۹۰	-۰,۸۳	-۳۳۸۵	-۳۳۸۴۶	۴,۱۸	۱۹۹۵۴۰	۳,۴۷	۱۶۵۶۹۴	۴۰۷۶۹۵۷	فارس
۱۸۲	۰,۱۷	۱۸۲	۱۸۲۴	۱,۹۹	۹۴۹۳۴	۲,۰۳	۹۶۷۵۸	۱۰۵۵۷۲۹	قزوین
۲۲۹	۲,۴۶	۲۳۴۱	۲۳۴۰۶	۲,۰۴	۹۷۲۸۲	۲,۵۳	۱۲۰۶۸۸	۹۴۹۸۹۱	قم
۱۴۵	-۴,۲۳	-۵۸۸۹	-۵۸۸۸۹	۲,۷۳	۱۳۰۳۸۲	۱,۵۰	۷۱۴۹۳	۱۳۹۳۲۷۰	کردستان
۸۷	-۱,۱۴	-۲۶۶۴	-۲۶۶۴۴	۲,۳۹	۱۱۴۰۷۱	۱,۸۳	۸۷۴۲۷	۲۳۲۸۳۷۱	کرمان
۱۵۴	-۶,۵۱	-۱۱۹۱۳	-۱۱۹۱۲۸	۴,۱۹	۱۹۹۹۴۷	۱,۶۹	۸۰۸۱۹	۱۸۲۸۹۹۱	کرمانشاه
۱۲۳	-۲,۵۶	-۱۵۱۱	-۱۵۱۱۰	۰,۹۲	۴۳۷۵۷	۰,۶۰	۲۸۶۴۷	۵۸۹۳۲۸	کهگیلوی و بویراحمد
۱۴۷	۱,۸۵	۲۸۱۳	۲۸۱۲۹	۲,۰۴	۹۷۶۱۳	۲,۶۳	۱۲۵۷۴۲	۱۵۲۱۶۸۸	گلستان
۱۶۴	۱,۰۶	۲۴۶۸	۲۴۶۸۰	۳,۷۲	۱۷۷۷۰۵	۴,۲۴	۲۰۲۳۸۵	۲۳۲۳۳۷۹	گیلان
۱۳۳	-۴,۱۷	-۶۸۷۹	-۶۸۷۹۰	۳,۰۱	۱۴۳۹۲۱	۱,۵۷	۷۵۱۳۱	۱۶۵۰۴۸۱	لرستان
۱۳۱	۱,۲۸	۳۵۴۴	۳۵۴۴۴	۳,۴۲	۱۶۳۰۷۶	۴,۱۶	۱۹۸۵۲۰	۲۷۶۲۲۲۰	مازندران
۲۰۷	۰,۴۹	۶۲۷	۶۲۶۸	۲,۷۳	۱۳۰۳۵۳	۲,۸۶	۱۳۶۶۲۱	۱۲۹۰۰۳۵	مرکزی
۱۷۰	-۰,۰۲	-۲۴	-۲۴۳	۲,۱۹	۱۰۴۷۳۵	۲,۱۹	۱۰۴۴۹۲	۱۲۳۲۹۱۵	هرمزگان
۱۸۱	-۵,۲۹	-۸۹۵۰	-۸۹۵۰۴	۴,۱۴	۱۹۷۸۴۶	۲,۲۷	۱۰۸۳۴۲	۱۶۹۰۶۱۲	همدان
۱۷۸	۴,۳۷	۳۹۳۵	۳۹۳۵۴	۱,۲۷	۶۰۴۲۸	۲,۰۹	۹۹۷۸۲	۹۰۰۶۱۰	یزد

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

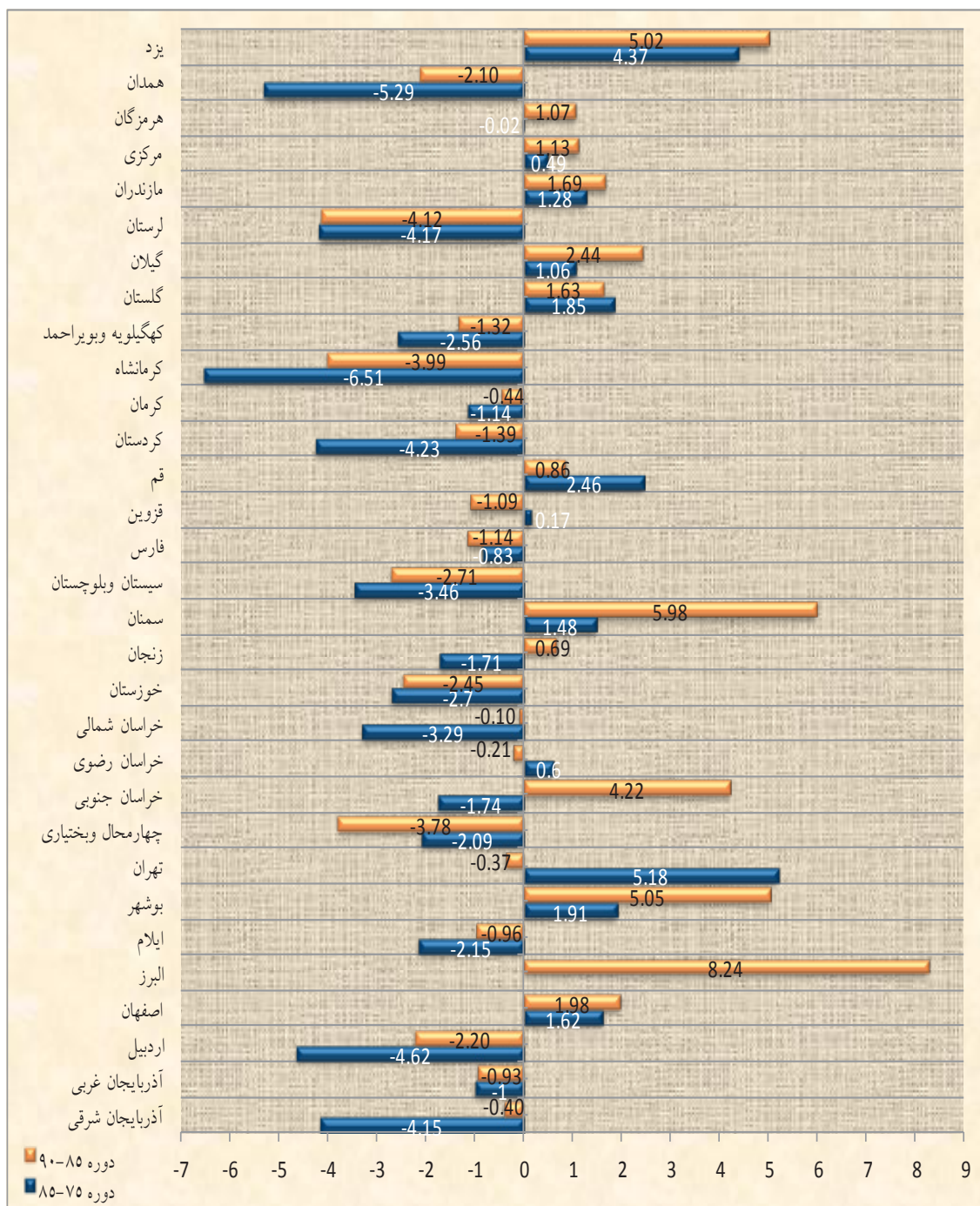
جدول ۴. جمعیت میان دوره، مهاجران وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان‌های کشور

در دوره ۹۰-۱۳۸۵

استان	جمعیت میان دوره		مهاجران وارد شده		مهاجران خارج شده		خالص مهاجرت		میزان خالص مهاجرت (سالانه)	میزان کل مهاجرت (طی دوره)
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	طی دوره	سالانه		
آذربایجان شرقی	۳۶۶۴۰۳۸	۱.۶۴	۶۴۳۳۰	۱.۸۲	۷۱۷۲۸	۱.۳۲	-۱۳۹۸	-۱۴۸۰	-۰.۴۰	۳۷
آذربایجان غربی	۲۹۷۷۰۱۸	۰.۹۶	۳۷۸۵۱	۱.۳۲	۵۱۷۳۲	۱.۰۱	-۱۳۸۸۱	-۲۷۷۶	-۰.۹۳	۳۰
اردبیل	۱۲۳۸۳۲۲	۰.۶۷	۲۶۲۳۲	۱.۰۱	۳۹۸۲۷	۲.۳۶	-۱۳۵۹۵	-۲۷۱۹	-۲.۲۰	۵۳
اصفهان	۴۷۱۹۲۸۴	۳.۵۵	۱۳۹۳۶۸	۲.۳۶	۹۲۶۵۶	۲.۴۹	۴۶۷۱۲	۹۳۴۲	۱.۹۸	۴۹
البرز	۲۲۴۵۲۶۶	۴.۸۴	۱۹۰۳۴۱	۲.۴۹	۹۷۷۹۹	۰.۴۷	۹۲۵۴۲	۱۸۵۰۸	۸.۲۴	۱۲۸
ایلام	۵۵۱۶۹۳	۰.۴	۱۵۸۵۸	۰.۴۷	۱۸۵۱۳	۰.۷	-۲۶۵۵	-۵۳۱	-۰.۹۶	۶۲
بوشهر	۹۵۹۶۰۸	۱.۳۱	۵۱۶۱۲	۰.۷	۲۷۴۰۵	۱.۰۲	۲۴۲۰۷	۴۸۴۱	۵.۰۵	۸۲
تهران	۱۱۷۶۳۸۶۹	۹.۶۵	۳۷۹۱۵۸	۱۰.۲	۴۰۰۸۲۱	۰.۸	-۲۱۶۶۳	-۴۳۳۳	-۰.۳۷	۶۶
چهارمحال و بختیاری	۸۷۶۵۸۷	۰.۳۸	۱۴۹۶۵	۰.۸	۳۱۵۵۱	۰.۴۵	-۱۶۵۸۶	-۳۳۱۷	-۳.۷۸	۵۳
خراسان جنوبی	۶۴۹۴۷۷	۰.۷۹	۳۱۲۰۱	۰.۴۵	۱۷۴۹۹	۲.۹۳	۱۳۷۰۲	۲۷۴۰	۴.۲۲	۷۵
خراسان رضوی	۵۷۹۳۷۴۱	۲.۷۷	۱۰۸۸۲۷	۲.۹۳	۱۱۵۰۲۱	۰.۷۷	-۶۱۹۴	-۱۲۳۹	-۰.۲۱	۳۹
خراسان شمالی	۸۳۹۶۵۰	۰.۷۶	۲۹۸۳۶	۰.۷۷	۳۰۲۳۸	۲.۹۱	-۴۰۲	-۸۰	-۰.۱۰	۷۲
خوزستان	۴۴۰۳۳۵۰	۱.۵۴	۶۰۵۲۱	۲.۹۱	۱۱۴۴۹۳	۰.۷۸	-۵۳۹۷۲	-۱۰۷۹۴	-۲.۴۵	۴۰
زنجان	۹۹۰۱۶۸	۰.۷۷	۳۰۲۷۷	۰.۷۸	۲۶۸۸۰	۰.۵۹	۳۳۹۷	۶۷۹	۰.۶۹	۵۸
سمنان	۶۱۰۴۸۰	۱.۰۶	۴۱۵۰۶	۰.۵۹	۲۳۲۵۶	۱.۵۴	۱۸۲۵۰	۳۶۵۰	۵.۹۸	۱۰۶
سیستان و بلوچستان	۲۴۷۰۰۳۵	۰.۶۹	۲۷۰۰۰	۱.۵۴	۶۰۴۱۴	۰.۹۷	-۳۳۴۱۴	-۶۶۸۳	-۲.۷۱	۳۵
فارس	۴۴۶۶۷۶۸	۱.۸۶	۷۳۱۷۰	۲.۵۱	۹۸۵۸۹	۰.۹۷	-۲۵۴۱۹	-۵۰۸۴	-۱.۱۴	۳۸
قزوین	۱۱۷۲۳۸۳	۰.۸	۳۱۵۹۸	۰.۹۷	۳۷۹۹۸	۱.۱۹	-۶۴۰۰	-۱۲۸۰	-۱.۰۹	۵۹
قم	۱۰۹۹۲۰۵	۱.۱۶	۴۵۶۴۴	۱.۰۴	۴۰۹۳۰	۱.۱۲	۴۷۱۴	۹۴۳	۰.۸۶	۷۹
کردستان	۱۴۶۶۹۰۱	۰.۹۴	۳۶۷۹۳	۱.۱۹	۴۶۹۵۴	۰.۹۶	-۱۰۱۶۱	-۲۰۳۲	-۱.۳۹	۵۷
کرمان	۲۷۹۵۷۰۱	۰.۹۶	۳۷۷۹۲	۱.۱۲	۴۳۹۳۵	۱.۹۶	-۶۱۴۳	-۱۲۲۹	-۰.۴۴	۲۹
کرمانشاه	۱۹۱۲۳۰۶	۰.۹۹	۳۹۰۲۰	۱.۹۶	۷۷۱۳۱	۰.۴۴	-۳۸۱۱۱	-۷۶۲۲	-۳.۹۹	۶۱
کهگیلویه و بویراحمد	۶۴۶۴۶۴	۰.۳۳	۱۲۹۴۰	۰.۴۴	۱۷۱۹۳	۰.۹۵	-۴۲۵۳	-۸۵۱	-۱.۳۲	۴۷
گلستان	۱۶۹۷۰۵۱	۱.۳۳	۵۱۰۱۷	۰.۹۵	۳۷۱۷۹	۱.۴۳	۱۳۸۳۸	۲۷۶۸	۱.۶۳	۵۲
گیلان	۲۴۴۲۸۶۸	۲.۱۹	۸۵۹۲۴	۱.۴۳	۵۶۱۰۶	۱.۵۵	۲۹۸۱۸	۵۹۶۴	۲.۴۴	۵۸
لرستان	۱۷۳۵۳۸۵	۰.۶۴	۲۴۹۹۱	۱.۵۵	۶۰۷۳۵	۱.۳۷	-۳۵۷۴۴	-۷۱۴۹	-۴.۱۲	۴۹
مازندران	۲۹۹۸۱۸۸	۲.۰۱	۷۸۹۴۷	۱.۳۷	۵۳۶۶۰	۱.۱۱	۲۵۲۸۷	۵۰۵۷	۱.۶۹	۴۴
مرکزی	۱۳۸۲۶۰۸	۱.۳۱	۵۱۳۳۳	۱.۱۱	۴۳۵۳۸	۱.۰۷	۷۷۹۵	۱۵۵۹	۱.۱۳	۶۹
هرمزگان	۱۴۹۰۹۲۹	۱.۳۱	۵۱۴۳۷	۱.۰۷	۴۳۴۲۷	۱.۶۲	۸۰۱۰	۱۶۰۲	۱.۰۷	۶۴
همدان	۱۷۳۰۷۶۸	۱.۱۶	۴۵۵۱۲	۱.۶۲	۶۳۷۲۴	۰.۶۲	-۱۸۲۱۲	-۳۶۴۲	-۲.۱۰	۶۳
یزد	۱۰۳۲۶۲۳	۱.۲۸	۵۰۴۹۰	۰.۶۲	۲۴۵۵۹	۰.۶۲	۲۵۹۳۱	۵۱۸۶	۵.۰۲	۷۳

منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

نمودار ۸. میزان خالص مهاجرت سالانه استان‌های کشور طی دوره‌های ۱۳۷۵-۸۵ و ۱۳۸۵-۹۰

منبع: ترسیم براساس سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

در دوره ۸۵-۱۳۷۵ بیشترین میزان خالص مهاجرت مثبت سالانه برای استان‌های تهران، یزد و قم و بیشترین میزان خالص مهاجرت منفی سالانه برای استان‌های کرمانشاه، همدان و اردبیل بدست آمده است. مقایسه این نتایج با یافته‌های بدست آمده برای دوره ۹۰-۱۳۸۵ سه نکته مهم را نشان می‌دهد. اول اینکه جایگزین‌هایی برای استان‌های عنوان شده در دوره ۸۵-۱۳۷۵ به وجود آمده است. در دوره ۹۰-۱۳۸۵ استان‌های البرز، سمنان و بوشهر بیشترین میزان خالص مهاجرت سالانه مثبت و استان‌های لرستان، کرمانشاه و چهارمحال و بختیاری بیشترین میزان خالص مهاجرت سالانه منفی را دارند. دوم اینکه الگوی مهاجرتی برخی از استان‌ها طی پنج سال اخیر تغییر کرده است. استان‌های تهران (به دلیل جدا شدن استان البرز)، خراسان رضوی و قزوین به استان‌های مهاجرفرست و استان‌های خراسان جنوبی، زنجان و هرمزگان به استان‌های مهاجرپذیر تبدیل گشته‌اند. نکته سوم اینکه در دوره ۸۵-۱۳۷۵ در میزان خالص مهاجرت سالانه منفی استان‌ها تفاوت‌های عمده‌ای ملاحظه می‌گردد، درحالی‌که در دوره ۹۰-۱۳۸۵ این تفاوت در میزان خالص مهاجرت سالانه مثبت قابل توجه است.

۵.۲. میزان کل مهاجرت و نسبت مهاجرت استان‌ها

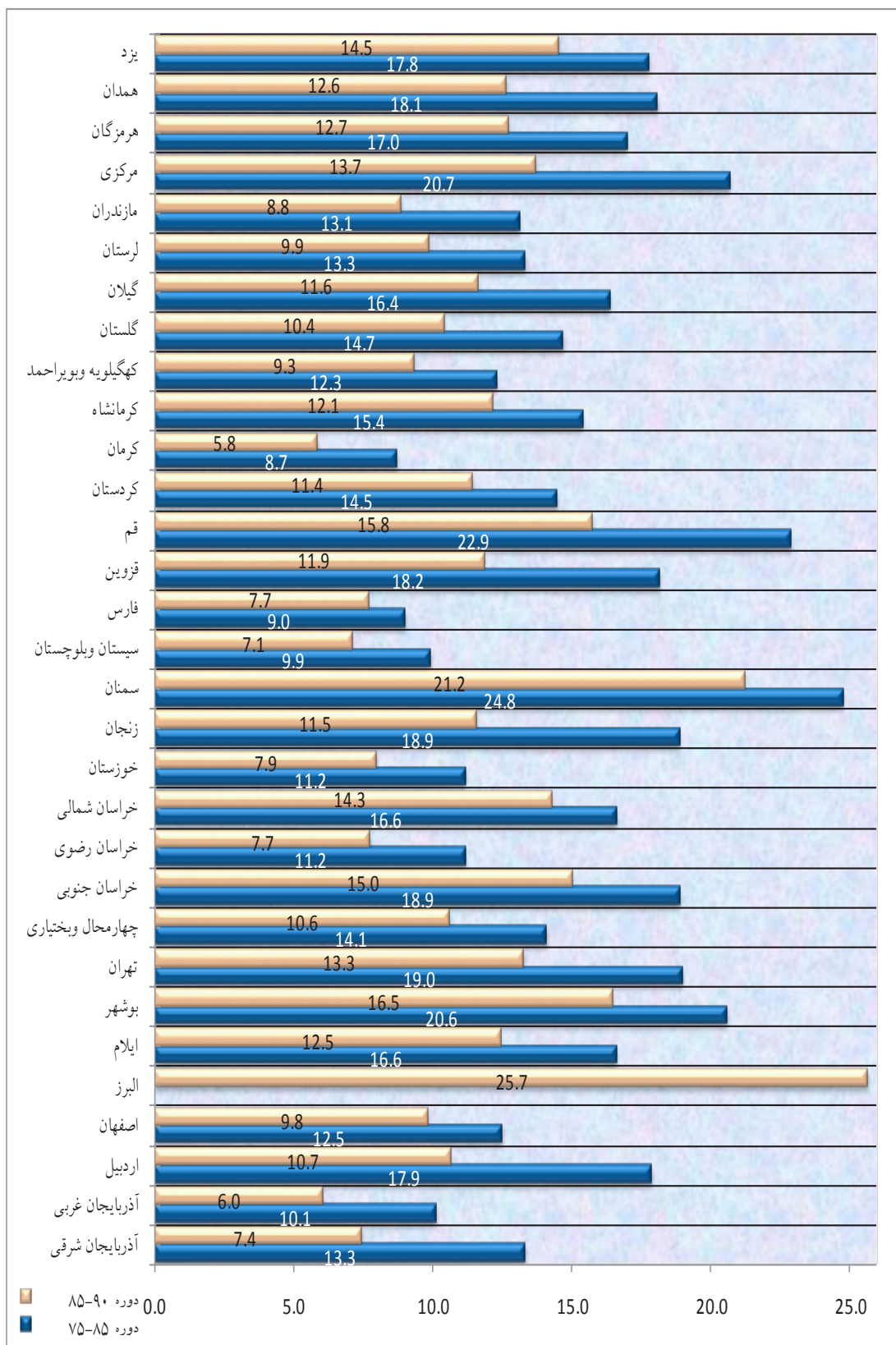
در میزان خالص مهاجرت با توجه به بحث موازنه مهاجرتی در صورت شاخص، اثرپذیری استان‌های مورد بررسی از جریان‌های کل مهاجرت (وارد شده‌ها و خارج شده‌ها) از بین می‌رود. بر این اساس، جهت نشان دادن تأثیرگذاری کل جریان مهاجرت در تغییرات جمعیتی استان‌ها از شاخص میزان کل مهاجرت استفاده می‌شود. بررسی نتایج بدست آمده برای شاخص مذکور در دوره ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵ (نمودار ۹) نشان می‌دهد استان‌های البرز، سمنان، قم، مرکزی و بوشهر بیشترین مقدار اثرپذیری از جریان‌ات مهاجرت‌های بین استانی و استان‌های کرمان، فارس، سیستان و بلوچستان و آذربایجان غربی کمترین آن را دارا هستند. به عنوان نمونه در دوره ۸۵-۱۳۷۵ در استان سمنان و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ در استان البرز سالانه حدود ۲۵ نفر از هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت استان در معرض جریان مهاجرت‌های (وارد شدگان و خارج شدگان) بین استانی قرار گرفته‌اند. نکته قابل توجه اینکه، از میزان اثرپذیری جمعیت استان‌ها از مهاجران بین استانی در طی پنج سال منتهی به سرشماری ۱۳۹۰ نسبت به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بطور قابل توجهی کاسته شده است که بیشترین این تغییر را برای استان‌های واقع در شمال غرب کشور ملاحظه می‌کنیم.

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به موالید و مرگ و میر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان‌ها، از شاخص نسبت مهاجرت استفاده می‌شود. جدول ۵ و نمودار ۱۰ نشان می‌دهند برای استان‌های سمنان، یزد، گیلان، تهران و خراسان جنوبی، مهاجرت در مقایسه با مولفه‌های طبیعی رشد جمعیت نقش مهمی در افزایش جمعیت دارد، درحالی‌که برای استان‌های کرمانشاه، همدان، آذربایجان شرقی، اردبیل، لرستان و چهارمحال و بختیاری نقش کاهنده دارد. در استان سمنان به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت که بطور طبیعی به جمعیت استان افزوده شده‌اند، در دوره ۸۵-۱۳۷۵، ۹۳۹ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵، ۶۳۸ نفر از طریق مهاجرت به جمعیت استان افزوده شده است. درحالی‌که برای استان کرمانشاه در دوره ۸۵-۱۳۷۵، ۵۸۷ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵، ۳۴۷ نفر به واسطه مهاجرت از جمعیت استان کاسته شده است. مهاجرت نسبت به موالید و مرگ و میر، در تغییرات جمعیت استان‌های خراسان رضوی و خراسان شمالی بی‌تأثیر بوده است. برعکس، در طی دو دوره مورد بررسی بیشترین اثرگذاری شاخص مذکور برای استان خراسان جنوبی است که در دوره ۹۰-۱۳۸۵ بیشترین رقم را بعد از استان سمنان کسب کرده است.

۶.۲. وضعیت مهاجرت بین استانی در استان‌های منتخب

باتوجه به وضعیت کلی استان‌ها در زمینه مهاجرپذیری و مهاجرفرستی بین استانی و نیز نتیجه شاخص‌های میزان خالص مهاجرت، میزان کل مهاجرت و نسبت مهاجرت استان‌ها در دوره ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۰، استان‌های؛ آذربایجان شرقی، اصفهان، تهران (البرز)، خراسان جنوبی، سمنان، قم، کرمانشاه، لرستان، همدان و یزد استان‌های مؤثری در جریان‌های مهاجرت داخلی بوده و نسبت به ۲۰ استان دیگر تداخلات و تعاملات بیشتری را با جریان‌های مهاجرت بین استانی دارند. این امر موجب گردیده است تا در ذیل، استان‌های مذکور از لحاظ وضعیت مهاجرت و تعامل مهاجرتی با استان‌های دیگر مورد بررسی بیشتری قرار گیرند. لازم به یادآوری است که ماتریس مهاجرت بین استانی استان‌های منتخب در قالب جداول پ ۳ الی پ ۱۳ در بخش پیوست آورده شده است.

نمودار ۹. میزان کل مهاجرت سالانه استان‌های کشور طی دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵

منبع: ترسیم براساس سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول ۵. ولادت، فوت و نسبت مهاجرت استان‌های کشور طی دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵

استان	دوره ۸۵-۱۳۷۵			دوره ۹۰-۱۳۸۵		
	ولادت *	فوت *	نسبت مهاجرت	ولادت **	فوت **	نسبت مهاجرت
کل کشور	۱۱۶۵۹۲۳۷	۴۰۹۰۱۵۰	-	۶۶۲۶۱۵۹	۲۲۰۵۰۳۶	-
آذربایجان شرقی	۶۰۲۰۰۹	۲۸۰۲۱۴	-۴۴۷	۳۲۹۴۱۸	۱۵۶۹۹۸	-۴۳
آذربایجان غربی	۵۷۰۱۶۱	۱۴۶۴۲۱	-۶۳	۳۰۳۸۳۱	۹۴۱۱۲	-۶۶
اردبیل	۲۳۶۶۹۹	۱۰۲۸۵۸	-۴۱۴	۱۱۷۱۶۹	۳۲۰۳۳	-۱۶۰
اصفهان	۶۲۰۸۴۴	۳۶۲۰۲۲	۲۶۵	۳۵۷۹۹۴	۱۲۷۹۷۸	۲۰۳
ایلام	۸۸۱۱۲	۲۳۲۵۲	-۱۷۰	۵۰۰۲۳	۱۵۶۰۱	-۷۷
بوشهر	۱۴۴۹۹۹	۴۰۵۵۰	۱۴۹	۹۲۵۵۴	۲۵۴۱۷	۳۶۱
تهران ***	۱۷۲۵۵۴۷	۵۴۲۰۰۳	۵۲۰	۱۰۰۳۵۳۹	۳۰۰۴۸۹	۱۰۱
چهارمحال و بختیاری	۱۷۰۶۵۲	۹۱۳۴۵	-۲۱۴	۹۲۶۰۵	۲۲۵۱۱	-۲۳۷
خراسان جنوبی ****	۱۲۹۶۳۴۳	۳۹۴۵۵۰	-۵	۶۶۶۲۶	۴۱۵۳۴	۵۴۶
خراسان رضوی ****	۱۲۹۶۳۴۳	۳۹۴۵۵۰	-۵	۵۹۹۹۵۸	۱۸۱۰۸۰	-۱۵
خراسان شمالی ****	۱۲۹۶۳۴۳	۳۹۴۵۵۰	-۵	۹۲۹۱۶	۳۸۹۴۱	-۷
خوزستان	۸۴۰۷۱۱	۱۹۵۶۸۵	-۱۶۸	۴۹۱۰۹۷	۱۴۸۲۴۴	-۱۵۷
زنجان	۱۶۵۳۴۹	۴۹۲۱۳	-۱۳۷	۸۹۴۳۰	۲۷۷۰۶	۵۵
سمنان	۸۱۴۶۸	۷۲۸۸۱	۹۳۹	۴۵۱۴۵	۱۶۵۴۴	۶۳۸
سیستان و بلوچستان	۶۳۹۶۶۵	۱۲۳۰۰۰	-۱۳۸	۳۹۹۵۶۶	۷۹۴۳۲	-۱۰۴
فارس	۶۷۷۵۸۷	۲۱۶۶۳۳	-۷۳	۳۹۳۲۷۹	۱۳۱۳۹۹	-۹۷
قزوین	۱۷۳۴۷۹	۷۴۹۶۹	۱۹	۹۷۹۰۰	۳۲۴۱۰	-۹۸
قم	۱۵۹۷۸۷	۹۰۹۶۹	۳۴۰	۹۹۲۶۰	۲۹۷۶۹	۶۸
کردستان	۲۵۱۸۹۵	۷۵۹۲۲	-۳۳۵	۱۳۴۹۲۲	۴۱۰۵۳	-۱۰۸
کرمان	۴۸۰۶۴۵	۱۶۰۰۸۶	-۸۳	۲۷۶۳۴۰	۵۸۹۱۶	-۲۸
کرمانشاه	۳۲۶۱۹۹	۱۲۳۲۹۷	-۵۸۷	۱۶۹۴۴۴	۵۹۷۲۱	-۳۴۷
کهگیلویه و بویراحمد	۱۲۹۴۲۳	۳۱۱۲۷	-۱۵۴	۷۳۴۷۵	۲۹۴۴۸	-۹۷
گلستان	۲۸۹۱۷۷	۹۱۷۴۹	۱۴۲	۱۷۹۷۹۱	۵۰۷۰۰	۱۰۷
گیلان	۳۳۸۲۱۲	۲۶۸۸۱۷	۳۵۶	۱۵۹۴۶۱	۸۷۷۶۰	۴۱۶
لرستان	۳۳۰۷۴۱	۱۱۰۵۳۵	-۳۱۲	۱۷۲۸۹۰	۶۲۴۳۲	-۳۲۴
مازندران	۴۱۷۵۳۹	۱۴۷۹۰۵	۱۳۱	۲۱۸۷۱۱	۹۹۱۸۷	۲۱۲
مرکزی	۱۹۴۱۹۰	۶۶۷۲۶	۴۹	۱۰۱۹۸۶	۴۸۵۰۵	۱۴۶
هرمزگان	۲۸۲۷۱۳	۶۲۸۳۳	-۱	۱۶۵۶۹۳	۷۷۳۸۹	۹۱
همدان	۲۷۷۲۶۸	۱۰۲۱۰۰	-۵۱۱	۱۴۸۵۷۵	۵۳۲۰۱	-۱۹۱
یزد	۱۴۷۱۲۳	۴۲۴۲۹	۳۷۶	۱۰۲۵۶۱	۳۴۵۲۶	۳۸۱

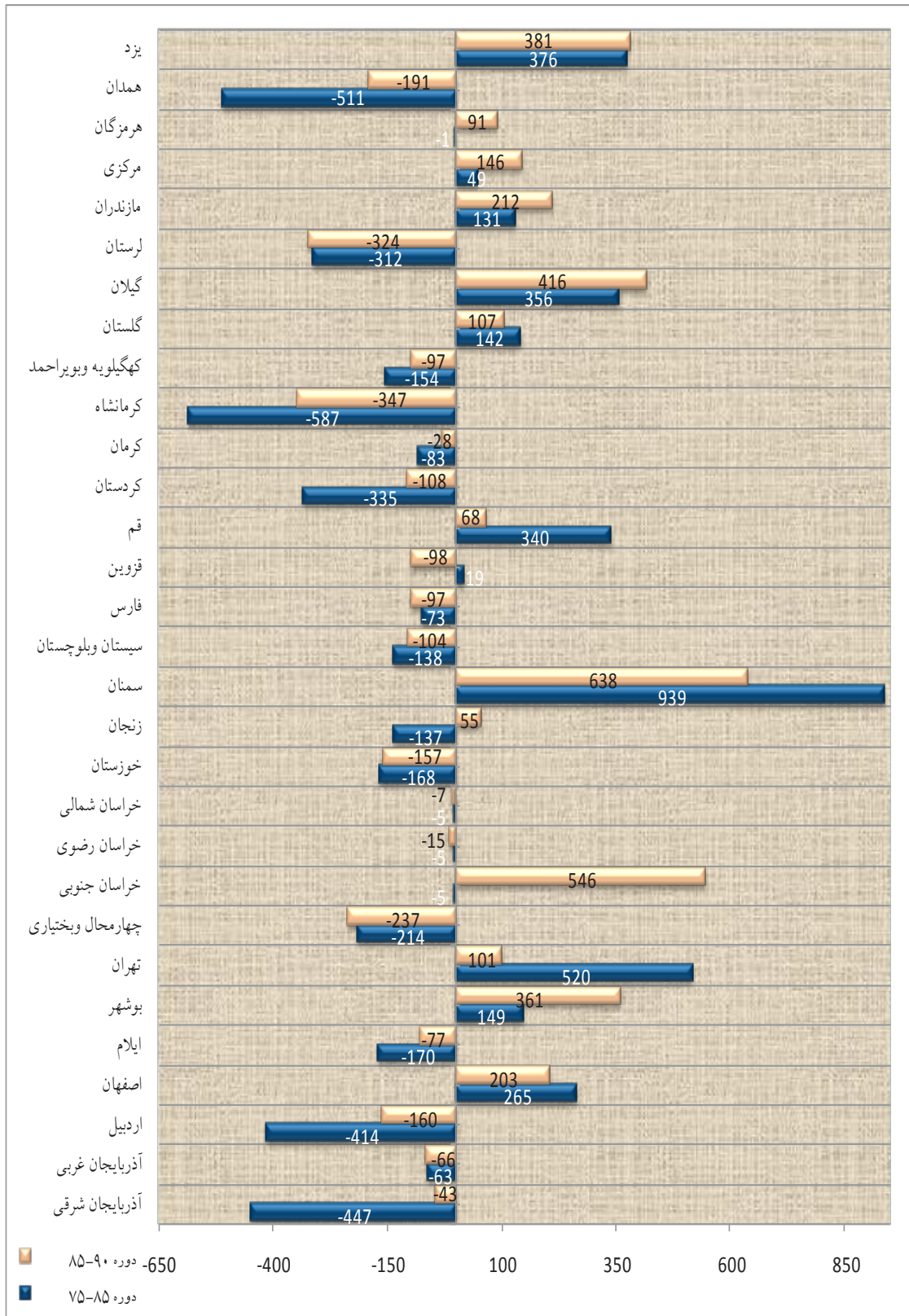
* سازمان ثبت احوال کشور ۱۳۸۶

** سازمان ثبت احوال کشور ۱۳۹۱

*** با توجه به جدا شدن استان البرز از استان تهران در سال ۱۳۸۹ و عدم ارائه اطلاعات ثبت مولید و فوت برای استان البرز از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹، اطلاعات این استان در استان تهران ادغام شده است.

**** با توجه به ایجاد سه استان خراسان رضوی، شمالی و جنوبی در سال ۱۳۸۳ و عدم ارائه اطلاعات ثبت مولید و فوت به تفکیک این سه استان از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۲، اطلاعات این استان‌ها در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ در استان خراسان منظور شده است.

نمودار ۱۰. نسبت مهاجرت استان‌های کشور طی دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵

منبع: ترسیم براساس سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

۱.۶.۲. آذربایجان شرقی

آذربایجان شرقی به عنوان مهاجرفرست‌ترین استان ایران تا سال ۱۳۸۵، در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ از میزان مهاجرفرستی به نسبت پایین‌تری برخوردار شده است. استانی که تا سرشماری ۱۳۸۵ به عنوان اولین قطب مهاجرفرست ایران و به ویژه به استان تهران محسوب می‌گردید، در سرشماری ۱۳۹۰ از لحاظ مهاجرفرستی به یک باره به مرتبه ۱۳ کشوری نزول پیدا کرده است. در دوره ۸۵-۱۳۷۵ بیشترین وارد شده‌ها به استان آذربایجان شرقی از استان‌های کردستان، خوزستان، کرمانشاه و سیستان و بلوچستان بوده است و مهاجران خارج شده از استان نیز بیشتر راهی استان‌های تهران (۰.۵۷٪)، قم، اردبیل و گیلان شده‌اند. در دوره ۹۰-۱۳۸۵ موازنه مهاجرتی استان با استان اردبیل برعکس شده و این استان همراه با استان‌های آذربایجان غربی، کردستان و خوزستان بیشترین مهاجرفرستی را به استان آذربایجان شرقی داشته‌اند و استان‌های تهران، البرز، زنجان و قم نیز بیشترین مهاجران این استان را جذب نموده‌اند. از نکات قابل توجه، سهم جمعیتی مهاجران خارج شده از این استان به استان تهران (همراه البرز) در طی دوره مورد بررسی است. بطوریکه سهم جمعیتی مهاجران فوق ۰.۵۷٪ در دوره ۸۵-۱۳۷۵ به ۰.۴۵٪ در دوره ۹۰-۱۳۸۵ کاهش یافته است. همچنین، تعامل جمعیتی این استان با استان‌های کردستان، سیستان و بلوچستان و لرستان (با قومیت و مناطق جغرافیایی مختلف) قابل تأمل و بررسی است.

۲.۶.۲. اصفهان

در طی چهار دهه اخیر، استان اصفهان همواره بعنوان یکی از قطب‌های مهاجرپذیر کشور ایران محسوب گردیده و بعد از استان تهران (البرز) مهم‌ترین استان دریافت‌کننده مهاجر از سایر استان‌های کشور بوده است و نزدیک ۷٪ مهاجران خارج شده از سایر استان‌ها به این استان وارد شده‌اند. استان اصفهان قطب مهاجرپذیری برای مهاجران استان‌های خوزستان، چهارمحال و بختیاری و لرستان است. استان خوزستان بالای ۲۰٪ مهاجران وارد شده به استان اصفهان را شکل داده و در رتبه دوم نگه داشتن استان اصفهان از لحاظ خالص مهاجرتی نقش بسیار مهمی دارد. نکته مهم در ماتریس مهاجرت استانی اصفهان وضعیت استان تهران است. این استان در سرشماری ۱۳۸۵ بیشترین خالص مهاجرت منفی را در رابطه با استان اصفهان داشته و ۳۴٪ خارج شده‌ها از استان اصفهان جذب این استان شده بودند، درحالی‌که در سرشماری ۱۳۹۰ استان تهران از جمله استان‌هایی است که خالص مهاجرت مثبت در رابطه با اصفهان دارد و ۲۱٪ (همراه با استان البرز ۲۵٪) خارج شده‌ها از استان اصفهان وارد این

استان شده‌اند. از استان‌هایی که اصفهان در طول دوره ۹۰-۱۳۷۵ نسبت به آنها خالص مهاجرت منفی بدست آورده است می‌توان به یزد، گیلان، مازندران، گلستان، البرز و سمنان اشاره کرد.

۳.۶.۲. تهران (شامل البرز)

باتوجه به سهم جمعیتی استان تهران، این استان در همه سرشماری‌های برگزار شده همواره بیشترین درصد مهاجران وارد شده و خارج شده بین استانی را به خود اختصاص داده است. تا سرشماری ۱۳۹۰، این استان بیشترین خالص مهاجرت مثبت را داشته است که در این سرشماری باتوجه به جدا شدن استان البرز از تهران، خالص مهاجرت منفی برای این استان بدست آمد. این امر نشان می‌دهد در سرشماری‌های قبل از ۱۳۹۰ شهرستان‌های واقع در استان البرز (به ویژه شهرستان کرج) از قطب‌های مهاجرپذیر مهم مهاجران بین استانی بوده است.

در طی دهه ۸۵-۱۳۷۵ بیشترین مهاجران وارد شده به استان تهران از استان آذربایجان شرقی بوده و پس از آن به ترتیب استان‌های همدان، خراسان رضوی و گیلان قرار دارند. مقصد مهاجران خارج شده از استان نشان می‌دهد استان خراسان رضوی بیشترین مهاجران خارج شده از این استان را به خود جذب نموده و پس از آن استان‌های گیلان، مازندران و اصفهان قرار دارند. با توجه به موازنه مهاجرت بین استانی در سرشماری ۱۳۸۵ ملاحظه می‌شود در جابجایی جمعیت بین استان‌ها، استان تهران بیشترین خالص مهاجرت مثبت را از استان‌های آذربایجان شرقی، همدان، کرمانشاه، اردبیل و لرستان (استان‌های واقع در غرب و شمال غرب کشور) با "سطوح توسعه یافتگی پایین" داشته و بیشترین خالص مهاجرت منفی را با استان‌های یزد، مازندران و سمنان (استان‌های واقع در شمال و مرکز کشور) با "سطوح توسعه یافتگی بالا" دارد. نکته قابل توجه اینکه ۲۰٪ خالص مهاجرت مثبت استان تهران از مهاجران استان آذربایجان شرقی است (۱۲۶ هزار از ۶۱۵ هزار) که به همراه سه استان همدان، کرمانشاه و اردبیل بالای ۵۰٪ خالص مهاجرت تهران را شامل می‌شوند. همچنین برخلاف تصور عمومی، در دهه مذکور تنها شهرستان تهران دارای خالص مهاجرت منفی (۳۶۰- هزار) بود (قاسمی‌اردهائی ۱۳۹۲) و سایر

۱. قرخلو و حبیبی (۱۳۸۵) با بکارگیری تکنیک آنالیز تاکسونومیک و داده‌های جمع‌آوری شده در طی سال‌های ۸۱-۱۳۷۵ در زمینه عامل‌های انسانی و اشتغال، بهداشت و درمان، مسکن و ساختمان، فرهنگی-جهانگردی و ارتباطات و مخابرات، ضریب توسعه‌یافتگی استان‌های کشور را مشخص نموده‌اند. نتایج بدست آمده برای استانها نشان می‌دهد سمنان رتبه ۲، یزد رتبه ۳، مازندران رتبه ۶، آذربایجان شرقی رتبه ۱۶، همدان رتبه ۲۳، کرمانشاه رتبه ۲۴، اردبیل رتبه ۲۵ و لرستان رتبه ۲۷ را در بین ۲۸ استان کشور دارند.

شهرستان‌های استان خالص مهاجرت مثبت داشتند که بیشترین آن (۳۵۴ هزار) به شهرستان شهریار اختصاص دارد.

در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تقریباً الگوی خالص مهاجرت بین استانی تهران با استان‌های مهاجرفرست و مهاجرپذیر دوره قبلی حفظ گردیده و استان آذربایجان شرقی از لحاظ تشدید اضافه جمعیت استان تهران جایگاه خود را به استان کرمانشاه داده است. در این دوره بیشترین مهاجران خارج شده از استان تهران جذب شهرستان‌های خود این استان در سرشماری ۱۳۸۵ (استان البرز) شده‌اند. همین جریان مهاجرت بین استان تهران و البرز است که موجب گردیده است استان تهران برای اولین بار از خالص مهاجرت منفی برخوردار گردد.

الگوی مهاجرپذیری و مهاجرفرستی بین استانی استان البرز همانند استان مادری خود (تهران) است. استان‌های مؤثر در افزایش یا کاهش جمعیت استان تهران تعیین کننده جمعیتی استان البرز نیز هستند.

۴.۶.۲. خراسان جنوبی

خراسان جنوبی در طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ از استان خراسان تجزیه گردیده است که در همان دوره خالص مهاجرت منفی ده هزار برای این استان برآورد گردید، درحالیکه برای خراسان رضوی خالص مهاجرت مثبت بدست آمد. در دوره ۹۰-۱۳۸۵ روند تغییری غیر قابل پیش بینی در زمینه جهت مهاجرت بین استانی برای خراسان جنوبی حاصل شد و با خالص مهاجرت نزدیک چهارده هزار، رتبه پنجم را در میزان خالص مهاجرت و رتبه دوم را در نسبت مهاجرت به دست آورده است.

مهمترین استان‌های تأثیرگذار در روند تغییرات مهاجرتی این استان سه استان همسایه، خراسان رضوی، خراسان شمالی و سیستان و بلوچستان هستند. در هر دو دوره مورد بررسی، استان‌های خراسان شمالی و سیستان و بلوچستان در بالا بردن خالص مهاجرت این استان مؤثر بودند، ولی جایگاه استان خراسان رضوی در این دو دوره کاملاً برعکس است. در دوره ۸۵-۱۳۷۵ بالای ۷۵٪ خالص مهاجرت منفی بدست آمده برای خراسان جنوبی به واسطه موازنه مهاجرتی با استان خراسان جنوبی بوده است، در حالیکه در دوره ۹۰-۱۳۸۵ بالای ۵۰٪ خالص مهاجرت مثبت استان ناشی از این تعامل مهاجرتی است. با فرض صحیح بودن داده‌های مهاجرتی این استان و به ویژه عدم وقوع اشتباه تأثیرگذار در کدگذاری محل اقامت قبلی و فعلی مهاجران (به خاطر شباهت اسمی دو استان)، این چرخش مهاجرتی می‌تواند برای تحلیل‌گران جمعیتی و برنامه‌ریزان اجتماعی و اقتصادی مهم تلقی شود.

۵.۶.۲. سمنان

استان سمنان به عنوان یکی از برخوردارترین استان‌های کشور از لحاظ سطح توسعه (قرخلو و حبیبی ۱۳۸۵؛ روشن‌سنگ‌اچین و همکاران ۱۳۹۲) به قطب مهاجرپذیری مهمی از مهاجران سایر استان‌ها تبدیل شده است. این استان در طول سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۰ (سال‌های مورد مطالعه در این طرح) همواره خالص مهاجرت مثبت قابل توجهی داشته است. در سرشماری ۱۳۹۰ با خالص مهاجرت سالانه ۶ و میزان کل مهاجرت سالانه ۲۱، بعد از استان البرز بیشترین این میزان‌ها را دارد. از لحاظ نسبت مهاجرت نیز رتبه اول کشور را در هر دو دوره مورد بررسی دارد.

در بالا نگه داشتن خالص مهاجرت مثبت این استان، استان‌های تهران، خراسان رضوی و مازندران مهم هستند. نکته مهم این است که، در سرشماری ۱۳۹۰ استان سمنان با هیچ کدام از استان‌های کشور خالص مهاجرت منفی ندارد. این امر نشان می‌دهد استان سمنان در زمینه موازنه مهاجرتی با سایر استان‌ها، از لحاظ کمی همواره از آنها سود جمعیتی برده است.

۶.۶.۲. قم

استان قم نیز از لحاظ سطح توسعه یافتگی و خالص مهاجرتی در طی سه دهه اخیر وضعیتی شبیه استان تهران داشته و در شاخص‌های مهاجرتی مورد مطالعه همواره جایگاهی بعد از استان سمنان دارد. در سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ استان‌های همدان، آذربایجان شرقی، خوزستان، زنجان و لرستان بیشترین خالص مهاجرتی مثبت را در موازنه مهاجرتی با استان قم داشته‌اند. بیشترین خالص مهاجرتی منفی نیز در دوره ۸۵-۱۳۷۵ در رابطه با استان‌های تهران، اصفهان و خراسان جنوبی و در پنج سال بعدی در رابطه با استان‌های گیلان، البرز و اصفهان بدست آمده است. همانند وضعیت استان خراسان جنوبی، موازنه مهاجرتی استان قم با استان تهران در طی دو دوره مورد بررسی دچار تغییر جهت مهمی شده است. براساس داده‌های سرشماری ۱۳۸۵ موازنه مهاجرتی استان تهران موجب پایین آمدن حدود ۴۰٪ خالص مهاجرتی مثبت استان قم بوده است که در سرشماری ۱۳۹۰ حدود ۱۰٪ خالص مهاجرت مثبت استان قم در رابطه با استان تهران بدست آمده است. با در نظر گرفتن موازنه مهاجرتی استان البرز، دو استان تهران و البرز تقریباً هیچ اثری در افزایش یا کاهش جمعیت استان قم نداشته‌اند.

۷.۶.۲. کرمانشاه

استان کرمانشاه در زمینه مهاجرفرستی همواره بعنوان یکی از استان‌های مورد توجه است. در چهار سرشماری اخیر، دارای خالص مهاجرت منفی قابل توجهی بوده بطوریکه دومین استانی است که تعداد زیادی از جمعیت خود را به خاطر مهاجرت بین استانی از دست داده است. نسبت به افزایش طبیعی جمعیت، مهاجرت داخلی نقش مهمی در تقلیل جمعیت این استان دارد. در دو سرشماری اخیر، استان کرمانشاه دارای بیشترین نسبت مهاجرت منفی در کشور بوده است.

در تراکم تعداد خالص مهاجرت استان کرمانشاه، تقریباً همه استان‌های کشور نقش کاهنده در خالص مهاجرت آن دارند. در دوره ۸۵-۱۳۷۵ خالص مهاجرت این استان با سایر استان‌ها منفی بدست آمده است و در دوره سرشماری بعدی تنها با استان‌های لرستان، آذربایجان غربی، خوزستان، سیستان و بلوچستان، فارس و چهارمحال و بختیاری موازنه مهاجرت مثبت بسیار ناچیزی دارد. استان‌های تهران (البرز)، مرکزی، کردستان و همدان در جذب مهاجران استان کرمانشاه و بالا نگه داشتن خالص مهاجرت منفی این استان نقش مهمی دارند.

۸.۶.۲. لرستان

جایگاه و اهمیت استان لرستان در زمینه مهاجرفرستی به سایر استان‌های کشور در سه چهارم دهه اخیر، بعد از استان کرمانشاه قرار دارد. این استان جزء سه استان اولی است که بیشترین خالص مهاجرت منفی را در سرشماری‌های اخیر داشته است. با اعمال اثر سهم جمعیتی استان در تغییرات مهاجرتی آن، استان لرستان در سرشماری اخیر بیشترین میزان خالص مهاجرت سالانه کشور را داشته است.

این استان در سرشماری اخیر تنها با دو استان سیستان و بلوچستان و فارس خالص مهاجرت مثبت (روی هم رفته ۱۰۸ نفر) داشته است و با سایر استان‌ها خالص مهاجرت منفی دارد. مهاجران خارج شده از این استان بیشتر جذب استان‌های تهران (البرز)، اصفهان، خوزستان و مرکزی (حدود ۷۰٪) شده‌اند و این استان‌ها بیشترین خالص مهاجرت منفی را با استان لرستان دارند.

۹.۶.۲. همدان

در چهار سرشماری اخیر، الگوی خالص مهاجرتی استان همدان تقریباً شبیه استان خوزستان بوده است. در سرشماری ۱۳۶۵ این استان بعد از استان‌های آذربایجان شرقی و خوزستان بیشترین خالص مهاجرت منفی کشور را داشته است. در سرشماری ۱۳۷۵ خالص مهاجرت استان مثبت شده و در دو سرشماری

بعدی خالص مهاجرت منفی قابل توجهی داشته است، بطوریکه در سرشماری ۱۳۸۵ بعد از استان کرمانشاه بیشترین میزان خالص مهاجرت سالانه و نیز نسبت مهاجرت کشور را داشته است. این استان در دو سرشماری اخیر بیشترین خالص مهاجرت مثبت را از دو استان کردستان و کرمانشاه داشته است و بیشترین خالص مهاجرت منفی نیز در رابطه با استان‌های تهران (البرز)، قم و مرکزی حاصل شده است. می‌توان عنوان کرد اگر رابطه مهاجرتی استان همدان با استان تهران (و نیز البرز) وجود نداشت، خالص مهاجرت صفر برای این استان در دو سرشماری اخیر حاصل می‌شد.

۱۰.۶.۲. یزد

استان یزد از جمله استان‌های معدودی است که در طی چهار سرشماری گذشته خالص مهاجرتی مثبت داشته است. از لحاظ تعداد خالص مهاجرت و نسبت مهاجرت، در سرشماری ۱۳۸۵ جایگاه سوم و در سرشماری ۱۳۹۰ جایگاه چهارم را نسبت به سایر استان‌های کشور دارد. در میزان خالص مهاجرت سالانه نیز در سرشماری ۱۳۸۵ رتبه دوم کشور را بدست آورده است.

در دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ بیشترین وارد شده‌ها به استان یزد از استان‌های کرمان، سیستان و بلوچستان، تهران و فارس بوده‌اند که این استان‌ها در بالا نگه داشتن خالص مهاجرت مثبت استان یزد مؤثر بوده‌اند. این استان با استان‌های محدود و با رقم خیلی کم خالص مهاجرت منفی دارد، بطوریکه در سرشماری ۱۳۹۰ تنها دو استان خراسان جنوبی و سمنان روی هم با رقم ۱۵۷ خالص مهاجرت منفی با استان یزد داشته‌اند. این امر نشان می‌دهد استان یزد از جمله استان‌هایی است که از جابجایی جمعیتی بین استانی در ایران سود بیشتری را برده است و تقریباً از همه استان‌ها موازنه مهاجرتی مثبت دارد.

۷.۲. ترکیب جنسی و سنی مهاجران

از لحاظ آمارهای جمعیتی، زنان معمولاً نیمی از جمعیت یک کشور را شکل می‌دهند. بررسی آمار نسبت‌های جنسی در سطح جهان نشان می‌دهد تعداد مردان همواره بیشتر از زنان بوده است. در کشور ایران نیز طی سرشماری‌های گذشته نسبت جنسی همواره بالاتر از ۱۰۰ بدست آمده که بیشترین آن را در سرشماری ۱۳۴۵ (۱۰۷/۳) و کمترین آن را در سه سرشماری اخیر به‌ویژه در سرشماری ۱۳۹۰ (۱۰۱/۸) ملاحظه می‌کنیم. این امر می‌تواند دلایل اجتماعی- فرهنگی متفاوتی همانند کاهش ترجیح جنسی فرزندان نزد والدین، بهبود وضعیت بهداشتی- سلامتی زنان و افزایش پایگاه اجتماعی- اقتصادی زنان، داشته باشد. عمده‌ترین رفتار جمعیتی که در مورد زنان مورد بررسی قرار می‌گیرد، رفتارهای باروری و

فرزندآوری آنان است. این در حالی است که با افزایش و ارتقاء پایگاه اجتماعی - اقتصادی زنان همانند تحصیلات و موقعیت شغلی، سایر رفتارهای جمعیتی از جمله مهاجرت آنان نیز اهمیت پیدا می‌کند. از متغیرهای تأثیرگذار در جریان‌های مهاجرت می‌توان به جنس و سن مهاجران اشاره کرد. معمولاً افراد در دوره‌های سنی خاص (معمولاً دامنه سنی ۲۰-۴۰ سالگی) اقدام به مهاجرت می‌کنند. برخی از مطالعات نیز نقش جنسیت را در جریان مهاجرت مطالعه کرده‌اند (کانت^۱ ۱۹۹۲؛ فینچر^۲ ۱۹۹۳؛ دجونگ ۲۰۰۰؛ بویل^۳ ۲۰۰۲؛ هیرینگ و همکاران^۴ ۲۰۰۴) و نشان داده‌اند در کل غلبه مردان بر زنان در جریان مهاجرت بیشتر بوده و مهاجران زن اغلب در تبعیت از همسرانشان اقدام به مهاجرت می‌کنند. با توجه به اهمیت مهاجرت‌های داخلی در تغییر ساختار جمعیت استان‌های کشور ایران و نیز گسترده بودن سهم زنان و جوانان در این رفتار جمعیتی، در این طرح حجم، نوع و علل مهاجرت در ایران با توجه به جنس و سن مهاجران بیشتر مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۱.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد بین استانی برای استان‌های کشور

مقایسه آمارهای مهاجرفرستی و مهاجرپذیری استان‌های کشور به تفکیک جنس (جدول ۶) نشان می‌دهد الگوی مهاجران زن وارد شده به چهار استان تهران، ایلام، خراسان شمالی و زنجان بسیار متفاوت است. استان تهران با وجود خالص مهاجرت منفی بین دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، دارای خالص مهاجرت مثبت برای زنان می‌باشد. این امر نشان می‌دهد استان تهران هنوز برای زنان سایر استان‌های کشور مقصد مطلوبی برای مهاجرت کردن است. برعکس استان تهران، تقریباً همه خالص مهاجرت منفی استان ایلام (۲۶۵۵-) به زنان اختصاص دارد. با توجه به این داده، استان ایلام نتوانسته است بعنوان اقامتگاه مطلوب برای زنان این استان تلقی گردیده و تعداد زیادی از زنان این استان به دیگر استان‌های کشور مهاجرت نموده‌اند. وضعیت استان خراسان شمالی نیز به همین روال است. در این استان با وجود اینکه خالص مهاجرت برای مردان مثبت بدست آمده است، ولی ملاحظه می‌شود که خالص مهاجرت زنان منفی است. استان زنجان نیز از جمله استان‌هایی است که موازنه مهاجرتی آن در بین زنان و مردان تفاوت چشمگیری دارد. تقریباً همه خالص مهاجرت مثبت استان زنجان به مردان اختصاص دارد و زنان با خالص مهاجرت ۱۷۰ تقریباً هیچ نقشی در مثبت بودن خالص مهاجرت این استان ندارند.

^۱. Chant

^۲. Fincher

^۳. Boyle

^۴. Heering et al

۲.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد برحسب گروه‌های سنی

معمولاً افراد در دوره‌های سنی خاصی اقدام به مهاجرت نموده و علت مهاجرت افراد در این دوره‌های سنی برحسب جنس آنان متفاوت است. هرم سنی تبیین کننده مناسبی برای ترکیب سنی و جنسی جمعیت یک منطقه است. بر این اساس، برای بیان ترکیب سنی و جنسی جمعیت مهاجر و همچنین مقایسه آن با جمعیت غیرمهاجر از هرم سنی استفاده می‌شود. نمودارهای ۱۱ الی ۱۴ هرم سنی جمعیت کشور، جمعیت غیرمهاجر و جمعیت مهاجر را برای دو مقطع زمانی ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ نشان می‌دهند.

از هرم های سنی می‌توان استنباط نمود که الگوی سنی و جنسی جمعیت غیرمهاجر تا حدودی شبیه جمعیت کل کشور است. از آنجاکه در سرشماری ۱۳۸۵ بیشترین تمرکز مهاجران داخلی در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله است، این امر موجب گردیده که در هرم سنی کل کشور هم این گروه سنی بیشترین فراوانی نسبی را داشته باشد، در حالیکه در جمعیت غیر مهاجر گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله از بیشترین فراوانی نسبی برخوردار است.

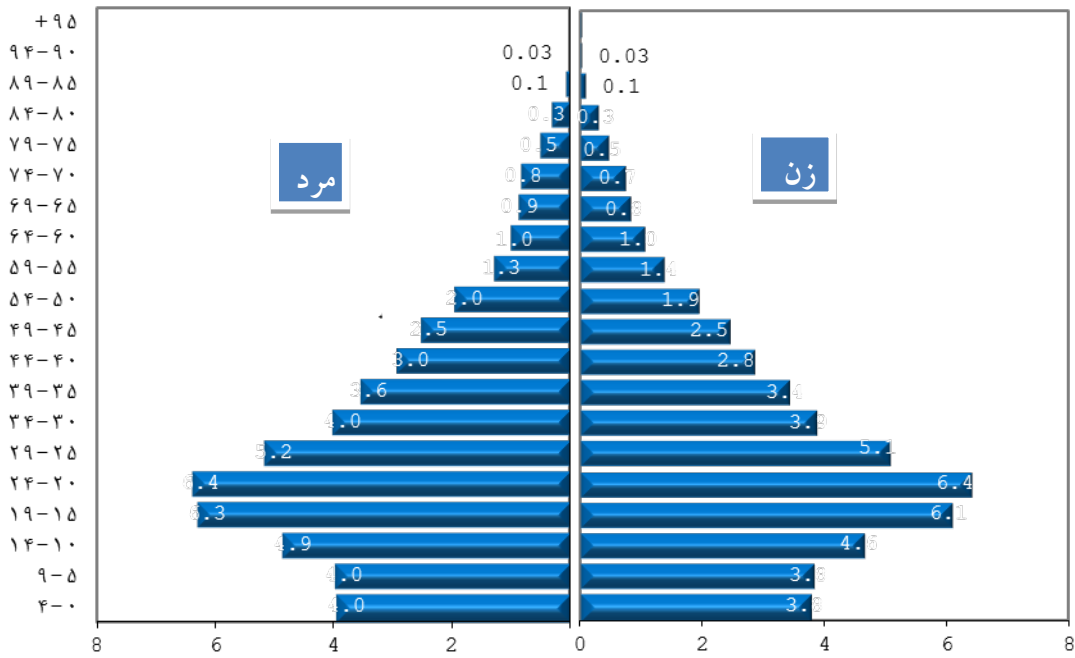
شکل و ساختار هرم سنی جمعیت مهاجر بطور کلی با هرم سنی جمعیت غیرمهاجر و کل کشور متفاوت است. در سرشماری ۱۳۸۵ حدود ۳۸ درصد جمعیت مهاجر در دو گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله و ۲۹-۲۵ ساله قرار گرفته و پس از آن گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۳۰-۳۴ ساله قرار دارند. گروه‌های سنی مورد اشاره عموماً سنین کار و فعالیت، تحصیل، ازدواج و انجام خدمت وظیفه (برای مردان) بوده و جوانان جویای کار و تحصیل در این گروه‌های سنی اقدام به مهاجرت می‌کنند. گروه‌های سنی کوچکتر از ۱۵ ساله و بزرگتر از ۶۰ ساله سهم بسیار کمتری از جمعیت مهاجران را به خود اختصاص داده‌اند و عمدتاً به علت تبعیت از خانوار مهاجرت کرده‌اند.

جدول ۶. مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان‌های کشور به تفکیک جنس طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

استان	مرد و زن			زن			مرد		
	خالص مهاجرت	وارد شده	خارج شده	خالص مهاجرت	وارد شده	خارج شده	خالص مهاجرت	وارد شده	خارج شده
جمع	-	۱۹۶۵۴۹۱	۱۹۶۵۴۹۱	-	۸۷۴۲۰۴	۸۷۴۲۰۴	-	۱۰۹۱۲۸۷	۱۰۹۱۲۸۷
آذربایجان شرقی	-۷۳۹۸	۶۴۳۳۰	۷۱۷۲۸	-۴۱۵۸	۲۶۲۹۱	۳۰۴۴۹	-۳۲۴۰	۳۸۰۳۹	۴۱۲۷۹
آذربایجان غربی	-۱۳۸۸۱	۳۷۸۵۱	۵۱۷۳۲	-۳۸۴۰	۱۴۸۸۰	۱۸۷۲۰	-۱۰۰۴۱	۲۲۹۷۱	۳۳۰۱۲
اردبیل	-۱۳۵۹۵	۲۶۲۳۲	۳۹۸۲۷	-۸۸۵۵	۹۱۷۵	۱۸۰۳۰	-۴۷۴۰	۱۷۰۵۷	۲۱۷۹۷
اصفهان	۴۶۷۱۲	۱۳۹۳۶۸	۹۲۶۵۶	۲۰۲۲۵	۶۲۶۲۹	۴۲۴۰۴	۲۶۴۸۷	۷۶۷۳۹	۵۰۲۵۲
البرز	۹۲۵۴۲	۱۹۰۳۴۱	۹۷۷۹۹	۴۷۷۳۱	۹۵۵۵۵	۴۷۸۲۴	۴۴۸۱۱	۹۴۷۸۶	۴۹۹۷۵
ایلام	-۲۶۵۵	۱۵۸۵۸	۱۸۵۱۳	-۲۶۱۷	۵۳۵۸	۷۹۷۵	-۳۸	۱۰۵۰۰	۱۰۵۳۸
بوشهر	۲۴۲۰۷	۵۱۶۱۲	۲۷۴۰۵	۶۵۹۶	۱۸۲۰۹	۱۱۶۱۳	۱۷۶۱۱	۳۳۴۰۳	۱۵۷۹۲
تهران	-۲۱۶۶۳	۳۷۹۱۵۸	۴۰۰۸۲۱	۳۲۱۹	۱۸۷۲۶۲	۱۸۴۰۴۳	-۲۴۸۸۲	۱۹۱۸۹۶	۲۱۶۷۷۸
چهارمحال و بختیاری	-۱۶۵۸۶	۱۴۹۶۵	۳۱۵۵۱	-۷۱۴۲	۶۵۲۳	۱۳۶۶۵	-۹۴۴۴	۸۴۴۲	۱۷۸۸۶
خراسان جنوبی	۱۳۷۰۲	۳۱۲۰۱	۱۷۴۹۹	۴۸۲۰	۱۲۱۲۰	۷۳۰۰	۸۸۸۲	۱۹۰۸۱	۱۰۱۹۹
خراسان رضوی	-۶۱۹۴	۱۰۸۸۲۷	۱۱۵۰۲۱	-۲۳۵۶	۴۸۳۴۶	۵۰۷۰۲	-۳۸۳۸	۶۰۴۸۱	۶۴۳۱۹
خراسان شمالی	-۴۰۲	۲۹۸۳۶	۳۰۲۳۸	-۱۶۷۷	۱۲۲۵۷	۱۳۹۳۴	۱۲۷۵	۱۷۵۷۹	۱۶۳۰۴
خوزستان	-۵۳۹۷۲	۶۰۵۲۱	۱۱۴۴۹۳	-۲۵۰۸۰	۲۴۸۳۳	۴۹۹۱۳	-۲۸۸۹۲	۳۵۶۸۸	۶۴۵۸۰
زنجان	۳۳۹۷	۳۰۲۷۷	۲۶۸۸۰	۱۷۰	۱۲۰۵۴	۱۱۸۸۴	۳۲۲۷	۱۸۲۲۳	۱۴۹۹۶
سمنان	۱۸۲۵۰	۴۱۵۰۶	۲۳۲۵۶	۹۲۳۸	۱۹۱۷۵	۹۹۳۷	۹۰۱۲	۲۲۳۳۱	۱۳۳۱۹
سیستان و بلوچستان	-۳۳۴۱۴	۲۷۰۰۰	۶۰۴۱۴	-۱۳۳۰۶	۱۰۰۹۸	۲۳۴۰۴	-۲۰۱۰۸	۱۶۹۰۲	۳۷۰۱۰
فارس	-۲۵۴۱۹	۷۳۱۷۰	۹۸۵۸۹	-۱۱۷۲۸	۳۰۵۲۷	۴۲۲۵۵	-۱۳۶۹۱	۴۲۶۴۳	۵۶۳۳۴
قزوین	-۶۴۰۰	۳۱۵۹۸	۳۷۹۹۸	-۳۴۶۴	۱۴۲۷۹	۱۷۷۴۳	-۲۹۳۶	۱۷۳۱۹	۲۰۲۵۵
قم	۴۷۱۴	۴۵۶۴۴	۴۰۹۳۰	۱۸۹۶	۲۱۵۴۸	۱۹۶۵۲	۲۸۱۸	۲۴۰۹۶	۲۱۲۷۸
کردستان	-۱۰۱۶۱	۳۶۷۹۳	۴۶۹۵۴	-۳۳۸۵	۱۴۷۷۳	۱۸۱۵۸	-۶۷۷۶	۲۲۰۲۰	۲۸۷۹۶
کرمان	-۶۱۴۳	۳۷۷۹۲	۴۳۹۳۵	-۳۵۹۵	۱۵۳۰۳	۱۸۸۹۸	-۲۵۴۸	۲۲۴۸۹	۲۵۰۳۷
کرمانشاه	-۳۸۱۱۱	۳۹۰۲۰	۷۷۱۳۱	-۱۹۵۱۳	۱۴۴۴۸	۳۳۹۶۱	-۱۸۵۹۸	۲۴۵۷۲	۴۳۱۷۰
کهگیلویه و بویراحمد	-۴۲۵۳	۱۲۹۴۰	۱۷۱۹۳	-۱۲۸۷	۶۱۶۴	۷۴۵۱	-۲۹۶۶	۶۷۷۶	۹۷۴۲
گلستان	۱۳۸۳۸	۵۱۰۱۷	۳۷۱۷۹	۴۱۲۳	۲۰۸۵۰	۱۶۷۲۷	۹۷۱۵	۳۰۱۶۷	۲۰۴۵۲
گیلان	۲۹۸۱۸	۸۵۹۲۴	۵۶۱۰۶	۱۱۹۸۷	۳۸۵۱۶	۲۶۵۲۹	۱۷۸۳۱	۴۷۴۰۸	۲۹۵۷۷
لرستان	-۳۵۷۴۴	۲۴۹۹۱	۶۰۷۳۵	-۱۵۳۳۶	۱۱۷۸۲	۲۷۱۱۸	-۲۰۴۰۸	۱۳۲۰۹	۳۳۶۱۷
مازندران	۲۵۲۸۷	۷۸۹۴۷	۵۳۶۶۰	۹۹۷۹	۳۵۳۰۷	۲۵۳۲۸	۱۵۳۰۸	۴۳۶۴۰	۲۸۳۳۲
مرکزی	۷۷۹۵	۵۱۳۳۳	۴۳۵۳۸	۲۱۱۶	۲۲۷۶۹	۲۰۶۵۳	۵۶۷۹	۲۸۵۶۴	۲۲۸۸۵
هرمزگان	۸۰۱۰	۵۱۴۳۷	۴۳۴۲۷	۲۲۱۸	۲۰۱۴۵	۱۷۹۲۷	۵۷۹۲	۳۱۲۹۲	۲۵۵۰۰
همدان	-۱۸۲۱۲	۴۵۵۱۲	۶۳۷۲۴	-۸۱۵۶	۲۰۶۸۹	۲۸۸۴۵	-۱۰۰۵۶	۲۴۸۲۳	۳۴۸۷۹
یزد	۲۵۹۳۱	۵۰۴۹۰	۲۴۵۵۹	۱۱۱۷۷	۲۲۳۳۹	۱۱۱۶۲	۱۴۷۵۴	۲۸۱۵۱	۱۳۳۹۷

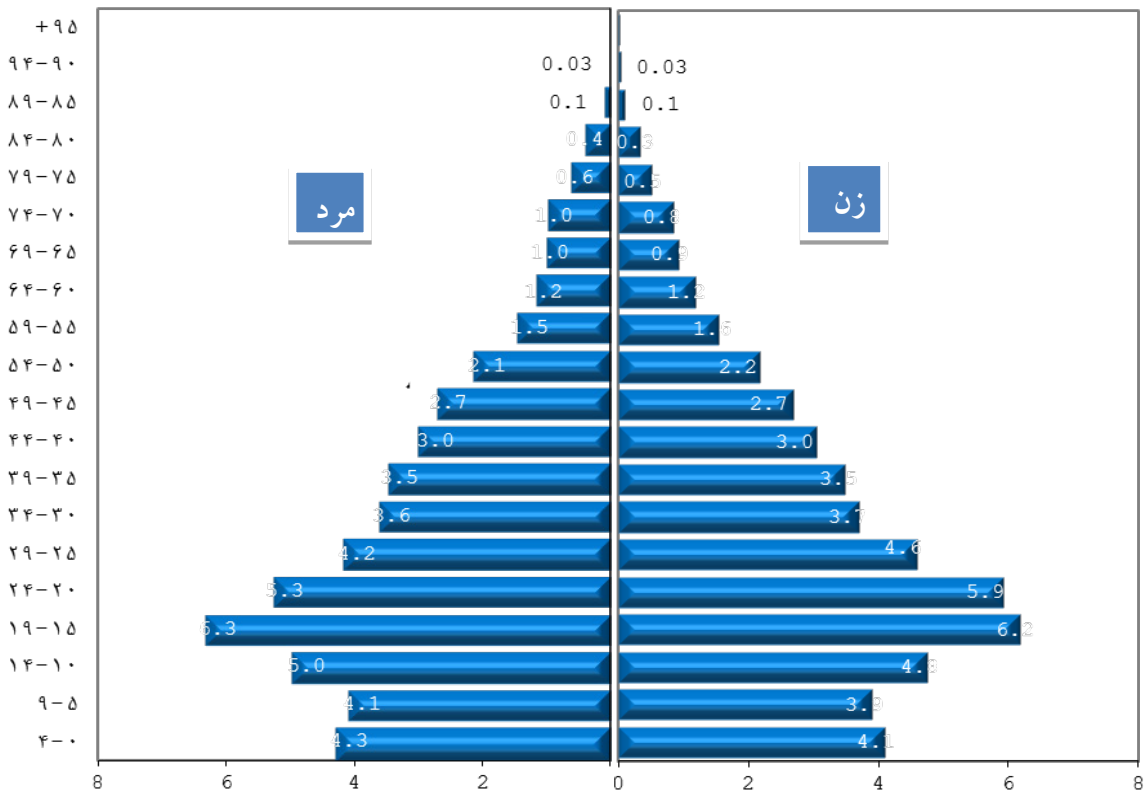
منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

نمودار ۱۱. هرم سنی جمعیت کل کشور، ۱۳۸۵

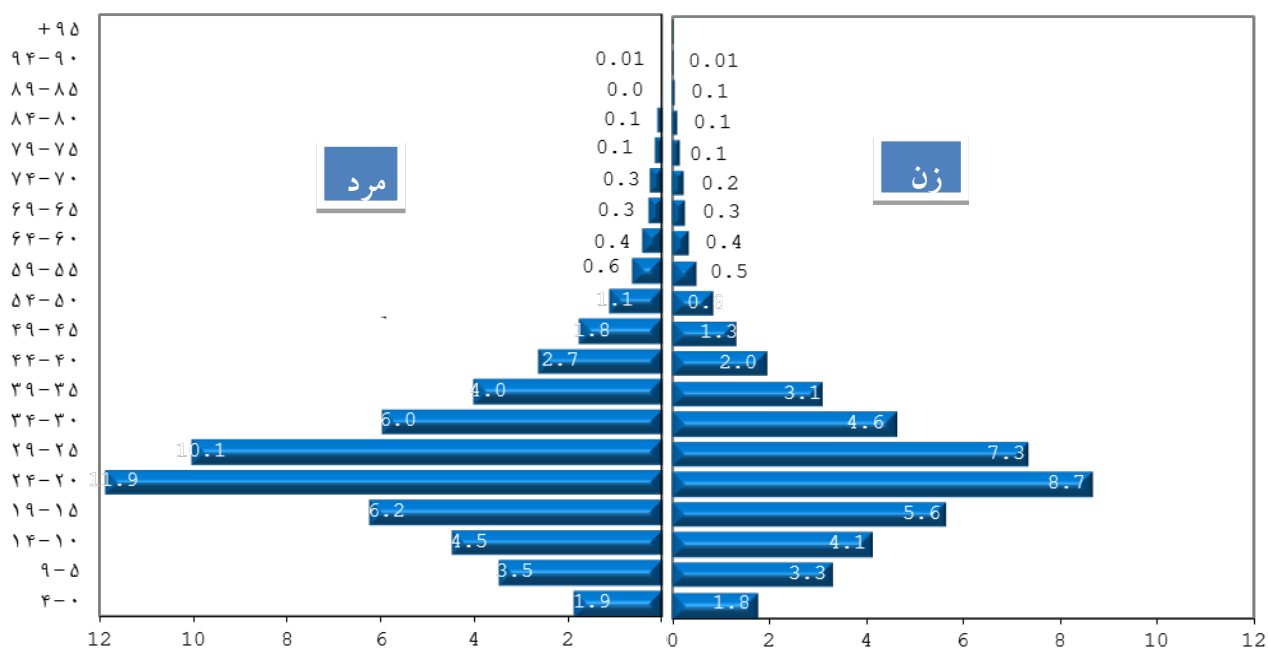
منبع: قاسمی اردهائی ۱۳۸۷: ۱۵۰

نمودار ۱۲. هرم سنی جمعیت غیرمهاجر کشور، ۱۳۸۵

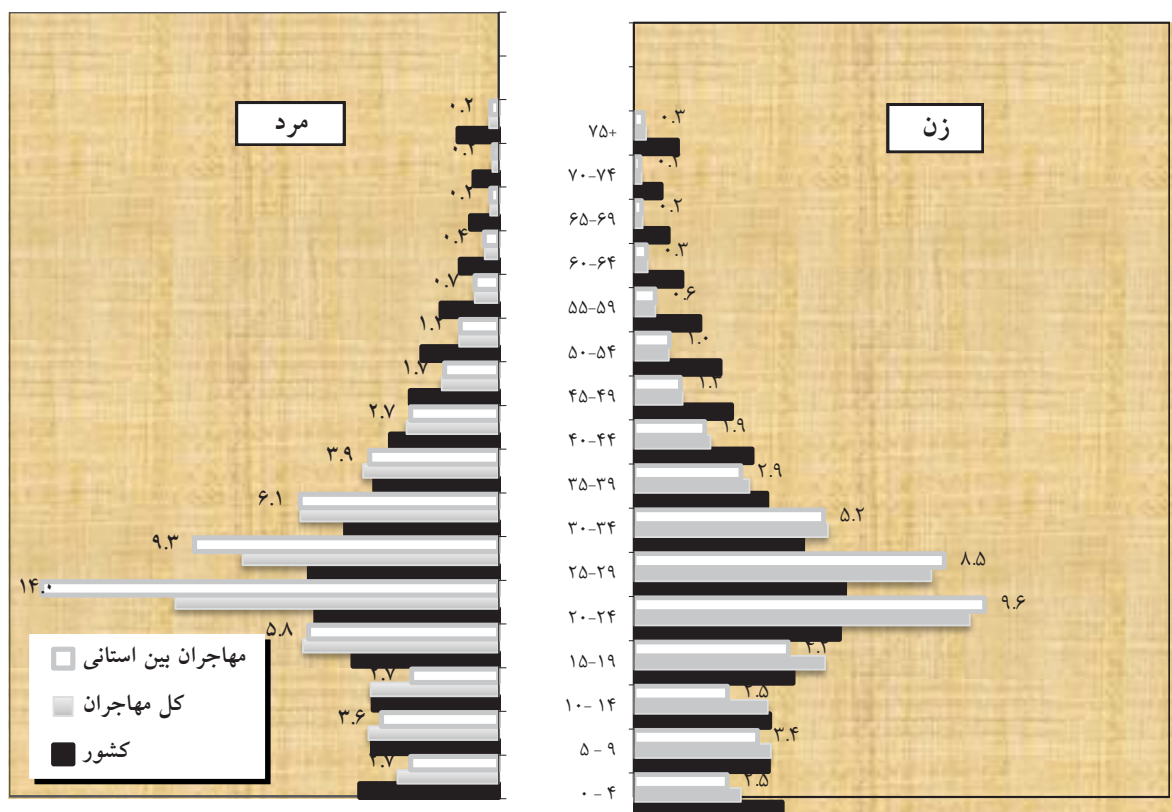
منبع: قاسمی اردهائی ۱۳۸۷: ۱۵۱

نمودار ۱۳. هرم سنی جمعیت مهاجر کشور، ۱۳۸۵

منبع: قاسمی اردهائی ۱۳۸۷: ۱۵۱

نمودار ۱۴. هرم سنی جمعیت کل کشور، کل مهاجر و مهاجران بین‌استانی - ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

در سرشماری ۱۳۹۰ ساخت سنی و جنسی جمعیت کشور با جمعیت مهاجر و بخصوص جمعیت مهاجر بین استانی تفاوت معنی‌داری دارد. بیشترین تفاوت در دامنه سنی ۲۰-۳۴ سالگی، مخصوصاً گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله است. در این دامنه ۱۵ ساله، درصدهای مهاجران بین استانی بیشتر از کل مهاجران و کل مهاجران نیز بیشتر از جمعیت کل کشور است. در دامنه‌های سنی زیر ۱۵ سالگی و نیز بالای ۴۰ سالگی، درصدهای بدست‌آمده برای جمعیت کل بیشتر از جامعه آماری مهاجران است.

در دو سرشماری مورد بررسی، در تمام گروه‌های سنی مهاجران، نسبت مردان بیشتر از زنان است. این تفاوت در گروه‌های سنی ۲۰-۴۰ ساله کاملاً محسوس و قابل توجه است، در حالیکه در سایر گروه‌های سنی چندان محسوس نیست. در سرشماری ۱۳۸۵ تفاوت نسبت مردان و زنان در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله ۳/۲ درصد (۱۱/۹ درصد برای مردان و ۸/۷ درصد برای زنان)، در گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله ۲/۸ درصد (۱۰/۱ درصد برای مردان و ۷/۳ درصد برای زنان)، در گروه سنی ۳۰-۳۴ ساله ۱/۴ درصد (۶ درصد برای مردان و ۴/۶ درصد برای زنان) و در گروه سنی ۳۵-۳۹ ساله ۰/۹ درصد (۴ درصد برای مردان و ۳/۱ درصد برای زنان) است.

مقایسه نسبت‌های جنسی بدست آمده از هرم سنی سرشماری ۱۳۹۰ نشان می‌دهد نسبت جنسی جمعیت کل کشور (۱۰۱/۸) پایین‌تر از نسبت جنسی کل مهاجران (۱۱۰/۷) و به‌ویژه مهاجران بین استانی (۱۲۴/۶) است. به‌غیر از آخرین گروه سنی، در سایر گروه‌های سنی نسبت جنسی مهاجران بین استانی بیشتر از جمعیت کل کشور است. بیشترین تفاوت به دامنه‌های سنی ۱۵-۲۴ (با تفاوت ۴۱) و بعد ۳۵-۶۹ (با تفاوت ۳۰) برمی‌گردد. این موارد نشان از غلبه حضور مردان در جریان‌های مهاجرت داخلی بخصوص در مهاجرت‌های بین استانی است. لذا "مرد گزین" بودن مهاجرت در گروه‌های سنی مذکور یکی از ویژگی‌های بارز مهاجرت‌های صورت گرفته در داخل مرزهای ایران است. از دلایل اولیه این امر می‌توان به مهاجرت مردان در این سنین برای دستیابی به شغل و انجام خدمت وظیفه اشاره نمود. به‌ویژه در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله که تقریباً سنین انجام خدمت وظیفه بوده و بیشترین تفاوت بین نسبت زنان و مردان مهاجر مشاهده می‌شود.

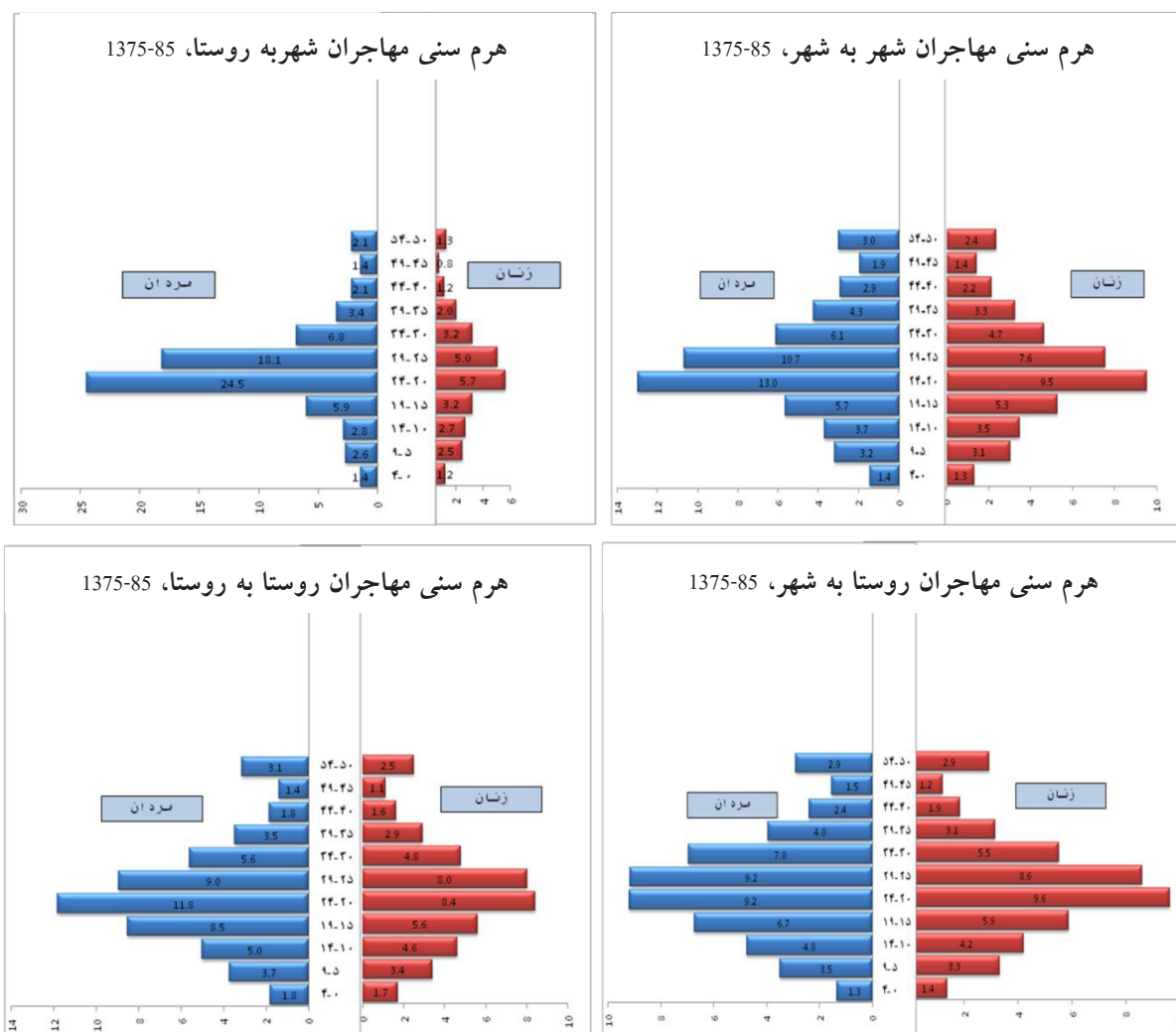
۳.۷.۲. برآورد مهاجران زن و مرد و گروه‌های سنی مهاجران برحسب جریان‌های مهاجرت داخلی باید توجه داشت ترکیب سنی-جنسی مهاجران داخلی باتوجه به نوع جریان مهاجرتی با مبدأ و مقصد روستایی و شهری می‌تواند متفاوت باشد. این تفاوت برای دوره ۸۵-۱۳۷۵ در نمودار ۱۵ نشان داده شده است.

بیشترین درصد مردان (۷۱٪) در مهاجرت‌های شهر به روستا و بیشترین درصد زنان (۴۸٪) در مهاجرت‌های روستا به شهر است. ساختار سنی در مهاجران شهر به روستا متفاوت‌تر از دیگر مهاجرت‌هاست. بیش از ۵۰٪ از مهاجران شهر به روستا در دامنه سنی ۲۰-۲۹ ساله قرار دارند، درحالیکه این درصد در سایر مهاجرت‌ها به کمتر از ۴۰٪ می‌رسد که کمترین آن در نوع روستا به شهر قابل مشاهده است. به غیر از مردان ۲۰-۲۹ ساله، در سایر گروه‌های سنی هم برای مردان و هم زنان، درصد مهاجران روستا به شهر بیشتر از مهاجران شهر به روستا است. این امر نشان می‌دهد مهاجران شهر به روستا بیشتر از مردان جوان ۲۰-۲۹ ساله تشکیل شده‌اند، درحالیکه در انواع مهاجرت‌های دیگر (بخصوص مهاجرت‌های روستا به شهر)، توزیع مهاجران در گروه‌های سنی متفاوت و همچنین در دو جنس مرد و زن متناسب‌تر است.

هرم‌های سنی بدست آمده از داده‌های نمونه‌گیری ۲۰٪ سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ تقریباً شبیه هرم‌های بدست آمده از کل داده‌های سرشماری است. در مهاجرت‌های شهر به روستا، مردان ۵۸/۳٪ مهاجران را شامل می‌شوند، درحالیکه در مهاجرت‌های روستا به شهر تعداد زنان (۳۸۴۶۰ نفر) بیشتر از مردان (۳۷۳۷۷ نفر) است.

در هر دو نوع مهاجرت روستا-شهر و شهر-روستا، درصد مهاجران گروه سنی ۲۰-۲۹ ساله بیشتر از سایر گروه‌های سنی است. در مهاجرت شهر به روستا، بیشتر از یک چهارم مهاجران را مردان ۲۰-۲۹ ساله تشکیل می‌دهند که به همراه زنان مهاجر این گروه سنی، بیشتر از ۴۰٪ مهاجران را شامل می‌شود. در مهاجرت روستا به شهر، گروه سنی ۲۰-۲۹ ساله حدود ۳۱٪ مهاجران را شامل می‌شود و نسبت به مهاجران شهر به روستا، توزیع نسبی مهاجران در گروه‌های سنی متوازن‌تر است. در کل میانگین سن مهاجران مرد (۲۶.۱) بیشتر از مهاجران زن (۲۵.۵) است.

نمودار ۱۵. هرم‌های سنی مهاجران شهر به شهر، شهر به روستا، روستا به شهر، و روستا به روستا، ۸۵-۱۳۷۵

منبع: راغفر و قاسمی اردهائی ۱۳۸۸: ۴۲

۸.۲. علل مهاجرت در ایران

مشخص است مهاجرت به دلایل مختلفی می‌تواند انجام بگیرد و در این میان انگیزه‌های اقتصادی و اجتماعی نقش تعیین کننده‌ای در این جابجایی مهاجران دارد. گاراسکی^۱ (۲۰۰۲) معتقد است فرایند تصمیم به مهاجرت از سه عامل مهم؛ فردی، خانوادگی و اجتماع محلی تأثیر می‌پذیرد. جهت طبقه‌بندی مهاجران وارد شده به استان‌ها برحسب علت مهاجرت، در سرشماری ۱۳۸۵، ۸ علت و در سرشماری ۱۳۹۰، ۹ علت در نظر گرفته شده است (جدول ۷). در هر دو سرشماری، "پیروی از خانوار" ۴۸٪ از علل مهاجرت را شامل می‌شود. بعد از آن علل مربوط به تحصیل، کار و خدمت وظیفه قرار می‌گیرد.

^۱. Garaskv

اضافه شدن علت "دستیابی به مسکن مناسب‌تر" در سرشماری ۱۳۹۰، موجب گردیده است از درصد علل "انجام و پایان خدمت وظیفه"، "تحصیل و پایان تحصیل" و "سایر" نسبت به سرشماری ۱۳۸۵ کاسته شود.

جدول ۷. توزیع نسبی مهاجران برحسب علت مهاجرت به تفکیک مقصد شهری و روستایی، نوع مهاجرت و جنس در دوره ۹۰-۱۳۷۵

سال سرشماری	تعداد	علت مهاجرت								
		جستجوی کار بهرتر	انتقال شغلی	پایان تحصیل و تحصیل	خدمت وظیفه و انجام پایان	مسکن مناسب تر دستیابی به	پیروی از خانوار	سایر	اظهارنشده	
۱۳۹۰	کل	۶/۶	۳/۸	۴/۵	۱۴/۰	۵/۸	۴۶/۲	۶/۲	۲/۳	۵۵۳۴۶۶۶
	مرد	۱۱/۲	۶/۵	۷/۵	۱۳/۸	۱۱/۰	۲۶/۰	۶/۵	۲/۲	۲۹۰۸۵۶۰
	زن	۱/۵	۰/۸	۱/۲	۱۴/۲	۰/۰	۶۸/۶	۵/۹	۲/۴	۲۶۲۶۱۰۶
	نقاط شهری	۶/۶	۳/۹	۵/۱	۱۵/۴	۴/۱	۴۶/۰	۶/۶	۲/۲	۴۳۰۲۰۸۶
	نقاط روستایی	۶/۷	۳/۶	۲/۴	۸/۹	۱۱/۹	۴۶/۸	۵/۱	۲/۴	۱۲۳۲۵۸۰
	نقاط شهری	۷/۵	۴/۶	۵/۷	۶/۳	۲/۲	۵۴/۳	۷/۷		۷۲۷۸۶
	نقاط روستایی	۷/۰	۴/۴	۲/۵	۲/۳	۶/۷	۵۶/۴	۵/۹		۲۰۳۰۱
	کل کشور	۸/۷	۵/۰	۵/۱	۹/۹	۱۰/۴	۴۶/۰	۱۰/۱	۴/۸	۱۲۱۴۸۱۴۸
	نقاط شهری	۸/۶	۵/۲	۵/۸	۱۱/۳	۷/۵	۴۶/۷	۱۰/۱	۴/۸	۸۹۹۹۷۰۹
	نقاط روستایی	۹/۱	۴/۶	۳/۱	۵/۷	۱۸/۵	۴۳/۹	۱۰/۳	۴/۸	۳۱۴۸۴۳۹
۱۳۸۵	مرد		۲۵/۷	۷/۸	۵/۵	۱۹/۱	۲۹/۳	۱۲/۶		۸۹۹۷۸
	زن		۲/۶	۲/۲	۴/۹	۰/۰	۸۲/۴	۷/۹		۷۵۹۰۳
	شهر به روستا		۱۳/۶	۴/۷	۳/۷	۱۷/۶	۵۰/۱	۱۰/۴		۹۰۷۹۱
	روستابه شهر		۱۷/۱	۵/۹	۷/۰	۱/۷	۵۷/۷	۱۰/۵		۷۵۰۹۱
	شهر به روستا		۲۱/۵	۶/۶	۳/۶	۳۰/۰	۲۵/۶	۱۲/۶	مرد	۵۲۹۷۲
	روستابه شهر		۳۱/۶	۹/۵	۸/۲	۳/۵	۳۴/۶	۱۲/۶	مرد	۳۷۰۰۴
	شهر به روستا		۲/۴	۱/۹	۳/۹	-	۸۴/۵	۷/۳	زن	۳۷۸۱۸
	روستابه شهر		۲/۹	۲/۵	۵/۸	-	۸۰/۳	۸/۵	زن	۳۸۰۸۴

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، داده‌های ۲۰٪ سرشماری ۱۳۸۵ و ۲٪ سرشماری ۱۳۹۰

علت مهاجرت برای مهاجران وارد شده به مناطق روستایی و شهری و نیز نوع جریان‌های مهاجرت متفاوت است. بدون توجه به عوامل "پیروی از خانوار" و "سایر"، علت انجام و پایان خدمت وظیفه (و در سرشماری ۱۳۹۰ دسترسی به مسکن مناسب‌تر) در مهاجرت‌های با مقصد روستایی (شهر به روستا)

انتقال شغلی و تحصیل و پایان تحصیل)، درصدهای بدست آمده برای مهاجران با مقصد شهری (روستا به شهر) بیشتر است.

باید توجه نمود طبقه‌بندی علت مهاجرت در پرسش‌نامه‌های سرشماری بسیار کلی‌تر بوده و از طریق آن نمی‌توان وجوه جزئی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی علت‌های مهاجرت را بررسی نمود. از طریق مطالعات پیمایشی می‌توان به دلایل جزئی‌تر و دقیق‌تر مهاجرت رسید و در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و اقتصادی از آن استفاده نمود.

۱.۸.۲. علل مهاجرت زنان و مردان

علت مهاجرت در بین مردان و زنان مهاجر در ایران متفاوت است. در هر دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰، علل "تحصیل و پایان تحصیل" و "پیروی از خانوار" (نوعی مهاجرت اجباری) برای زنان بیشتر از مردان است و در سایر علل، مردان درصد بیشتری را نسبت به زنان دارند. تفاوت در علل مهاجرت در بین مردان و زنان در سال ۱۳۸۵ (جدول ۷) معنی‌دار می‌باشد.

علت مهاجرت مردان و زنان با توجه به نوع مهاجرت آنها نیز متفاوت است. با کنار گذاشتن عامل پیروی از خانوار، پایان خدمت و وظیفه با ۲۵/۶٪ بیشترین علت مهاجرت مردان از شهر به روستا است که به همراه عامل انجام خدمت و وظیفه، ۳۰٪ علت مهاجرت مردان از شهر به روستا را شامل می‌شود. درحالی‌که این دو عامل برای مردان مهاجر روستا به شهر ۳/۵٪ است. علت‌های مرتبط با کار و تحصیل برای مهاجرت مردان از روستا به شهر نسبت به مهاجرت آنها از شهر به روستا، عامل‌های مؤثرتری هستند. برای زنان، بدون در نظر گرفتن عامل پیروی از خانوار، سهم علت‌های دیگر مهاجرت حدود ۱۸٪ است. برای زنان مهاجرشهر-روستا، درصد پایان تحصیل بعنوان علت مهاجرت بیشتر از زنان مهاجر روستا-شهر است. در بقیه علت‌ها، درصدهای بدست آمده برای زنان مهاجر روستا-شهر بیشتر از شهر-روستا است. بیشترین تفاوت در عامل تحصیل است که برای زنان مهاجر روستا-شهر ۵/۲٪ و زنان مهاجر شهر-روستا ۱/۵٪ بدست آمده است.

با در نظر گرفتن مطالب بیان شده می‌توان عنوان کرد، مهمترین عامل فزونی مردان مهاجر شهر-روستا در ایران "پایان خدمت و وظیفه" است. مردان روستایی که به دلیل انجام خدمت و وظیفه راهی نقاط شهری می‌شوند و بعد از اتمام خدمت و وظیفه به خاستگاه خویش برمی‌گردند. عامل خدمت و وظیفه در مهاجرت‌های روستا-شهر تأثیر خود را از دست داده است و در نتیجه آن، درصد زنان بیشتر از مردان

شده است. در این فزونی زنان نسبت به مردان در مهاجرت‌های روستا-شهر، کسب تحصیلات نقش عمده‌ای دارد، که این امر بر نابرابری در دسترسی به امکانات آموزشی در بین نقاط شهری و روستایی ایران تأکید دارد. مطابق داده‌های مرکز آمار ایران (۱۳۸۲)، برای اولین بار در سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱ است که نسبت زنان در جمعیت دانشجویی بیشتر از مردان می‌شود. تقریباً تمام دانشگاه‌ها در نقاط شهری دایر هستند و این امر سبب می‌شود تا زنان روستایی برای کسب تحصیلات راهی نقاط شهری شوند.

جدول ۸. توزیع نسبی مهاجران سرپرست خانوار برحسب علت مهاجرت به تفکیک جنس در دوره ۹۰-۱۳۸۵

جنس سرپرست	علت مهاجرت									
	جستجوی کار	جستجوی کار بهتر	انتقال شغلی	پایان تحصیل و	خدمت و وظیفه	انجام و پایان	مسکن مناسب‌تر	دستیابی به	پیروی از خانوار	سایر
کل	۱۸/۲	۱۱/۹	۱۴/۱	۳/۷	۱/۴	۳۲/۶	۳۲/۶	۳۲/۶	۵/۱	۱۲/۹
مرد	۱۹/۲	۱۲/۸	۱۵/۰	۳/۳	۱/۵	۳۲/۳	۳۲/۳	۳۲/۳	۴/۳	۱۱/۶
زن	۷/۳	۲/۸	۴/۲	۷/۹	-	۳۶/۰	۳۶/۰	۳۶/۰	۱۳/۹	۲۷/۹

منبع: داده‌های ۲٪ سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

براساس نمونه ۲ درصدی سرشماری ۱۳۹۰، از لحاظ بستگی مهاجر با سرپرست خانوار، ۳۰٪ از مهاجران سرپرست خانوار، ۲۸/۵٪ همسر، ۳۷٪ فرزند و ۴/۵٪ بقیه پدر و مادر، خواهر و برادر، و یا سایر خویشاوندان نسبی و سببی بودند. از مهاجران سرپرست خانوار، ۹۱/۵٪ مرد بودند. نکته قابل توجه اینکه، اکثریت قریب به اتفاق زنان مهاجر سرپرست خانوار (۲۳۲۴ نفر) بی‌همسر بودند. درصدهای بدست آمده از جدول ۸ نشان می‌دهد "پیروی از خانوار" به عنوان علت مهاجرت، برای سرپرست‌های خانوار، در مقایسه با سایر مهاجران، کم اهمیت بوده است. این درصد برای مردان (۴/۳٪) پایین‌تر از درصد مشابه برای زنان (۱۳/۹٪) بوده است. در مقابل، "اشتغال" و "دستیابی به مسکن مناسب‌تر" علل مهمتری برای مهاجرت سرپرست‌های خانوار محسوب می‌شدند. بیش از یک سوم زنان سرپرست خانوار به علت دستیابی به مسکن مناسب مهاجرت کرده بودند.

۲.۸.۲. علل مهاجرت در چرخه سنی

در رویکرد چرخه زندگی این تفکر وجود دارد که مهاجرت در مقطع‌های سنی خاصی در زندگی افراد اتفاق افتاده و هریک از این مهاجران با توجه به مقطع‌های سنی خویش، دلایل متفاوتی برای رفتار مهاجرتی‌شان دارند. در جدول ۹ علل مهاجرت براساس گروه‌های سنی مهاجران نشان داده شده است. نتایج نشان می‌دهد دلیل مهاجرت زیر ده ساله‌ها تبعی بوده و به خاطر پیروی از خانوار اقدام (الزام) به مهاجرت کرده‌اند. در دامنه سنی ۱۰ الی ۲۴ ساله، تحصیل به عنوان یکی از عوامل مؤثر در مهاجرت افراد شناخته شده است. انجام یا پایان خدمت وظیفه هم صرفاً برای ۱۵ الی ۲۹ ساله‌ها به عنوان یکی از عوامل مهم در جابجایی‌شان بوده است.

جدول ۹. مهاجران گروه‌های سنی مختلف برحسب علت مهاجرت طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

سن	علت مهاجرت											
	جستجوی کار	جستجوی کار بهتر	انتقال شغلی	تحصیل	پایان تحصیل	انجام/پایان خدمت وظیفه	دستیابی به مسکن	پیروی از خانوار	سایر	اظهار نشده	جمع	تعداد
۴-۱۰ ساله	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۸۷.۳۵	۲.۶۹	۹.۹۶	۱۰۰۰	۳۳۲۲۳۲
۹-۱۰ ساله	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۱.۲۰	۰.۰۵	۰.۰۰	۰.۰۰	۸۶.۸۲	۳.۲۵	۸.۶۸	۱۰۰۰	۴۲۶۷۱۷
۱۴-۱۰ ساله	۰.۹۷	۰.۶۴	۰.۷۲	۲۴.۹۸	۰.۱۵	۰.۰۰	۴.۰۷	۶۴.۲۸	۳.۱۵	۱.۰۴	۱۰۰۰	۴۱۷۸۵۷
۱۹-۱۵ ساله	۲.۸۵	۱.۱۰	۰.۶۴	۳۶.۸۷	۰.۶۱	۹.۰۴	۲.۷۵	۴۱.۹۵	۳.۲۶	۰.۹۲	۱۰۰۰	۶۱۸۳۳۳
۲۴-۲۰ ساله	۵.۵۱	۲.۲۸	۱.۶۸	۲۶.۴۲	۱.۵۸	۱۹.۴۹	۳.۶۸	۳۴.۶۲	۳.۸۲	۰.۹۲	۱۰۰۰	۱۰۵۲۵۹۵
۲۹-۲۵ ساله	۱۱.۵۳	۶.۰۱	۵.۷۸	۷.۸۲	۱.۹۰	۶.۰۱	۱۱.۱۸	۴۲.۴۴	۶.۳۰	۱.۰۳	۱۰۰۰	۸۸۰۸۶۸
۳۴-۳۰ ساله	۱۲.۲۶	۷.۸۴	۱۰.۱۲	۲.۶۵	۰.۵۵	۰.۵۱	۱۸۸۴	۳۸.۶۷	۷.۴۶	۱.۰۹	۱۰۰۰	۶۲۷۵۷۶
۳۹-۳۵ ساله	۱۱.۰۲	۷.۷۷	۱۲.۳۲	۱.۵۵	۰.۲۶	۰.۱۳	۲۲.۶۴	۳۵.۰۷	۸.۱۰	۱.۱۵	۱۰۰۰	۴۰۳۳۱۶
۴۴-۴۰ ساله	۹.۴۳	۶.۹۸	۱۲.۱۲	۱.۴۸	۰.۲۶	۰.۱۱	۲۴.۵۵	۳۳.۶۴	۹.۹۹	۱.۴۲	۱۰۰۰	۲۷۰۷۰۰
۴۹-۴۵ ساله	۸.۵۱	۶.۱۸	۹.۷۷	۱.۲۲	۰.۱۸	۰.۰۸	۲۵.۹۷	۳۳.۷۶	۱۲.۵۰	۱.۸۲	۱۰۰۰	۱۶۹۴۸۰
۵۴-۵۰ ساله	۸.۴۱	۵.۶۹	۶.۰۸	۰.۹۳	۰.۱۱	۰.۰۰	۲۷.۳۹	۳۲.۳۳	۱۶.۷۳	۲.۳۳	۱۰۰۰	۱۱۹۲۸۱
۵۹-۵۵ ساله	۷.۳۶	۴.۸۴	۳.۶۸	۰.۷۷	۰.۱۵	۰.۰۰	۳۰.۲۰	۳۱.۵۳	۱۸.۸۹	۲.۵۹	۱۰۰۰	۷۲۶۰۶
۶۴-۶۰ ساله	۶.۵۶	۳.۸۵	۲.۴۱	۰.۶۹	۰.۰۵	۰.۰۰	۳۱.۶۸	۳۰.۵۴	۲۱.۷۴	۲.۴۸	۱۰۰۰	۴۳۹۰۹
۶۹-۶۵ ساله	۴.۹۶	۲.۸۰	۱.۶۰	۰.۶۵	۰.۰۶	۰.۰۰	۳۲.۸۱	۲۸.۴۹	۲۵.۸۱	۲.۸۲	۱۰۰۰	۲۷۰۲۵
۷۴-۷۰ ساله	۴.۷۳	۲.۲۹	۱.۰۵	۰.۴۰	۰.۰۵	۰.۰۰	۳۷.۷۷	۲۶.۸۷	۲۳.۹۰	۲.۹۵	۱۰۰۰	۲۱۹۰۰
۷۵ ساله و بیشتر	۲.۶۹	۱.۵۰	۰.۶۵	۳.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۰	۲۶.۷۰	۲۹.۹۵	۳۱.۷۷	۳.۶۳	۱۰۰۰	۳۴۱۷۰

منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

اهمیت اشتغال (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی) در مهاجرت افراد از ۲۵ سالگی مهمتر گردیده و تا ۶۵ سالگی درصد قابل توجهی از علل مهاجرت را به خود اختصاص می‌دهد که

بیشترین آن برای افراد ۳۰ الی ۴۵ ساله است. دستیابی به مسکن مناسب‌تر که به عنوان یکی از علل مهاجرت در سرشماری ۱۳۹۰ در نظر گرفته شده است، از سن ۳۰ سالگی به بعد یکی از علت‌های مهم مهاجرت بوده و بطور متوسط ۲۸٪ علل مهاجرت مهاجران این دامنه سنی را به خود اختصاص داده است. البته ۴٪ بدست آمده این علت برای گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله جای بحث و بررسی دارد. الگوی علت مهاجرت افراد در دامنه‌های سنی مختلف را می‌توان براساس شکل ۲ ملاحظه نمود.

شکل ۲. اهمیت علل مهاجرت در گروه‌های سنی مهاجران طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

۱۰-۰ ساله	۱۴-۱۰ ساله	۲۴-۱۵ ساله	۲۹-۲۵ ساله	۶۴-۳۰ ساله	۶۵ ساله و بیشتر
پیروی از خانوار					
تحصیل و پایان تحصیل					
انجام و پایان خدمت وظیفه					
اشتغال (جستجوی کار، ...)					
دستیابی به مسکن مناسب‌تر					

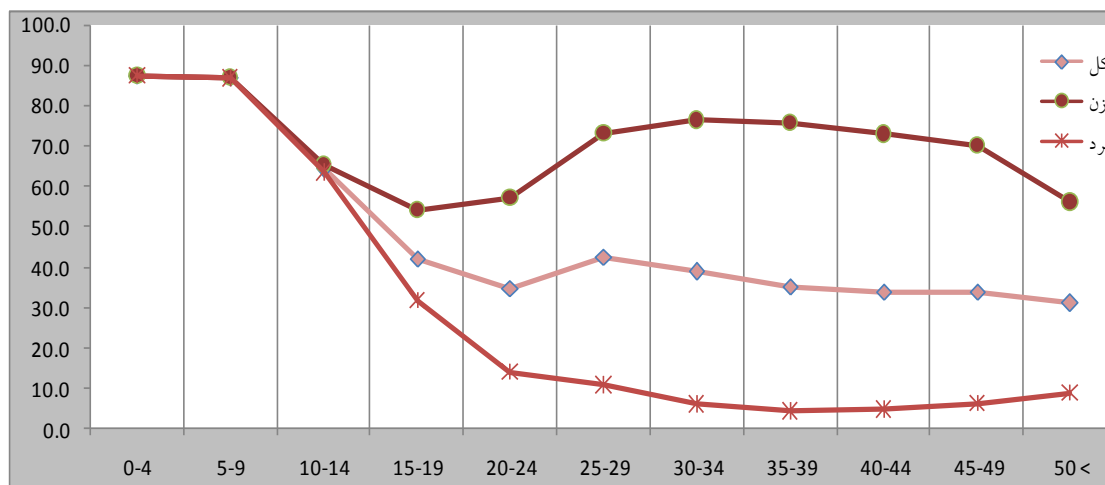
منبع: داده‌های جدول ۹

مطالعات پیشین (قاسمی‌اردهائی ۱۳۹۲) نشان می‌دهند نوع مهاجرت‌های تبعی (پیروی از خانوار) و کاری (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی) در ایران و مناطق آن شدیداً تحت تأثیر جنس مهاجران است و در برخی دوره‌های سنی مهاجران شکاف معنی‌داری بین دو جنس مرد و زن در نوع مهاجرت‌شان به وجود می‌آید. در اینجا نیز مهاجرت به دلیل پیروی از خانوار و اشتغال در دوره‌های سنی مهاجران و باتوجه به جنس‌شان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با تصمیم به مهاجرت سرپرست خانوارها، این همسر، فرزندان و سایر خویشاوندان وابسته به آنها هستند که مجبور می‌شوند در این جابجایی مکانی و جغرافیایی از آنها تبعیت کنند. باتوجه به نسبت وابستگی به خانواده بیشتر زنان نسبت به مردان و همچنین کودکان و نوجوانان نسبت به جوانان و بزرگسالان، ملاحظه می‌شود حدود ۷۰٪ از زنان در مقابل ۲۹٪ مردان و نیز ۷۰٪ زیر بیست ساله‌ها در مقابل ۳۵٪ بالای ۲۰ ساله‌ها (نمودار ۱۶) به خاطر پیروی از خانوار دست به مهاجرت زده‌اند. این تفاوت معنی‌دار بین مرد و زن از سن ۱۵ سالگی شروع می‌شود. ملاحظه می‌شود که از سن ۲۰ سالگی به بعد درصد مشاهده شده برای پیروی از خانوار به عنوان علت مهاجرت برای مردان به رقم ناچیز زیر ۸٪ می‌رسد، درحالی‌که آن برای زنان ۷۰٪ است. پس می‌توان عنوان کرد در این جابجایی جمعیت در درون

مرزهای جغرافیایی ایران، این کودکان و نوجوانان و زنان هستند که در جایگاه مهاجر منفعل قرار می‌گیرند و در تبعیت از سرپرست خانوار (پدر و یا شوهر) مشمول این جابجایی جمعیتی می‌شوند.

نمودار ۱۶. توزیع نسبی مهاجران با علت پیروی از خانوار به تفکیک سن و جنس، ۹۰-۱۳۸۵

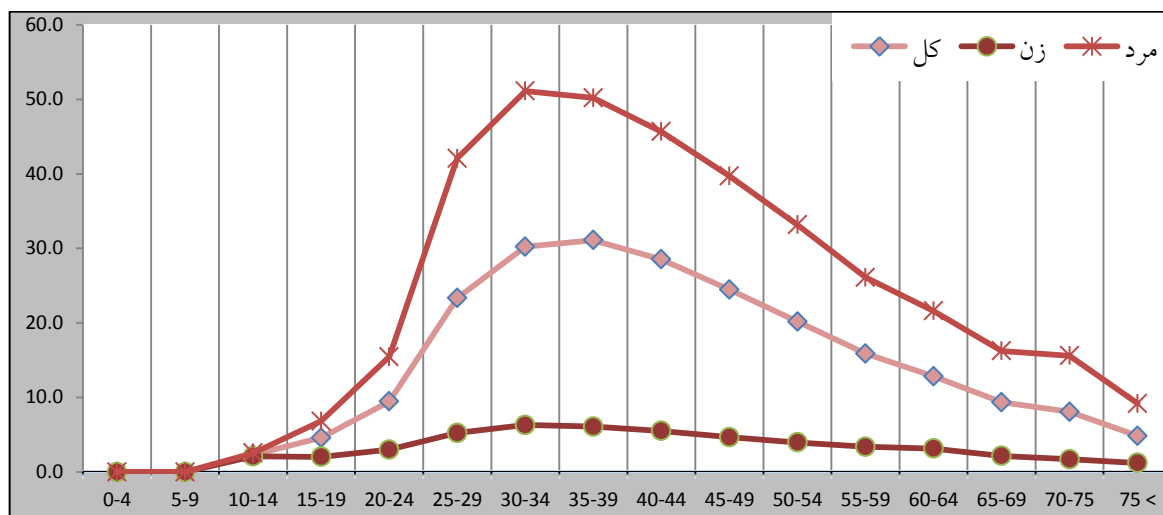

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

در مقابل مهاجرت‌های تبعی، از مهاجرت‌های کاری می‌توان به عنوان یک نوع مهاجرت آگاهانه و با اراده شخصی مهاجر تعبیر کرد. با توجه به ماهیت متفاوت این دو نوع جریان مهاجرت، مشخص است که افراد درگیر این جریان مهاجرتی نیز در ویژگی‌های جمعیتی از جمله جنس و سن با مهاجران تبعی تفاوت خواهند داشت. در نمودار ۱۷ مهاجران کاری برحسب سن و جنس مورد بررسی قرار گرفته‌اند. ملاحظه می‌شود بیشترین درصد برای مهاجرات ۳۰ الی ۳۹ ساله بدست آمده است و بیشترین مهاجران درگیر مهاجرت‌های کاری در دامنه سنی ۲۵ الی ۴۹ ساله قرار دارند.

درست برعکس مهاجرت‌های تبعی، در مهاجرت‌های کاری درصدهای بدست آمده برای گروه‌های سنی زنان بسیار کوچکتر (کمتر از ۰.۵٪) است، درحالی‌که در مردان برای چندین گروه سنی (واقع در دامنه سنی ۲۵ الی ۴۹ سالگی) درصدهای بزرگ از ۴۰٪ را مشاهده می‌کنیم. شکاف عمده مهاجرت‌های کاری به عنوان دلیل مهاجرت در بین زنان و مردان از گروه سنی ۲۹-۲۵ سالگی شروع شده و در گروه‌های سنی ۳۰-۳۴ سالگی و ۳۵-۳۹ سالگی به بیشترین سطح خود رسیده و با بالا رفتن گروه‌های سنی مهاجران این شکاف روند نزولی پیدا می‌کند.

نمودار ۱۷. توزیع نسبی مهاجران با علت اشتغال به تفکیک سن و جنس، ۱۳۸۵-۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

۳.۸.۲. علل مهاجرت در استان‌ها

توزیع نسبی مهاجران وارد شده به استان‌های کشور برحسب علت مهاجرت در سرشماری ۱۳۸۵ (جدول ۱۰) نشان می‌دهد "جستجوی کار" بیشترین درصد را در استان بوشهر دارد. استان بوشهر همچنین در مهاجرت به علت "جستجوی کار بهتر" و "انتقال شغلی" نیز در جایگاه نخست قرار دارد. در رابطه با "تحصیل"، مهاجران وارد شده به استان خراسان جنوبی و در رابطه با "پایان تحصیل" استان ایلام از بیشترین فراوانی نسبی برخوردارند. باتوجه به موقعیت مرزی استان‌های آذربایجان شرقی، خراسان جنوبی، کرمانشاه و ایلام، گزینه "انجام خدمت وظیفه" بیشترین فراوانی نسبی را در این استان‌ها داشته است و استان‌های زنجان، گلستان و اردبیل بیشترین درصد گزینه "پایان خدمت وظیفه" را به خود اختصاص داده‌اند. "پیروی از خانوار" بعنوان مهمترین علت مهاجرت‌های داخلی کشور، در استان‌های تهران، قم و قزوین بیشترین فراوانی نسبی را دارد.

در سرشماری ۱۳۹۰ (جدول ۱۱) وضعیت فوق تغییر یافته و جایگاه استان‌ها از لحاظ اولویت و اهمیت در علل مهاجرت به آن‌ها جابجا شده است. در این سرشماری از لحاظ علل شغلی مهاجرت، استان‌های کرمانشاه و لرستان در زمینه جستجوی کار، استان‌های خراسان رضوی و مرکزی در جستجوی کار بهتر، استان‌های سیستان و بلوچستان و بوشهر در انتقال شغلی، مهم هستند. درصد بدست آمده برای علت تحصیل و پایان تحصیل برای مهاجران وارد شده به استان‌های خراسان جنوبی و شمالی و فارس

بیشتر از سایر استان‌ها بوده و برای انجام و پایان خدمت وظیفه استان‌های سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی، ایلام و کردستان مهم هستند. نکته جالب توجه درصد بدست آمده در زمینه مهاجرت به خاطر دستیابی به مسکن مناسب‌تر است که برای استان‌های تهران و البرز بیشتر بدست آمده است. این امر به احتمال زیاد تحت تأثیر مهاجرت‌های درون استانی در این دو استان است. به نظر نمی‌رسد مهاجران از سایر استان‌ها با چنین انگیزه‌ای وارد این دو استان شوند، دو استانی که به دلیل متأثر بودن از پیامدها و فشارهای اقتصادی و اجتماعی پایتخت، دارای قیمت‌های بسیار بالای مسکن (نسبت به کیفیت و متراژ) می‌باشند. دو استان البرز و تهران در علت پیروی از خانوار نیز درصد بالایی را نسبت به درصد به دست آمده برای سایر استان‌های کشور دارند.

۹.۲. تعیین‌کننده‌های مهاجرت‌های تبعی و اقتصادی

در یک تقسیم‌بندی مفهومی می‌توان دو نوع مهاجرت تبعی (پیروی از خانوار) و اقتصادی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر، انتقال شغلی و دسترسی به مسکن مناسب‌تر) را در جریان‌های مهاجرت داخلی ایران مهم تلقی نمود. این دو علت مهم با توجه به ماهیت متفاوت‌شان، در جهت دادن به جابجایی‌های جمعیت استان‌های کشور یقیناً تعیین‌کننده‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی متفاوتی خواهند داشت. باتوجه به این نتایج، در ادامه سعی بر این است تا تعیین‌کننده‌های مهاجرت‌های اقتصادی و تبعی به‌ترتیب برای دو گروه "سرپرست خانوار" و "غیرسرپرست خانوار" با استفاده از تحلیل چند متغیره مورد بررسی قرارگیرد. متغیرهای مستقل عبارتند از: جنس (مرد/زن)، سن در زمان مهاجرت (زیر ۳۰ سال/۳۰-۴۵ سال/بالای ۴۵ سال)، وضع سواد (بی‌سواد/باسواد)، سطح تحصیلات (ابتدایی و نهضت/راهنمایی و متوسطه/دانشگاهی)، جریان مهاجرت (درون‌شهرستانی/بین‌شهرستانی)، نوع مهاجرت با مبدأ و مقصد شهری و روستایی (روستا- روستا/ روستا- شهر/ شهر- روستا/ شهر- شهر)، سطح توسعه یافتگی استان مبدأ (برخوردار/نیمه برخوردار/ محروم). متغیر وابسته نوع مهاجرت هم به دو صورت برای "سرپرست‌های خانوار" (اقتصادی=۱/ تبعی=۰) و "غیرسرپرست‌های خانوار" (تبعی=۱/اقتصادی=۰) وارد مدل شده است.

جدول ۱۰. توزیع نسبی مهاجران وارد شده به استان‌های کشور برحسب علت مهاجرت طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

استان	علت مهاجرت											
	جستجوی کار	جستجوی کار بهتر	انتقال شغلی	تحصیل	پایان تحصیل	انجام خدمت وظیفه	پایان خدمت وظیفه	پیروی از خانوار	سایر	اظهار نشده	جمع	تعداد
کل کشور	۸,۷۵	۵,۰۲	۵,۱۳	۸,۵۷	۱,۳۱	۳,۷۵	۶,۵۵	۴۶,۰۱	۱۰,۱۱	۴,۸۱	۱۰۰,۰	۱۲۱۴۸۱۴۸
آذربایجان شرقی	۵,۵۸	۴,۳۹	۶,۰۲	۱۱,۶۹	۱,۰۷	۹,۴۵	۱۰,۹۹	۳۶,۷۲	۹,۲۳	۴,۸۶	۱۰۰,۰	۴۵۳۲۱۶
آذربایجان غربی	۷,۳۰	۴,۹۰	۴,۷۱	۷,۹۵	۱,۲۲	۵,۹۸	۱۰,۶۲	۴۴,۶۹	۷,۵۰	۵,۱۲	۱۰۰,۰	۴۴۶۴۳۷
اردبیل	۵,۵۸	۴,۱۳	۴,۱۵	۱۱,۱۷	۲,۵۴	۳,۸۳	۱۶,۶۸	۴۰,۳۶	۸,۰۵	۳,۵۲	۱۰۰,۰	۱۹۹۸۲۲
اصفهان	۷,۲۹	۴,۶۱	۴,۲۰	۷,۹۲	۰,۸۸	۳,۱۷	۶,۴۰	۴۶,۹۳	۱۴,۳۹	۴,۲۱	۱۰۰,۰	۷۸۸۷۲۵
ایلام	۶,۵۹	۳,۱۹	۷,۵۶	۷,۷۲	۴,۸۱	۶,۴۴	۱۳,۲۴	۳۹,۲۹	۶,۳۹	۴,۷۷	۱۰۰,۰	۹۸۸۳۷
بوشهر	۱۸,۵۶	۶,۸۳	۹,۳۳	۵,۸۱	۰,۷۷	۳,۸۲	۴,۴۴	۳۸,۸۷	۷,۳۱	۴,۲۶	۱۰۰,۰	۱۹۹۲۰۰
تهران	۱۱,۸۴	۵,۷۸	۴,۴۴	۴,۰۵	۰,۵۳	۱,۶۶	۰,۹۳	۵۳,۰۹	۱۲,۹۳	۴,۷۴	۱۰۰,۰	۲۹۸۳۸۱۹
چهارمحال و بختیاری	۵,۲۵	۳,۳۹	۴,۸۱	۱۱,۶۳	۲,۰۰	۳,۶۷	۱۳,۴۳	۴۰,۸۳	۹,۹۷	۵,۰۲	۱۰۰,۰	۱۳۱۱۴۸
خراسان جنوبی	۶,۲۳	۳,۹۲	۶,۴۱	۱۹,۸۵	۱,۹۶	۸,۲۴	۴,۹۸	۳۷,۷۰	۷,۲۰	۳,۵۱	۱۰۰,۰	۱۳۵۱۱۰
خراسان رضوی	۷,۴۹	۵,۶۰	۵,۳۶	۹,۱۲	۱,۹۳	۳,۵۳	۹,۹۴	۴۴,۳۳	۸,۵۶	۴,۱۵	۱۰۰,۰	۹۲۴۶۷۴
خراسان شمالی	۷,۴۲	۴,۱۸	۶,۲۵	۱۲,۷۹	۲,۸۸	۳,۱۸	۱۰,۳۱	۴۱,۱۹	۸,۰۴	۳,۷۶	۱۰۰,۰	۱۳۴۸۲۷
خوزستان	۸,۱۱	۴,۲۰	۶,۲۴	۷,۹۴	۰,۸۳	۵,۵۷	۵,۸۴	۴۵,۹۴	۸,۸۱	۶,۵۲	۱۰۰,۰	۵۸۸۵۴۴
زنجان	۵,۳۷	۴,۲۳	۴,۴۱	۱۵,۲۳	۲,۶۷	۴,۱۰	۱۸,۷۰	۳۵,۰۵	۶,۸۲	۳,۴۲	۱۰۰,۰	۱۶۱۶۷۵
سمنان	۱۱,۲۱	۴,۹۹	۵,۰۶	۱۵,۰۷	۰,۸۹	۵,۲۷	۲,۷۰	۴۲,۹۵	۷,۱۸	۴,۶۸	۱۰۰,۰	۱۲۸۱۲۳
سیستان و بلوچستان	۹,۲۶	۴,۶۸	۸,۱۷	۱۱,۷۷	۰,۳۳	۵,۹۵	۰,۳۸	۴۳,۱۸	۶,۵۸	۹,۶۹	۱۰۰,۰	۲۶۴۶۸۶
فارس	۷,۹۵	۴,۹۴	۵,۷۲	۱۲,۸۳	۲,۱۳	۴,۳۶	۶,۸۵	۳۹,۸۱	۹,۲۴	۶,۱۶	۱۰۰,۰	۶۵۴۰۹۹
قزوین	۹,۸۲	۴,۸۲	۳,۲۲	۶,۷۲	۰,۵۴	۲,۸۴	۶,۲۹	۴۹,۸۶	۱۰,۹۵	۴,۹۳	۱۰۰,۰	۲۲۴۶۰۱
قم	۸,۱۵	۵,۲۸	۲,۸۵	۱۱,۴۰	۱,۱۶	۱,۹۷	۴,۷۶	۵۱,۸۰	۷,۸۷	۴,۷۶	۱۰۰,۰	۱۶۴۵۷۹
کردستان	۸,۱۷	۴,۷۵	۵,۷۰	۷,۸۸	۲,۰۸	۲,۶۹	۸,۵۵	۴۸,۲۲	۶,۵۱	۵,۴۳	۱۰۰,۰	۲۵۹۲۰۴
کرمان	۱۰,۳۴	۵,۰۵	۵,۰۷	۱۵,۰۸	۱,۴۹	۵,۱۸	۳,۲۲	۳۹,۶۰	۸,۶۴	۶,۳۴	۱۰۰,۰	۳۶۵۲۴۷
کرمانشاه	۶,۷۳	۴,۲۰	۶,۹۲	۶,۷۶	۲,۰۲	۷,۳۴	۶,۲۱	۴۸,۸۴	۷,۶۳	۳,۳۳	۱۰۰,۰	۲۶۴۱۴۳
کهگیلویه و بویراحمد	۷,۰۰	۳,۰۹	۵,۵۹	۱۳,۷۲	۱,۸۲	۱,۶۶	۳,۳۴	۴۹,۴۲	۹,۸۷	۴,۴۹	۱۰۰,۰	۱۴۱۳۱۴
گلستان	۴,۴۶	۴,۱۸	۴,۱۹	۶,۸۷	۱,۸۵	۳,۰۴	۱۸,۰۵	۴۵,۴۸	۸,۹۵	۲,۹۳	۱۰۰,۰	۳۰۰۸۸۵
گیلان	۴,۹۴	۴,۶۷	۴,۶۹	۵,۷۱	۲,۰۵	۲,۷۳	۱۰,۷۵	۴۷,۸۸	۱۲,۷۸	۳,۷۸	۱۰۰,۰	۴۸۵۹۸۹
لرستان	۶,۲۹	۴,۰۷	۵,۸۶	۱۰,۱۵	۲,۰۹	۶,۰۰	۶,۸۳	۴۵,۰۴	۷,۵۵	۶,۱۱	۱۰۰,۰	۲۱۳۲۴۳
مازندران	۵,۷۶	۴,۸۵	۴,۸۴	۸,۶۹	۱,۸۲	۳,۳۳	۱۰,۳۷	۴۵,۱۹	۱۰,۹۳	۴,۲۲	۱۰۰,۰	۵۱۰۸۲۲
مرکزی	۱۰,۲۱	۵,۱۴	۳,۴۵	۱۲,۵۸	۱,۰۷	۳,۴۷	۹,۸۲	۴۲,۷۷	۷,۹۸	۳,۴۹	۱۰۰,۰	۲۵۸۲۱۹
هرمزگان	۱۵,۲۶	۵,۹۱	۸,۴۴	۱۰,۰۰	۰,۷۹	۴,۱۶	۲,۳۹	۴۱,۸۱	۵,۹۹	۵,۲۵	۱۰۰,۰	۲۳۸۹۵۳
همدان	۶,۰۳	۴,۵۷	۴,۹۶	۱۲,۲۰	۱,۰۷	۳,۵۲	۱۱,۱۰	۴۲,۰۷	۹,۵۰	۴,۹۹	۱۰۰,۰	۲۳۸۱۶۳
یزد	۹,۷۱	۶,۱۰	۴,۲۶	۱۶,۶۶	۲,۰۲	۴,۹۶	۶,۳۲	۳۸,۵۲	۷,۷۸	۳,۶۸	۱۰۰,۰	۱۸۹۷۷۴

منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

جدول ۱۱. توزیع نسبی مهاجران وارد شده به استان‌های کشور برحسب علت مهاجرت طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

استان	جستجوی کار	جستجوی کار بهتر	انتقال شغلی	تحصیل	پایان تحصیل	انجام خدمت وظیفه	پایان خدمت وظیفه	پیروی از خانوار	علت مهاجرت			تعداد
									سایر	اظهار نشده	جمع	
کل کشور	۵.۹۷	۳.۶۸	۴.۵۶	۱۳.۴۰	۰.۸۰	۵.۸۹	۱۱.۱۴	۴۶.۹۳	۶.۳۱	۱.۳۳	۱۰۰.۰	۵۰۳۸۵۴۵
آذربایجان شرقی	۶.۰۸	۳.۶۶	۴.۳۶	۱۳.۵۸	۰.۹۳	۸.۷۳	۱۲.۰۸	۴۳.۳۲	۵.۶۵	۱.۶۲	۱۰۰.۰	۲۰۰۲۰۶
آذربایجان غربی	۶.۲۳	۳.۷۷	۴.۳۰	۱۴.۶۵	۰.۶۳	۹.۶۹	۹.۹۱	۴۴.۰۱	۴.۸۶	۱.۹۵	۱۰۰.۰	۱۷۷۳۷۶
اردبیل	۸.۴۲	۴.۶۵	۴.۱۰	۱۴.۶۲	۱.۲۶	۸.۴۴	۶.۱۴	۴۶.۳۰	۵.۰۷	۰.۹۹	۱۰۰.۰	۸۰۰۵۲
اصفهان	۵.۰۶	۳.۵۷	۴.۰۸	۱۲.۳۳	۰.۸۰	۵.۰۶	۱۲.۶۴	۴۷.۹۲	۷.۳۴	۱.۲۰	۱۰۰.۰	۲۹۶۰۶۱
البرز	۵.۰۸	۳.۴۲	۳.۳۹	۵.۱۵	۰.۲۱	۲.۵۱	۱۵.۷۹	۵۳.۵۶	۹.۴۷	۱.۴۳	۱۰۰.۰	۱۸۶۸۷۳
ایلام	۶.۵۸	۳.۲۱	۶.۹۴	۱۸.۹۹	۱.۲۸	۹.۱۳	۶.۶۲	۴۱.۶۵	۴.۴۲	۱.۱۸	۱۰۰.۰	۴۲۱۰۶
بوشهر	۶.۶۳	۳.۶۱	۷.۳۰	۱۳.۸۰	۰.۷۲	۶.۲۲	۸.۶۵	۴۶.۱۷	۵.۳۰	۱.۵۹	۱۰۰.۰	۸۴۱۰۴
تهران	۴.۰۵	۳.۱۰	۳.۷۳	۴.۸۶	۰.۴۶	۳.۴۴	۱۸.۳۲	۵۲.۲۰	۸.۴۰	۱.۴۵	۱۰۰.۰	۸۹۲۷۳۲
چهارمحال و بختیاری	۷.۵۲	۴.۴۹	۴.۲۶	۲۱.۳۱	۰.۶۱	۴.۵۳	۸.۸۲	۴۱.۶۴	۵.۲۴	۱.۵۸	۱۰۰.۰	۶۶۰۱۰
خراسان جنوبی	۴.۷۱	۲.۹۷	۵.۱۸	۲۸.۲۷	۱.۳۵	۶.۴۴	۶.۱۳	۳۹.۸۹	۳.۷۷	۰.۷۰	۱۰۰.۰	۶۶۰۱۵
خراسان رضوی	۷.۰۹	۴.۸۸	۴.۹۵	۱۶.۲۵	۰.۹۴	۵.۵۰	۷.۶۲	۴۵.۷۶	۵.۸۳	۱.۱۸	۱۰۰.۰	۳۷۹۲۶۲
خراسان شمالی	۷.۸۰	۴.۴۷	۴.۴۱	۲۴.۳۷	۱.۱۹	۷.۶۸	۶.۱۷	۳۸.۴۲	۴.۲۲	۱.۲۶	۱۰۰.۰	۷۶۵۶۲
خوزستان	۵.۵۵	۲.۹۰	۵.۴۲	۱۱.۴۶	۰.۶۵	۸.۱۳	۹.۱۶	۴۶.۶۲	۷.۹۴	۱.۵۸	۱۰۰.۰	۲۷۴۹۹۳
زنجان	۷.۶۸	۳.۹۹	۳.۸۶	۲۲.۰۲	۱.۱۴	۷.۴۲	۶.۹۵	۳۹.۹۶	۵.۶۲	۱.۳۶	۱۰۰.۰	۶۶۱۳۲
سمنان	۶.۲۷	۴.۳۶	۵.۹۷	۱۴.۸۴	۱.۵۷	۸.۵۷	۸.۲۸	۴۳.۰۶	۵.۵۰	۱.۵۷	۱۰۰.۰	۴۷۵۳۲
سیستان و بلوچستان	۵.۷۸	۳.۱۱	۷.۷۰	۱۲.۱۱	۰.۷۷	۱۰.۶۲	۵.۳۹	۴۷.۴۸	۵.۳۹	۱.۶۵	۱۰۰.۰	۱۲۲۳۲۸
فارس	۶.۴۷	۳.۸۳	۴.۸۵	۲۰.۳۲	۱.۰۴	۵.۷۸	۹.۳۶	۴۲.۰۱	۵.۰۴	۱.۲۹	۱۰۰.۰	۳۵۰۲۰۳
قزوین	۶.۱۱	۳.۷۲	۳.۵۳	۹.۱۲	۰.۶۰	۵.۱۷	۱۲.۷۰	۵۰.۵۳	۷.۰۶	۱.۴۷	۱۰۰.۰	۸۶۸۷۸
قم	۵.۵۸	۳.۸۷	۶.۱۰	۱۱.۸۲	۰.۹۸	۴.۰۳	۷.۴۳	۵۲.۲۱	۶.۷۲	۱.۲۷	۱۰۰.۰	۵۳۵۰۹
کردستان	۷.۸۵	۳.۸۸	۴.۵۹	۱۸.۰۱	۱.۰۳	۹.۰۱	۶.۵۱	۴۴.۶۷	۳.۶۳	۰.۸۲	۱۰۰.۰	۱۳۵۰۵۶
کرمان	۵.۱۴	۳.۱۰	۴.۵۷	۲۹.۷۶	۱.۱۲	۶.۰۵	۷.۴۵	۳۶.۲۳	۵.۱۶	۱.۴۲	۱۰۰.۰	۱۵۸۹۷۹
کرمانشاه	۹.۱۹	۳.۹۱	۵.۳۴	۱۴.۴۴	۰.۵۸	۸.۱۸	۶.۸۳	۴۶.۱۰	۴.۴۱	۱.۰۲	۱۰۰.۰	۱۴۳۹۶۳
کهگیلویه و بویراحمد	۵.۱۰	۲.۹۸	۴.۲۷	۲۰.۳۷	۱.۲۸	۲.۵۷	۹.۱۱	۴۹.۲۹	۴.۲۲	۰.۸۱	۱۰۰.۰	۶۵۶۴۱
گلستان	۵.۳۲	۳.۵۵	۳.۳۴	۱۲.۳۳	۰.۶۱	۵.۷۷	۹.۶۹	۵۳.۱۶	۵.۲۱	۱.۰۲	۱۰۰.۰	۱۲۹۱۹۷
گیلان	۶.۳۹	۳.۸۱	۳.۶۱	۷.۶۲	۰.۶۶	۴.۶۵	۱۳.۷۹	۵۱.۳۸	۷.۱۸	۰.۹۲	۱۰۰.۰	۱۸۵۲۳۴
لرستان	۹.۰۵	۴.۳۹	۵.۹۲	۱۵.۳۳	۰.۷۳	۶.۳۸	۶.۶۰	۴۵.۸۹	۴.۴۵	۱.۲۶	۱۰۰.۰	۹۹۰۷۷
مازندران	۴.۱۶	۳.۳۵	۳.۶۸	۱۰.۱۳	۱.۱۵	۴.۸۵	۱۵.۹۵	۴۸.۶۹	۶.۵۶	۱.۵۰	۱۰۰.۰	۱۹۴۶۵۵
مرکزی	۸.۲۳	۴.۷۱	۴.۱۷	۱۲.۵۷	۰.۸۹	۵.۰۲	۸.۴۳	۴۸.۵۹	۶.۳۷	۱.۰۲	۱۰۰.۰	۹۴۲۳۱
هرمزگان	۵.۴۸	۳.۶۹	۷.۸۱	۱۹.۲۰	۰.۷۰	۸.۴۶	۶.۳۵	۴۲.۲۹	۴.۶۲	۱.۴۱	۱۰۰.۰	۱۰۰۷۰۶
همدان	۸.۹۷	۴.۷۰	۴.۹۷	۱۷.۸۳	۰.۸۸	۵.۹۱	۶.۸۱	۴۴.۰۳	۴.۷۶	۱.۱۴	۱۰۰.۰	۱۱۷۵۹۸
یزد	۶.۹۳	۴.۰۳	۳.۹۳	۱۸.۱۸	۱.۶۹	۵.۰۱	۹.۱۰	۴۳.۸۸	۵.۹۸	۱.۲۷	۱۰۰.۰	۶۵۲۷۴

منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

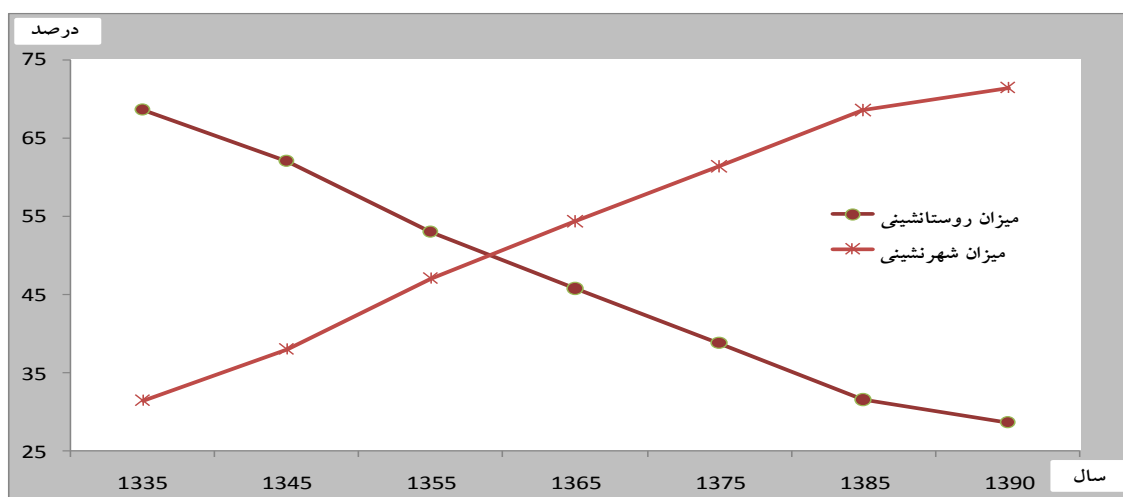
در مهاجرت های اقتصادی (جدول پ ۱۴) متغیر جنس به تنهایی ۱۳٪ از تغییرات متغیر نوع مهاجرت را تبیین می کند. احتمال مهاجرت اقتصادی مردان مهاجر سرپرست خانوار چهار برابر بیشتر از احتمال مهاجرت زنان است. سن مهاجران در زمان مهاجرت است توانسته است ۶٪ تغییرات متغیر وابسته را تبیین نماید. احتمال مهاجرت اقتصادی سرپرست های جوان (زیر ۳۱ ساله ها) ۱/۶ برابر و میانسالان (۳۱ الی ۴۵ ساله ها) ۲/۵ برابر احتمال مهاجرت سرپرست های مسن (همان بالای ۴۵ ساله ها) بوده است. بنابراین شانس مهاجرت افراد میان سال از همه بیشتر بوده است. سطح تحصیلات افراد ۴٪ تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده است. با افزایش تحصیلات احتمال مهاجرت اقتصادی کاهش می یابد. مهاجران اقتصادی بیشتر در درون شهرستان خود، نسبت به مهاجرت به سایر شهرستانها، جابجا شده اند. همچنین احتمال مهاجرت اقتصادی مهاجران از مناطق برخوردار نسبت به مناطق محروم (و نیز نیمه برخوردار)، بیشتر بوده است.

اهمیت ویژگی های فردی مهاجران در تبیین مهاجرت های تبعی به مراتب بیشتر از مهاجرت های اقتصادی است (جدول پ ۱۵). بطوریکه ۵۰٪ از ۵۳٪ تغییرات مهاجرت های تبعی به خاطر ویژگی های فردی مهاجران بوده است. متغیر جنس توانسته است ۱۲٪ از تغییرات این مهاجرت را تبیین نماید. احتمال مهاجرت تبعی زنان غیرسرپرست خانوار نزدیک چهار برابر بیشتر از احتمال مشابه برای هم تایان مرد آنها است. سن در زمان مهاجرت با تبیین ۲۶ درصدی مهمترین متغیر بوده است. احتمال مهاجرت تبعی افراد زیر ۱۶ سال نسبت به سایرین بیشتر بوده است. مشابه مهاجرت اقتصادی، رابطه میزان تحصیلات و مهاجرت تبعی معکوس بوده است. دو متغیر کلان مهاجرتی یعنی جریان مهاجرت و نوع مهاجرت توانسته اند تنها ۳٪ از تغییرات مهاجرت تبعی را تبیین نمایند. احتمال وقوع مهاجرت های تبعی در مهاجرت های درون شهرستانی ۲۰٪ بیشتر از احتمال مهاجرت های بین شهرستانی است. وضعیت مهاجرت های تبعی در سه نوع مهاجرت روستا به روستا، روستا به شهر و شهر به شهر شبیه هم بوده و تنها در جریان مهاجرت شهر به روستاست که احتمال وقوع مهاجرت های تبعی کمتر از سایر جریان های مهاجرت به ویژه مهاجرت های شهر به شهر است.

۱.۳. میزان و روند شهرنشینی

در اولین سرشماری ایران کمتر از یک سوم جمعیت (۳۱/۴ درصد) در مناطق شهری زندگی می‌کردند و در دو سرشماری بعد از آن بیشتر جمعیت ایران در مناطق روستایی ساکن بودند (نمودار ۱۸). در نزدیکی سال ۱۳۶۰ بود که سهم جمعیت ساکن در نقاط روستایی و شهری برابر شد و بعد از آن همواره جمعیت نقاط شهری بر روستایی برتری کمی داشته است. بطوریکه در سرشماری ۱۳۹۰ بیشتر از ۷۰٪ جمعیت ایران در نقاط شهری ساکن بودند. از اولین سرشماری تا سرشماری ۱۳۹۰ سالانه حدود ۰/۷۳ درصد به میزان شهرنشینی اضافه شده است و در طی ۵۵ سال گذشته میزان شهرنشینی ایران ۴۰٪ افزایش داشته است.

نمودار ۱۸. میزان شهرنشینی و روستانشینی ایران در سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

این افزایش شدید میزان شهرنشینی می‌تواند تبعات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیادی را هم در سطح جامعه و هم برای فرد شهری شده داشته باشد. افزایش شهرنشینی توأم با ضعف و نابودی اقتصاد کشاورزی و افزایش توقعات اقتصاد صنعتی و خدماتی است، انتظاراتی که حتی کلان شهرهای ایران نیز تابحال نتوانسته‌اند آن را برآورده نمایند.

استان قم با ۹۵٪ بیشترین میزان شهرنشینی را در هر دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ (نمودار ۱۹ و شکل ۳) دارد و بعد از آن استان‌های تهران، البرز، اصفهان و یزد قرار می‌گیرند. کمترین

میزان شهرنشینی هم در سرشماری ۱۳۸۵ به استان هرمزگان و در سرشماری ۱۳۹۰ به استان سیستان و بلوچستان اختصاص دارد. علاوه بر این دو استان، استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، خراسان شمالی و گلستان در سرشماری‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ میزان شهرنشینی به نسبت پایینی را در مقایسه با سایر استان‌های کشور دارند.

از محورهای متصل کننده استان‌های مذکور به میزان شهرنشینی‌شان، سطح توسعه‌یافتگی آنهاست^۱. بطوریکه استان‌های دارای سطح توسعه بالا در رده استان‌هایی با میزان شهرنشینی بالا قرار دارند، درحالی‌که استان‌های معمولاً با سطح توسعه پایین، دارای میزان شهرنشینی نسبتاً پایین‌تری هستند. برای این اساس است که معمولاً از شهرنشینی به عنوان یکی از معیارها و عامل‌های سطح توسعه‌یافتگی یک منطقه یاد می‌کنند.

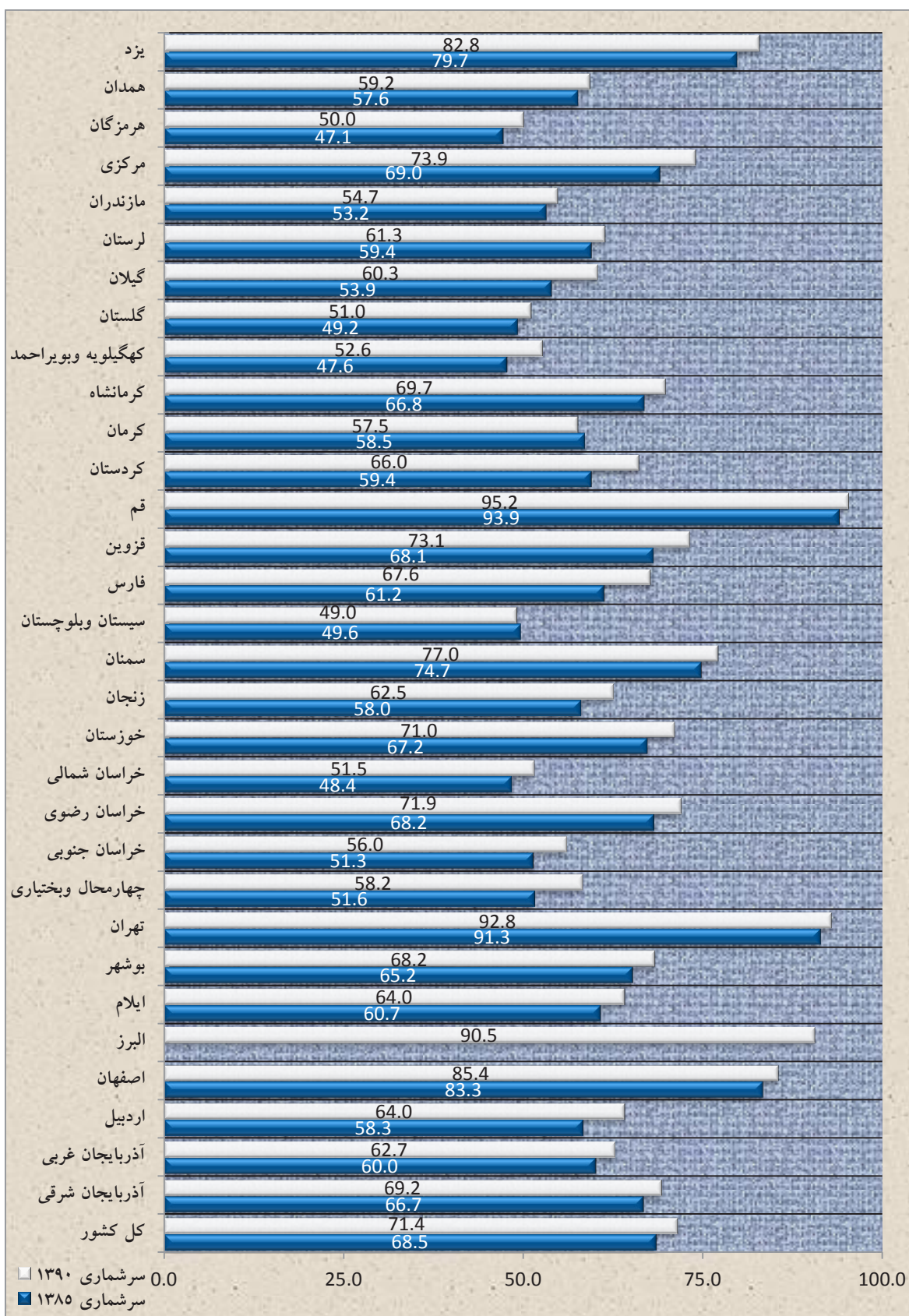
^۱ - براساس یافته‌های مطالعه روشن سنگ‌چین و همکاران (۱۳۹۲) سطح توسعه‌یافتگی استان‌ها را به صورت ذیل می‌توان بیان کرد:

- استان‌های برخوردار: مرکزی، اصفهان، سمنان، یزد، تهران، قم، قزوین، البرز

- استان‌های نیمه‌برخوردار: گیلان، مازندران، آذربایجان شرقی، کرمانشاه، خوزستان، فارس، خراسان رضوی، همدان، بوشهر، زنجان

- استان‌های محروم: آذربایجان غربی، کرمان، سیستان و بلوچستان، کردستان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، هرمزگان، اردبیل، گلستان، خراسان شمالی، خراسان جنوبی.

نمودار ۱۹. میزان شهرنشینی استان‌های کشور در سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

شکل ۳. میزان شهرنشینی استان‌های کشور، ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

۲.۳. تعداد و متوسط رشد سالانه جمعیت نقاط شهری

در نمودار ۲۰، متوسط رشد سالانه جمعیت کل، نقاط روستایی و نقاط شهری در طی سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰ به درصد آورده شده است. متوسط رشد جمعیت نقاط شهری در دو دوره ۴۵-۱۳۳۵ و ۵۵-۱۳۴۵ حدود پنج درصد بوده که در دوره ۶۵-۱۳۵۵ نیم درصد به آن اضافه می‌شود. برخلاف دو دوره قبل که ثبات رشد جمعیت مناطق شهری همراه با کاهش رشد جمعیت روستایی بوده است، در این دوره جمعیت روستایی هم رشد افزایشی نسبت به دوره قبل داشته است. باتوجه به افزایش جهشی جمعیت ایران در این دوره، ملاحظه می‌شود افزایش رشد جمعیت در هر دو نقطه جغرافیایی شهر و روستا صورت گرفته است. از این دوره به بعد متوسط رشد سالانه جمعیت نقاط شهری (و نیز نقاط روستایی) سیر نزولی داشته و در سرشماری ۱۳۹۰ به ۲/۱ درصد می‌رسد.

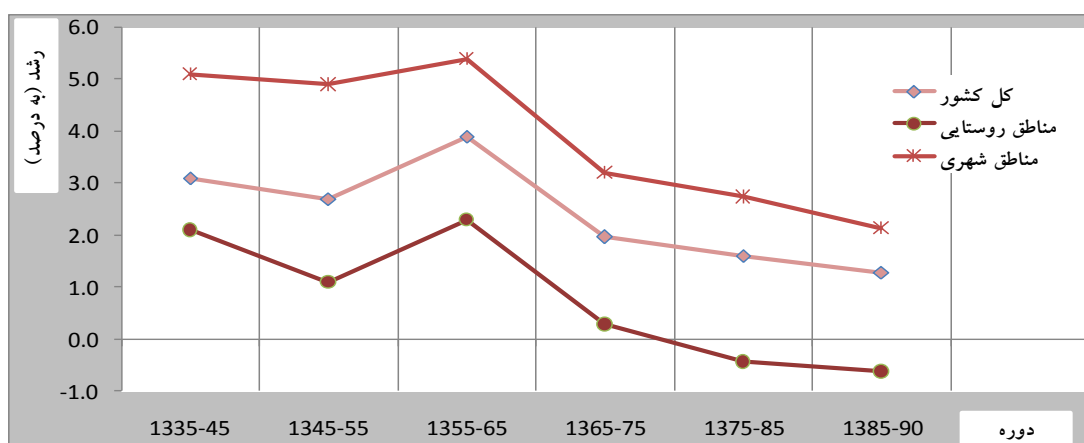
نکته مهم شکاف بین متوسط رشد سالانه جمعیت نقاط شهری و روستایی در طی دوره‌های سرشماری است. باتوجه به نمودار مربوطه، بیشترین این شکاف در دوره ۵۵-۱۳۴۵ (با تفاوت ۳/۸) صورت پذیرفته و بعد از آن نیز دوره ۸۵-۱۳۷۵ (با تفاوت ۳/۲) قرار دارد. در تحلیل این شکاف‌ها و نیز تفاوت‌های چشمگیر در سایر دوره‌های زمانی، بهتر است چندین عامل را باهم در نظر گرفت.

اولین عامل به رشد طبیعی جمعیت دو منطقه برمی‌گردد. بررسی باروری و مرگ و میر مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد که سطح این دو عامل در مناطق شهری همواره کمتر از مناطق روستایی است. پس رشد طبیعی در افزایش جمعیت شهری نسبت به روستایی عامل مؤثری نبوده و شاید هم نقش کاهشی در زمینه میزان رشد جمعیت نقاط شهری در مقایسه با نقاط روستایی داشته باشد. بنابراین، بهتر است به دو عامل مهاجرت‌های صورت گرفته بین دو نقطه جغرافیایی شهر و روستا و نیز تغییر تعریف این دو منطقه در بین دو سرشماری توجه نمود. لذا، عامل‌های مهاجرت‌های روستا-شهر، تبدیل روستا به شهر و ادغام روستا در شهر، می‌توانند در ایجاد شکاف بین متوسط رشد جمعیت مناطق شهری و روستایی مهم تلقی شوند. این عوامل همواره در طی دوره‌های زمانی در تغییر جمعیت دو منطقه جغرافیایی مؤثر بوده‌اند، ولی اهمیت و تأثیرگذاری آنها در این دوره‌ها تفاوت داشته است.

در دوره ۵۵-۱۳۴۵، در نتیجه اصلاحات ارضی و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی حاصل از آن، تعداد قابل توجهی از ساکنین مناطق روستایی عازم شهرها شدند که در دوره بعدی نیز این جریان‌های مهاجرت روستا-شهر ادامه داشته است. همانطور که در نمودار ۲۰ اشاره گردید، در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به

از ۱۴٪ مهاجرت‌های شهر به روستا، ۳۲٪ مهاجرت روستا به شهر ثبت شده است. پس یک تفاوت ۱۸ درصدی به نفع جریان‌های مهاجرت روستا-شهر ملاحظه می‌شود، درحالی‌که در دو دوره بعد این تفاوت به حدود ۳٪ می‌رسد. در دوره سرشماری اخیر (۹۰-۱۳۸۵) جهت مهاجرت‌های روستا و شهر به نفع نقاط روستایی شده و مهاجرت‌های شهر به روستا ۲٪ بیشتر از مهاجرت‌های روستا-شهر به دست آمده است. در نتیجه، تا سرشماری ۱۳۶۵ در کنار تبدیل روستا به شهر و ادغام روستا در شهر، می‌توان به عامل مهم مهاجرت هم به عنوان عامل تأثیرگذار در افزایش جمعیت مناطق شهری و برعکس در کاهش جمعیت مناطق روستایی اشاره نمود.

نمودار ۲۰. متوسط رشد سالانه جمعیت کل، روستایی و شهری ایران در سالهای ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

منبع: ترسیم براساس داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

از سرشماری ۱۳۶۵ به بعد بایستی در زمینه افزایش کمی جمعیت مناطق شهری، به دو عامل تبدیل روستا به شهر و ادغام روستا در شهر توجه شود. به‌ویژه تبدیل روستا به شهر که به یک‌باره تعداد قابل توجهی از روستاها را وارد حوزه (تعریف) شهر می‌نماید. مشخص است که در این تغییر تعریف، روستاهای دارای جمعیت زیاد و امکانات زیربنایی و رفاهی بیشتر به شهر تبدیل می‌شوند. پس، شهرنشینی در ایران را می‌توان به نوعی شهرگرایی یا شهری شدن نامید. ماهیت شهرهای جدید با شهرهایی که با توسعه زیرساخت‌های معیشتی (صنعتی و خدماتی)، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حتی سیاسی خود از روستا به شهر تبدیل می‌شوند، متفاوت می‌باشد. همانطور که اشاره شد، با کاهش مهاجرت روستا-شهری، سهم سایر عوامل در افزایش جمعیت شهری بیشتر می‌شود. در فاصله سالهای ۸۵-۱۳۷۵ سهم مهاجرت در افزایش جمعیت شهری تنها حدود ۱۵ درصد بوده است. سهم افزایش

طبیعی جمعیت شهری، تبدیل روستا به شهر، و ادغام روستاها به مجموعه‌های شهری به ترتیب ۵۸،۲۳ و ۳ درصد بوده است (کاظمی پور ۱۳۹۱).

جمعیت واقع در نقاط شهری ایران در سال ۱۳۹۰ نزدیک ۵۴ میلیون نفر است که نسبت به سال‌های ۱۳۸۵ حدود ۱۱٪، ۱۳۷۵ حدود ۶٪ و ۱۳۶۵ حدود ۱۰۰٪ افزایش داشته است. مقایسه جمعیت نقاط شهری استان‌ها در دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ (جدول ۱۲) نشان می‌دهد بیشترین افزایش مربوط به استان‌های بوشهر، هرمزگان و چهارمحال و بختیاری و کمترین آن مربوط به سیستان و بلوچستان، لرستان و همدان است. این افزایش موجب گردیده است بیشترین و کمترین متوسط رشد سالانه جمعیت در سرشماری ۱۳۹۰ (جدول ۱۳) هم به ترتیب به استان‌های مذکور اختصاص یابد. تطبیق میزان رشد جمعیت نقاط شهری استان‌ها با نوع مهاجرت‌های با مبدأ و مقصد شهری و روستایی صورت گرفته در آنها نشان می‌دهد هیچ ارتباط و هم‌تغییری منطقی و الگومند بین میزان رشد جمعیت شهری و درصد مهاجرت‌های روستا-شهر و شهر-روستا وجود ندارد. بنابراین، بهتر است به عامل‌های دیگر توجه شود.

۳.۳. تعداد شهرها

تعداد شهرها از مباحث مهم دیگر در مطالعات شهرنشینی است. این امر جهت‌گیری را بیشتر سمت روستاهای تبدیل به شهر شده برده و به مهم بودن این عامل مؤثر در افزایش جمعیت شهرنشینی اشاره دارد. بیشتر شهرهای نوظهور در سرشماری‌های جزو مناطق روستایی در سرشماری قبل از آن هستند. در اولین سرشماری ایران ۲۰۱ شهر ثبت شده است و تعداد شهرها در سالهای ۱۳۵۵، ۱۳۷۵، و ۱۳۹۰ به ترتیب به ۳۷۳، ۶۱۲، و ۱۱۳۹ شهر افزایش یافته است. در فاصله سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰، تعداد شهرها تقریباً بیش از ۵۰٪ برابر شده است. البته درصد افزایش نقاط شهری در فاصله سرشماری‌ها متفاوت بوده است که کمترین آن برای دوره ۷۵-۱۳۶۵ و بیشترین آن برای دوره ۸۵-۱۳۷۵ به دست آمده است. افزایش سالانه تعداد شهرهای کشور در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ حدود ۲.۴ درصد بوده است.

جدول ۱۲. جمعیت نقاط شهری کشور و تغییرات آن به تفکیک استان در سالهای ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

استان	سال سرشماری				درصد تغییرات جمعیت ۱۳۹۰ نسبت به سال:
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	
کل کشور	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۱۱,۲
آذربایجان شرقی	۱۵۸۶۱۸۹	۲۰۰۴۴۸۴	۲۴۰۲۵۳۹	۲۵۷۹۱۷۸	۷,۴
آذربایجان غربی	۹۰۲۹۹۹	۱۳۱۵۱۶۱	۱۷۲۴۹۵۴	۱۹۳۲۵۴۴	۱۲,۰
اردبیل	۴۱۲۶۲۰	۵۶۸۴۴۸	۷۱۵۵۹۷	۷۹۸۹۴۲	۱۱,۶
اصفهان	۲۱۱۲۰۶۱	۲۹۱۴۸۷۴	۳۷۹۸۷۲۸	۴۱۶۸۲۱۹	۹,۷
البرز	۷۶۵۷۶۲	۱۲۳۳۶۸۸	۱۸۵۹۳۰۷	۲۱۸۴۳۷۱	۱۷,۵
ایلام	۱۵۶۶۵۸	۲۵۹۶۸۷	۳۳۱۲۳۱	۳۵۶۸۹۶	۷,۷
بوشهر	۳۰۶۰۷۵	۳۹۴۴۸۹	۵۷۷۴۶۵	۷۰۴۳۹۳	۲۲,۰
تهران	۶۸۱۶۹۶۳	۸۳۴۲۲۰۸	۱۰۵۵۳۱۸۱	۱۱۳۰۵۸۳۲	۷,۱
چهارمحال و بختیاری	۲۲۹۴۷۱	۳۴۲۹۰۵	۴۴۲۲۹۸	۵۲۱۰۷۱	۱۷,۸
خراسان جنوبی	۱۴۸۸۳۰	۲۱۹۱۰۳	۳۲۶۶۹۵	۳۷۱۰۵۴	۱۳,۶
خراسان رضوی	۲۱۹۳۹۸۲	۲۸۸۳۵۶۳	۳۸۱۱۹۰۰	۴۳۱۱۲۱۰	۱۳,۱
خراسان شمالی	۱۹۱۳۰۸	۲۹۳۵۴۹	۳۹۲۴۵۸	۴۴۶۸۷۲	۱۳,۹
خوزستان	۱۴۸۵۳۵۶	۲۳۴۲۵۱۴	۲۸۷۳۵۶۴	۳۲۱۸۴۵۱	۱۲,۰
زنجان	۳۱۷۱۱۳	۴۲۹۰۱۳	۵۵۹۳۴۰	۶۳۴۸۰۹	۱۳,۵
سمنان	۲۴۴۸۳۲	۳۴۲۴۵۵	۴۴۰۵۵۹	۴۸۶۳۴۵	۱۰,۴
سیستان و بلوچستان	۴۸۷۷۰۹	۷۹۴۵۲۸	۱۱۹۳۱۹۸	۱۲۴۳۰۷۹	۴,۲
فارس	۱۶۰۹۲۶۱	۲۱۶۳۱۱۹	۲۶۵۲۹۴۷	۳۱۰۶۷۳۲	۱۷,۱
قزوین	۳۶۵۶۴۱	۵۵۲۹۲۸	۷۷۷۹۷۵	۸۷۸۲۴۱	۱۲,۹
قم	۵۴۳۱۳۹	۷۷۷۶۷۷	۹۸۳۰۹۴	۱۰۹۵۸۷۱	۱۱,۵
کردستان	۴۲۸۲۱۳	۷۰۵۷۱۵	۸۵۵۸۱۹	۹۸۵۸۷۴	۱۵,۲
کرمان	۶۹۸۱۷۵۵	۱۰۶۰۰۷۵	۱۵۵۲۵۱۹	۱۶۸۹۸۴۲	۸,۸
کرمانشاه	۸۲۱۷۶۶	۱۰۹۸۲۸۲	۱۲۵۵۳۱۹	۱۳۵۵۰۹۴	۷,۹
کهگیلویه و بویراحمد	۱۱۱۳۰۸	۲۱۳۵۶۳	۳۰۲۱۹۲	۳۴۶۶۲۶	۱۴,۷
گلستان	۴۲۲۱۹۳	۵۸۱۹۸۵	۷۹۵۱۲۶	۹۰۶۱۸۲	۱۴,۰
گیلان	۷۸۴۱۷۳	۱۰۴۹۹۸۰	۱۲۹۵۷۵۱	۱۴۹۷۱۷۰	۱۵,۵
لرستان	۶۳۹۰۳۸	۸۵۰۰۱۶	۱۰۲۰۱۵۰	۱۰۷۵۹۵۱	۵,۵
مازندران	۸۹۳۰۲۳	۱۱۹۴۲۳۳	۱۵۵۴۱۴۳	۱۶۸۲۱۵۲	۸,۲
مرکزی	۴۷۶۱۲۷	۷۰۱۵۴۷	۹۳۲۰۷۳	۱۰۴۵۰۰۱	۱۲,۱
هرمزگان	۳۰۸۱۹۹	۴۴۳۹۷۰	۶۶۱۳۲۵	۷۸۸۴۷۱	۱۹,۲
همدان	۵۶۳۳۱۶	۸۱۰۶۴۰	۹۸۰۷۷۱	۱۰۴۰۶۰۵	۶,۱
یزد	۴۱۲۱۹۳	۵۸۹۹۵۵	۷۸۹۸۰۳	۸۸۹۵۸۳	۱۲,۶

منبع: داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

جدول ۱۳. متوسط رشد سالانه جمعیت کل، مناطق شهری و روستایی استان‌ها طی دوره ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

نام استان	دوره ۱۳۶۵-۷۵ (%)			دوره ۱۳۷۵-۸۵ (%)			دوره ۱۳۸۵-۹۰ (%)		
	کل	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی
کل کشور	۱,۹۶	۳,۲۱	۰,۲۸	۱,۶۲	۲,۷۴	-۰,۴۴	۱,۲۹	۲,۱۴	-۰,۶۳
آذربایجان شرقی	۰,۷۸	۲,۳۷	-۱,۲۱	۰,۸۱	۱,۸۳	-۰,۹۵	۰,۶۶	۱,۴۳	-۰,۹۴
آذربایجان غربی	۲,۳۹	۳,۸۳	۱,۰۱	۱,۴۲	۲,۷۵	-۰,۲۸	۱,۰۴	۲,۰۳	-۰,۰۱
اردبیل	۱,۲	۳,۲۶	-۰,۳۹	۰,۵	۲,۳۳	-۱,۵۶	۰,۳۳	۲,۰۳	-۲,۵۸
اصفهان	۱,۷۶	۳,۲۷	-۱,۵۸	۱,۵۱	۲,۶۸	-۲,۷۸	۱,۳۷	۲,۸۷	-۱,۰۳
البرز	۴,۴	۴,۸۸	۱,۱۸	۴,۱۳	۴,۱۹	۳,۷۱	۳,۰۴	۳,۴۶	-۰,۵۵
ایلام	۲,۴۷	۵,۱۸	۰,۱۲	۱,۱۳	۲,۴۶	-۰,۶۱	۰,۴۳	۱,۰۵	-۱,۰۱
بوشهر	۱,۹۶	۲,۵۷	۱,۳۳	۱,۷۷	۳,۸۸	-۱,۲۲	۳,۱۱	۴,۰۵	۱,۴۵
تهران	۲,۲۱	۲,۰۴	۴,۹۴	۲,۳۹	۲,۳۸	۲,۵۴	۱,۴۴	۱,۶۵	-۱,۰۱
چهارمحال و بختیاری	۱,۸۹	۴,۱	۰,۴	۱,۲	۲,۵۸	-۰,۰۶	۰,۸۶	۳,۳۳	-۲,۰۱
خراسان جنوبی	-۰,۴۳	۳,۹۴	-۲,۵۶	۱,۷۴	۴,۰۸	-۰,۲۱	۰,۸۱	۲,۵۸	-۱,۱۲
خراسان رضوی	۱,۴۵	۲,۷۷	-۰,۳	۱,۷۱	۲,۸۳	-۰,۳	۱,۰۴	۲,۴۹	-۱,۱۲
خراسان شمالی	۲,۲۴	۴,۳۷	۱,۰۴	۱,۰۳	۲,۹۵	-۰,۴۶	۱,۳۵	۲,۶۳	۰,۲۳
خوزستان	۳,۴	۴,۶۶	۱,۶۱	۱,۳۳	۲,۰۶	-۰,۰۲	۱,۱۷	۲,۲۹	-۱,۲۲
زنجان	۱,۴۱	۳,۰۷	۰,۱۳	۰,۶۹	۲,۶۹	-۱,۵۱	۱,۰۴	۲,۵۶	-۱,۲۳
سمنان	۱,۸۶	۳,۴۱	-۰,۸	۱,۶۴	۲,۵۵	-۰,۶۳	۱,۳۷	۲	-۰,۵۸
سیستان و بلوچستان	۳,۷۱	۵	۲,۷۲	۳,۴	۴,۱۵	۲,۷۱	۱,۰۵	۰,۸۲	۱,۳۲
فارس	۱,۸	۳	۰,۴۳	۱,۲۸	۲,۰۶	۰,۱۸	۱,۱۷	۳,۲۱	-۲,۲۲
قزوین	۱,۸۶	۴,۲۲	-۰,۵۷	۱,۶۷	۳,۴۷	-۱,۲۸	۱	۲,۴۵	-۲,۴۴
قم	۳,۲۹	۳,۶۵	۰,۲۱	۲,۰۷	۲,۳۷	-۱,۶۸	۱,۹۳	۲,۰۲	-۲,۰۶
کردستان	۲,۲۴	۵,۱۲	-۰,۱۵	۰,۶۸	۱,۹۵	-۰,۹۲	۰,۷۳	۲,۸۷	-۲,۷۷
کرمان	۲,۱۳	۴,۲۶	۰,۲۱	۲,۸۴	۳,۸۹	۱,۵۴	۲,۰۷	۱,۷۱	۲,۶۶
کرمانشاه	۱,۹۷	۲,۹۴	۰,۵۹	۰,۵۵	۱,۳۵	-۰,۸۶	۰,۶۹	۱,۵۴	-۱,۰۶
کهگیلویه و بویراحمد	۲,۸۳	۶,۷۳	۰,۹۶	۱,۵۴	۳,۵۳	۰,۰۴	۰,۷۶	۲,۷۸	-۱,۰۲
گلستان	۲,۲۲	۳,۳۹	۱,۴۸	۱,۲۶	۳,۰۵	-۰,۱۸	۱,۰۹	۲,۶۵	۱,۰۲
گیلان	۰,۷۵	۲,۹۶	-۰,۸۴	۰,۷	۲,۱۳	-۰,۷۲	۰,۶۲	۲,۹۳	-۲,۳۷
لرستان	۱,۴۹	۲,۸۹	۰,۰۹	۰,۸	۱,۸۴	-۰,۵۳	۰,۴۴	۱,۰۷	-۰,۴۱
مازندران	۱,۳۶	۲,۹۵	۰,۱۹	۱,۱۷	۲,۶۷	-۰,۲۸	۱,۰۲	۱,۰۶	۰,۳۴
مرکزی	۱,۲۸	۳,۹۵	-۱,۳۸	۰,۹۵	۲,۸۸	-۲,۲۷	۰,۹۱	۲,۳۱	-۲,۵۲
هرمزگان	۳,۳۷	۳,۷۲	۳,۱۳	۲,۸۳	۴,۰۷	۱,۸۵	۲,۳۷	۳,۵۸	۱,۲۱
همدان	۱,۰۹	۳,۷۱	-۰,۸۳	۰,۱۵	۱,۹۲	-۱,۸۱	۰,۶۴	۱,۱۹	-۰,۱۳
یزد	۲,۶۸	۳,۶۵	۰,۴۸	۲,۰۳	۲,۹۶	-۰,۹۲	۱,۶۳	۲,۴۱	-۱,۶۶

منبع: داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ الی ۱۳۹۰

از نظر تعداد شهرها، درصد‌های متفاوت برای استان‌های کشور حاصل شده است. در دوره ۸۵- که مهمترین دوره افزایش تعداد نقاط شهری در ایران است، استان اصفهان با ۹۲ نقطه شهری ۹٪ تعداد شهرهای ایران را در خود جای داده است و بعد از آن استان‌های فارس، خراسان رضوی،

آذربایجان شرقی، کرمان، تهران، مازندران و گیلان قرار می‌گیرند (جدول ۱۴). این هشت استان روی هم ۵۰٪ نقاط شهری ایران را به خود اختصاص داده‌اند. در نقطه مقابل، استان قم با پنج نقطه شهری نیم درصد شهرهای ایران را دارد و همراه با استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، خراسان شمالی، سمنان، زنجان، ایلام و خراسان جنوبی حدود ۱۰٪ شهرهای ایران را دارند. ۳۱٪ شهرهای ایران در سال ۱۳۸۵ جمعیت کمتر از پنج هزار نفر دارند که با افزودن شهرهای دارای پنج الی ده هزار نفر جمعیت، درصد شهرهایی که زیر ده هزار نفر جمعیت دارند به ۵۵ می‌رسد. این درصدها برای سال ۱۳۹۰ (جدول ۱۵) به ترتیب ۳۳ و ۵۷ می‌باشد.

ملاحظه می‌شود که بیشتر شهرهای ایران از جمعیت کمتری برخوردارند و اندازه این درصد بیشتر متأثر از روستاهای تازه به شهر تبدیل شده است. در مقابل، تعداد شهرهای پرجمعیت در ایران کمتر است. در سرشماری ۱۳۸۵، ۶ شهر جمعیت بیش از یک میلیون نفر داشتند و شهرهایی که جمعیت بین پانصد هزار تا یک میلیون نفر داشتند ۷ شهر بود. چنین وضعیتی در سال ۱۳۹۰ نیز حاکم بوده است با این تفاوت که تنها یک شهر به شهرهای با جمعیت پانصد هزار تا یک میلیون (در کل ۸ شهر) نفر اضافه شده است.

در سرشماری ۱۳۹۰ (جدول ۱۵) از بین ۱۱۳۹ شهر، ۱۴ شهر جمعیت بالای پانصد هزار نفر داشتند که حدود ۴۵٪ جمعیت نقاط شهری را در خود جای داده‌اند. تهران پرجمعیت‌ترین شهر ایران است که بعد از آن به ترتیب شهرهای مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم قرار دارند که دارای جمعیت بالای یک میلیون نفر جمعیت هستند.

جدول ۱۴. توزیع شهرهای کشور برحسب تعداد جمعیت به تفکیک استان، ۱۳۸۵

استان	جمع	تعداد جمعیت								
		کمتر از پنج هزار	پنج هزار تا ۱۰ هزار	۱۰ هزار تا ۲۵ هزار	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار	۵۰ هزار تا ۱۰۰ هزار	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار	۲۵۰ هزار تا ۵۰۰ هزار	یک میلیون و بیشتر	
کل کشور	۱۰۱۲	۳۱۱	۲۴۱	۲۱۰	۱۰۰	۷۰	۵۴	۱۳	۷	۶
آذربایجان شرقی	۵۷	۲۲	۱۳	۱۲	۴	۳	۲	۰	۰	۱
آذربایجان غربی	۳۶	۱۱	۹	۳	۵	۳	۴	۰	۱	۰
اردبیل	۲۱	۸	۶	۲	۲	۲	۰	۱	۰	۰
اصفهان	۹۲	۲۴	۲۳	۲۶	۸	۵	۴	۱	۰	۱
ایلام	۱۹	۹	۳	۴	۲	۰	۱	۰	۰	۰
بوشهر	۲۹	۸	۹	۸	۱	۲	۱	۰	۰	۰
تهران	۵۱	۵	۶	۱۳	۸	۸	۸	۱	۰	۲
چهارمحال و بختیاری	۲۶	۴	۸	۱۰	۳	۰	۱	۰	۰	۰
خراسان جنوبی	۲۰	۹	۵	۴	۱	۰	۱	۰	۰	۰
خراسان رضوی	۶۶	۲۴	۲۲	۷	۶	۲	۴	۰	۰	۱
خراسان شمالی	۱۵	۸	۱	۲	۱	۲	۱	۰	۰	۰
خوزستان	۴۷	۸	۹	۱۳	۳	۵	۸	۰	۱	۰
زنجان	۱۶	۶	۴	۲	۲	۱	۰	۱	۰	۰
سمنان	۱۶	۵	۵	۲	۱	۱	۲	۰	۰	۰
سیستان و بلوچستان	۳۲	۱۳	۴	۸	۱	۳	۲	۰	۱	۰
فارس	۷۳	۱۴	۲۴	۲۱	۳	۸	۲	۰	۰	۱
قزوین	۲۴	۸	۵	۵	۳	۲	۰	۱	۰	۰
قم	۵	۲	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰
کردستان	۲۳	۱۲	۲	۲	۲	۳	۱	۰	۰	۰
کرمان	۵۷	۱۸	۲۰	۹	۴	۳	۲	۰	۱	۰
کرمانشاه	۲۸	۱۴	۲	۴	۵	۲	۰	۱	۰	۰
کهگیلویه و بویراحمد	۱۳	۴	۳	۳	۰	۲	۱	۰	۰	۰
گلستان	۲۴	۲	۶	۷	۷	۰	۱	۱	۰	۰
گیلان	۴۹	۱۵	۱۲	۱۲	۶	۲	۱	۰	۱	۰
لرستان	۲۳	۱۲	۲	۱	۲	۳	۲	۱	۰	۰
مازندران	۵۱	۱۳	۱۵	۸	۹	۲	۳	۱	۰	۰
مرکزی	۲۷	۸	۸	۶	۲	۱	۱	۱	۰	۰
هرمزگان	۲۲	۷	۴	۶	۳	۱	۰	۱	۰	۰
همدان	۲۷	۱۱	۵	۵	۲	۲	۱	۱	۰	۰
یزد	۲۳	۷	۴	۵	۴	۲	۰	۱	۰	۰

منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵

جدول ۱۵. توزیع شهرهای کشور برحسب تعداد جمعیت به تفکیک استان، ۱۳۹۰

استان	جمع	تعداد جمعیت								
		کمتر از پنج هزار	پنج هزار تا ۱۰ هزار	۱۰ هزار تا ۲۵ هزار	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار	۵۰ هزار تا ۱۰۰ هزار	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار	۲۵۰ هزار تا ۵۰۰ هزار	یک میلیون و بیشتر	
کل کشور	۱۱۳۹	۳۷۱	۲۷۷	۲۲۲	۱۰۳	۸۱	۵۷	۱۵	۶	۸
آذربایجان شرقی	۵۸	۱۹	۱۷	۱۰	۶	۳	۲	۰	۰	۱
آذربایجان غربی	۴۲	۱۵	۱۰	۴	۵	۳	۴	۰	۱	۰
اردبیل	۲۴	۱۲	۵	۲	۲	۲	۰	۱	۰	۰
اصفهان	۱۰۱	۲۹	۲۷	۲۶	۶	۷	۴	۱	۰	۱
البرز	۱۶	۳	۲	۴	۰	۳	۳	۰	۰	۱
ایلام	۲۱	۱۱	۲	۵	۲	۰	۱	۰	۰	۰
بوشهر	۳۲	۸	۹	۱۰	۱	۳	۱	۰	۰	۰
تهران	۳۹	۴	۲	۹	۸	۶	۵	۴	۰	۱
چهارمحال و بختیاری	۳۱	۷	۱۰	۹	۳	۱	۱	۰	۰	۰
خراسان جنوبی	۲۵	۱۴	۵	۳	۲	۰	۱	۰	۰	۰
خراسان رضوی	۷۲	۲۵	۲۴	۸	۷	۳	۴	۰	۰	۱
خراسان شمالی	۱۸	۹	۲	۴	۰	۲	۱	۰	۰	۰
خوزستان	۶۱	۱۴	۱۵	۱۴	۳	۵	۹	۰	۰	۱
زنجان	۱۸	۶	۶	۲	۱	۲	۰	۱	۰	۰
سمنان	۱۷	۵	۶	۲	۱	۱	۲	۰	۰	۰
سیستان و بلوچستان	۳۷	۱۳	۸	۹	۱	۴	۱	۰	۱	۰
فارس	۹۳	۲۹	۲۷	۱۷	۹	۷	۳	۰	۰	۱
قزوین	۲۵	۵	۸	۶	۱	۴	۰	۱	۰	۰
قم	۶	۳	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
کردستان	۲۵	۱۳	۲	۲	۲	۳	۲	۱	۰	۰
کرمان	۶۴	۲۲	۲۰	۱۲	۴	۱	۴	۰	۱	۰
کرمانشاه	۲۹	۱۴	۲	۵	۴	۳	۰	۱	۰	۰
کهگیلویه و بویراحمد	۱۶	۶	۳	۴	۰	۲	۱	۰	۰	۰
گلستان	۲۵	۲	۷	۷	۷	۰	۱	۱	۰	۰
گیلان	۵۱	۱۶	۱۰	۱۵	۵	۳	۱	۰	۱	۰
لرستان	۲۵	۱۲	۴	۰	۳	۴	۱	۰	۰	۰
مازندران	۵۳	۱۴	۱۵	۹	۸	۳	۳	۱	۰	۰
مرکزی	۳۲	۱۱	۱۰	۵	۳	۱	۱	۱	۰	۰
هرمزگان	۳۲	۱۳	۸	۶	۳	۱	۰	۱	۰	۰
همدان	۲۷	۱۱	۴	۶	۲	۲	۱	۰	۱	۰
یزد	۲۴	۶	۵	۶	۴	۲	۰	۱	۰	۰

منبع: داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

روند افزایشی جمعیت ۱۴ شهر پرجمعیت ایران از اولین سرشماری تا سرشماری ۱۳۹۰ در جدول ۱۶ آورده شده است. ارقام جدول نشان می‌دهد جمعیت این شهرها افزایش زیادی را در طی ۵۵ سال داشته‌اند. تا سرشماری ۱۳۵۵ تنها شهر تهران جمعیت بالای ۵۰۰ هزار نفر داشته است و برای اولین بار در این سرشماری بود که سه شهر مشهد، اصفهان و تبریز دارای جمعیت بالای ۵۰۰ هزار نفر شدند. شهرهای شیراز، اهواز، قم و کرمانشاه در سرشماری ۱۳۶۵ به شهرها اضافه شدند. شهرهای ارومیه، زاهدان، رشت، کرمان، همدان شهرهایی هستند که در سرشماری ۱۳۸۵ به شهرهای پرجمعیت ایران اضافه شده‌اند. نکته قابل توجه، تغییرات جمعیتی شهر کرج است. جمعیت ۱۵ هزار نفری این شهر در ۱۳۳۵ به ۱۶۱۵ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ افزایش یافت. ملاحظه می‌شود همجواری با پایتخت بودن اثر مهمی در افزایش جمعیت این شهر داشته است.

جدول ۱۶. جمعیت شهرهای پرجمعیت سال ۱۳۹۰ طی سالهای ۱۳۳۵ الی ۱۳۹۰

شهر	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
تهران	۱۵۱۲	۲۷۲۰	۴۵۳۰	۶۰۴۳	۶۷۵۹	۷۷۰۵	۸۱۵۴
مشهد	۲۴۲	۴۱۰	۶۶۸	۱۴۶۴	۱۸۸۷	۲۴۲۷	۲۷۴۹
اصفهان	۲۵۵	۴۲۴	۶۶۲	۹۸۷	۱۲۶۶	۱۶۰۰	۱۷۵۶
کرج	۱۵	۴۴	۱۳۸	۲۷۵	۹۴۱	۱۳۷۷	۱۶۱۵
تبریز	۲۹۰	۴۰۳	۵۹۸	۹۷۱	۱۱۹۱	۱۴۰۰	۱۴۹۵
شیراز	۱۷۱	۲۷۰	۴۲۶	۸۴۸	۱۰۵۳	۱۲۲۷	۱۴۶۱
اهواز	۱۲۰	۲۰۶	۳۳۴	۵۸۰	۸۰۵	۹۷۰	۱۱۱۲
قم	۱۰۰	۱۳۴	۲۴۷	۵۴۳	۷۷۸	۹۵۲	۱۰۷۴
کرمانشاه	۱۲۵	۱۸۸	۲۹۱	۵۶۱	۶۹۳	۷۸۵	۸۵۱
ارومیه	۶۸	۱۱۱	۱۶۴	۳۰۱	۴۳۵	۵۷۷	۶۶۸
زاهدان	۱۷	۴۰	۹۴	۲۸۲	۴۲۰	۵۵۳	۵۶۱
رشت	۱۰۹	۱۴۴	۱۸۹	۲۹۱	۴۱۸	۵۵۱	۶۴۰
کرمان	۶۲	۸۵	۱۴۱	۲۵۷	۳۸۵	۴۹۷	۵۳۴
همدان	۱۰۰	۱۲۴	۱۶۶	۲۷۳	۴۰۱	۴۷۳	۵۲۶
جمع	۳۱۸۶	۵۳۰۳	۸۶۴۸	۱۳۶۷۶	۱۷۴۳۲	۲۱۰۹۴	۲۳۱۱۹۶

منابع: داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰؛ امانی ۱۳۸۰

۴.۳. تعیین‌کننده‌های مهاجرت به نقاط شهری

از مهمترین مباحثی که می‌توان پیوندی منطقی بین جریان‌های مهاجرت داخلی و رشد شهرنشینی برقرار نمود، مهاجرت‌های صورت گرفته به نقاط شهری است. با تبیین و تحلیل این نوع جریان مهاجرتی می‌توان عوامل مؤثر در رشد جمعیت نقاط شهری را باتوجه به داده‌های در دسترس تبیین نمود.

بر اساس تحلیل چندمتغیره (جدول پ ۱۶) سطح توسعه‌یافتگی مبدأ مهمترین تبیین کننده احتمال مهاجرت به نقاط شهری در ایران است. مهاجران از مناطق توسعه‌یافته بیشتر نقاط شهری را به عنوان مقصد خود انتخاب می‌نمایند، بطوریکه احتمال مهاجرت به مناطق شهری برای مهاجران از مبدأهایی با سطوح توسعه محروم و نیمه برخوردار بسیار پایین‌تر از مناطق برخوردار است. متغیر بعدی که از لحاظ مهم بودن همانند سطح توسعه مبدأ عمل نموده است، سطح تحصیلات مهاجران است. شانس مهاجرت افراد به نقاط شهری در میان مهاجران با تحصیلات راهنمایی و متوسطه حدود یک و نیم برابر و با تحصیلات دانشگاهی نزدیک چهار برابر بیشتر از افراد دارای تحصیلات ابتدائی و نهضت است. احتمال مهاجرت بین شهرستانی به مناطق شهری حدود دو برابر مهاجرت‌های درون شهرستانی است. این امر نشان می‌دهد در مهاجرت‌های بین شهرستانی، بیشتر مناطق شهری و در مهاجرت‌های درون شهرستانی بیشتر مناطق روستایی مورد توجه مهاجران است. احتمال مهاجرت از مناطق شهری به مقصد شهر یک و نیم برابر بیشتر از مبدأهای روستایی است. با توجه به گسترش روز افزون شهرنشینی در ایران و انتخاب مقصدهای شهری توسط این شهرنشینان، جریان‌های مهاجرت شهر به شهر غلبه بیشتری را نسبت به سایر جریان‌های مهاجرتی خواهد داشت. مهاجران واقع در سنین جوانی (۳۰-۱۶ سالگی) و میانسال (۴۵-۳۱ سالگی) کمتر از افراد زیر ۱۶ ساله شهرها را به عنوان مقصد مهاجرتی انتخاب می‌نمایند. درحالی‌که بزرگسالان (بالای ۴۵ ساله‌ها) حدود یک و نیم برابر بیشتر از زیر ۱۶ ساله‌ها به مقصدهای شهری مهاجرت می‌کنند. علاوه بر تاثیر سن، پیش‌بینی جنس مهاجران در نوع مهاجرت‌ها با مقصد شهری و روستایی قابل توجه است. احتمال مهاجرت زنان به شهرها در ایران حدود ۳۰٪ بیشتر از مردان است. نتایجی که در هرم سنی مهاجرت‌های روستا-شهر با توجه به غلبه نسبی جنس زن می‌توان رگه‌هایی از آن را ملاحظه نمود.

۵.۳. پیامدهای شهرنشینی

شدت افزایش جمعیت شهری و تعداد شهرها می‌تواند پیامدهای گوناگونی در سطح جامعه داشته باشد. این پیامدها می‌توانند هم مثبت و هم منفی باشند. مثلاً برای اغلب شهرهای پرجمعیت، حاشیه‌نشینی به یک مسئله اجتماعی مهم تلقی گردیده است و حاشیه‌نشینان مشکلات مختلفی را هم برای خود و هم برای جمعیت شهری غیرحاشیه‌نشین ایجاد می‌نمایند. آلودگی هوا یکی دیگر از تبعات منفی شهرنشینی است. در عین حال، دسترسی بیشتر به خدمات بهداشتی، آموزش، و افزایش امید زندگی از پیامدهای

مثبت شهرنشینی (در مقابل روستانشینی) می باشند. در این قسمت بعضی از این پیامدها برای جمعیت شهری کشور، در مقایسه، با جمعیت روستایی ارائه می گردد.

۵.۳.۱. حاشیه نشینی

بعد از جنگ جهانی دوم یکی از مهمترین مسایل اجتماعی کشورهای در حال توسعه، رشد و توسعه‌ی شتابان و ناهمگون شهرنشینی بوده است. بدیهی است که رشد انفجاری شهرنشینی و در پی آن رشد پدیده حاشیه نشینی، برآیند مهاجرت‌های مداوم داخلی یعنی از روستاها به شهرها است که بازتاب اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی آن، رشد گروهها و جوامع حاشیه‌نشین است که در مناطق مختلف کلان‌شهرها به شکل‌های گوناگون آلونک‌نشینی، زاغه‌نشینی، کپرنشینی و حلبی آبادها و غیره بروز می‌کند (حسین‌زاده دلیر ۱۳۷۰). از نگاه اجتماعی، حاشیه نشینان دارای خانواده گسترده بوده و فقدان تخصص، کم سواد و میزان درآمد ناکافی جهت تامین معیشت مورد نیاز، از مشخصه‌های بارز آنهاست.

شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در ایران ریشه در توسعه برون‌زا و رشد بسیار سریع شهرنشینی دارد، که آغاز آن به طور تقریبی مقارن با سالهای آغازین قرن ۱۴ هجری شمسی است. آغاز گسترش ارتباطات اقتصادی سرمایه‌داری که موجب ایجاد تحولاتی در شیوه‌های تولید و به دنبال آن دگرگونی‌هایی در شبکه شهری و روستایی شده بود به ظهور کلانشهرهایی چند در کشور، به عنوان محل تمرکز همه فعالیت‌های صنعتی جدید منجر شد (حسامیان و همکاران ۱۳۶۳؛ پارسا پژوه ۱۳۶۱). اوج این حرکت به سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ برمی‌گردد که مهاجرت‌های عظیم روستاییان به شهرها را شکل داد.

در ارتباط با حاشیه‌نشینی مطالعات جامع‌چندی در ایران انجام گرفته است. می‌توان چنین بیان کرد که اکثریت مطالعات انجام شده به عوامل ایجادکننده، تاریخچه و تاثیر حاشیه نشینی بر جامعه شهری متمرکز بوده است (جدول پ ۱۷). در این مطالعات اکثراً حاشیه‌نشینان شهرهای همدان، اهواز، قزوین، اصفهان و کرج مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بیش از ۸۰٪ مطالعات به مهاجرت‌های روستا-شهر توجه نموده‌اند و در اکثر آنها شهرها به لحاظ آسیب‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مطالعه شهرها به لحاظ فیزیکی و معماری، تغییرات جمعیتی، بحرانهای اقتصادی و جرائم ارتكابی متأثر از حاشیه‌نشینی کمتر مدنظر بوده است. همچنین در جهت رفع مشکلات ناشی از حاشیه نشینی، راهکارهایی نظیر توانمندسازی حاشیه نشینان، بهسازی مناطق حاشیه نشین، تنظیم خانواده، کاهش و تعدیل مهاجرت‌های روستا-شهری، تقویت شهرهای میانی، و تمرکززدایی ارائه شده است.

۵.۳.۲. آلودگی محیط زیست

افزایش جمعیت شهری سبب می‌شود سالانه بسیاری از زمین‌های مرغوب کشاورزی بر اثر ایجاد تأسیسات شهری و صنعتی از بین برود و هوا، آب و خاک آلوده شوند. طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی^۱ (۲۰۱۳)، ایران هشتمین کشور آلوده دنیا از نظر وضعیت هواست. در این گزارش اهواز از نظر وجود ذرات معلق در هوا آلوده‌ترین شهر دنیا معرفی شده است. شهرهای سنندج، کرمانشاه، یاسوج، ارومیه، قم، تهران و اراک نیز جزء آلوده‌ترین شهرهای جهان هستند. دلیل اصلی آلودگی این شهرها، استانداردهای پایین خودروها و سوخت مصرفی آنها و آلودگی ناشی از کارخانجات صنعتی عنوان شده است.

در سایت خبری محیط زیست ایران (۱۳۹۲) وضعیت آلودگی صوتی شهر تهران از مرز هشدار به اضطراب رسیده است و از نظر آلودگی صوتی این شهر رتبه اول را در کشور دارد. براساس آخرین بررسی‌های این سازمان، مناطق مرکزی و پرترافیک و مناطق جنوبی و پرجمعیت، آلوده‌ترین قسمت شهر تهران هستند. موتورسیکلت‌ها عامل ۴۹٪ از آلودگی‌های صوتی این شهر هستند.

سازمان حفاظت محیط زیست استان البرز (۱۳۹۲) معضلات زیست-محیطی شهر کرج را در موارد

ذیل عنوان داشته‌اند:

- پایین بودن سرانه فضای سبز به نسبت جمعیت و صنایع موجود در شهر.
- آلودگی منابع آب از جمله رودخانه کرج ناشی از تخلیه فاضلاب‌های انسانی و واحدهای خدماتی-پذیرایی حاشیه رودخانه کرج و همچنین عدم مدیریت اصولی پسماندهای محور کرج - چالوس.
- ساخت و سازهای غیرمجاز در داخل منطقه حفاظت شده البرز جنوبی که منجر به از بین رفتن اکوسیستم منطقه حفاظت شده می‌شود.
- آلودگی هوای ناشی از حرکت وسایل نقلیه موتوری و صنایع آلاینده و گرد و غبار و ریزگردها در برخی از فصول سال.
- تغییر کاربری اراضی زراعی و باغی و تخریب فضاهای سبز شهری به خصوص فضای سبز جهان نما و باغ سیب مهر شهر.

^۱. WHO

- پراکندگی و عدم ساماندهی واحدهای مزاحم شهری از جمله واحدهای آبکاری و ریخته گری و عدم مدیریت صحیح اصناف شهری.

- تردد کامیون در سطح شهر کرج در روز که باعث آلودگی هوا و آلودگی صوتی می گردد، درحالیکه در اکثر کلانشهرها کامیونها در طول روز مجاز به تردد نیستند.

- انتقال آب رودخانه کرج از محل دریاچه سد تنظیمی بوسیله تونل به تهران که موجب کاهش شدید دبی آب رودخانه در پایین دست دریاچه و تغییر اکوسیستم رودخانه و تخریب نابودی فضاهای سبز حاشیه رودخانه و افزایش غلظت آلاینده‌های آن و کاهش ذخایر باارزش ژنتیکی رودخانه می‌گردد.

- عدم تکمیل شبکه جمع آوری فاضلاب شهر کرج و شهرهای اقماری باعث جاری شدن فاضلاب در برخی از معابر و کانالها و تداخل آن با آبهای سطحی و منابع آب کشاورزی گردیده که مشکلات بهداشتی و زیست-محیطی را فراهم آورده است.

ملاحظه می‌شود که اکثر این معضلات زیست-محیطی دامنگیر شهرهای پرجمعیت گردیده و منشأ بیشتر این مشکلات ناشی از انباشت بیش از حد جمعیت است. افزایش جمعیت و متعاقب آن افزایش وسایل نقلیه موتوری، تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی، صنعتی و تجاری، گسترش کارخانجات و مشاغل صنعتی از جمله اثرات رشد شهرنشینی بر رشد آلاینده‌های زیستی-محیطی است.

۵.۳.۳. تغییر ویژگی‌های جمعیت‌های شهری و روستایی

همانطور که اشاره شد، میزان افزایش جمعیت شهری به مراتب بیشتر از روستاها بوده است. هرچند شهرها و روستاها همیشه دارای مشخصات متمایزی بوده‌اند، افزایش روزافزون جمعیت شهری، در تفاوت ماهیت شهرها و روستاها اثر مهمی داشته است. جدول ۱۷ بعضی از ویژگی‌های مناطق شهری و روستایی ایران را در عمدتاً در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

از نظر جمعیتی، درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در روستا (۶.۵) بیشتر از شهر (۵.۵) بوده است. همینطور نسبت وابستگی جمعیت در روستا (۴۸.۴) از شهر (۳۸.۳) بالاتر بوده است. شهرنشینان از میانگین سن ازدواج بالاتری نسبت به روستاییان برخوردار بودند. میانگین سن ازدواج مردان و زنان در مناطق شهری در سال ۱۳۹۰ به ترتیب ۲۷.۶ و ۲۳.۳ سال بوده است. ارقام متناظر برای مناطق روستایی ۲۶.۳ و ۲۱.۸ می‌باشد. در همان سال، نسبت طلاق به ازدواج در شهرها (۱۹.۲) بیش از دوبرابر نسبت مشابه برای روستاها (۸.۹) بوده است با توجه به میانگین سن ازدواج بالاتر

در شهرها، میزان باروری کل در جمعیت شهری (۱.۷) در سال ۱۳۹۰ کمتر از میزان مشابه برای جمعیت روستایی (۲.۳) بوده است. میزان شیوع روش پیشگیری از حاملگی در شهر (۷۹٪) بیشتر از روستا (۷۳.۸٪) بوده است. شهرها در مقایسه با روستاها از میزان مرگ و میر کمتر و امید زندگی بالاتری برخوردار بودند.

جدول ۱۷. ویژگی‌های جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی مناطق شهری و روستایی، ۱۳۹۰

ویژگی‌ها	مناطق شهری	مناطق روستایی
درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر	۵.۵	۶.۵
نسبت وابستگی	۳۸.۳	۴۸.۴
میانگین سن ازدواج مردان*	۲۷.۶	۲۶.۳
میانگین سن ازدواج زنان*	۲۳.۳	۲۱.۸
نسبت طلاق به ازدواج*	۱۹.۲	۸.۹
میزان باروری کل	۱.۷	۲.۳
میزان شیوع روش پیشگیری از بارداری (زنان همسر دار ۴۹-۱۵ ساله)**	۷۹.۰	۷۳.۸
میزان مرگ و میر نوزادان (زیر یک سال)**	۱۶.۹	۲۶.۳
امید زندگی مردان (۱۳۸۵)	۷۰.۲	۶۸.۹
امید زندگی زنان (۱۳۸۵)	۷۲.۸	۷۱.۰
میزان باسوادی افراد ۶ ساله و بیشتر	۸۸.۶	۷۵.۱
میزان فعالیت مردان ۱۰ ساله و بیشتر	۶۲.۶	۶۹.۴
میزان فعالیت زنان ۱۰ ساله و بیشتر	۱۲.۳	۹.۰
میزان بیکاری مردان ۱۰ ساله و بیشتر	۱۳.۵	۱۲.۲
میزان بیکاری زنان ۱۰ ساله و بیشتر	۲۶.۷	۱۵.۱
میزان هزینه خانوار در سال ۱۳۹۱ (میلیون ریال)	۱۶۴.۲	۱۰۸.۲
درصد هزینه‌های غیر خوراکی خانوار در سال ۱۳۹۲	۷۵.۳	۶۰.۸
درصد واحدهای مسکونی با اسکلت فلز و بتن آرمه	۲۰.۶	۵۲.۴

* براساس داده‌های ثبت احوال

** براساس داده‌های IDHS سال ۱۳۸۹

منابع: سرشماری ۱۳۹۰؛ رشیدیان و همکاران ۱۳۹۱؛ مرکز آمار ایران ۱۳۹۲الف؛ مرکز آمار ایران ۱۳۹۲ب؛ محمودیان و همکاران ۱۳۹۱

همانطور که انتظار می‌رود، میزان باسوادی در شهرها (۸۸.۶٪) بیشتر از میزان مشابه در روستاها (۷۵.۱٪) بوده است. میزان فعالیت مردان در روستاها (۶۹.۴٪) بیشتر از شهرها (۶۲.۶٪) بوده است اما زنان روستایی (۹۰٪) نسبت به زنان شهری (۱۲.۳٪) شانس کمتری برای فعالیت داشتند. هم مردان و هم زنان شهری از بیکاری بالاتری نسبت به هم‌تایان روستایی خود رنج می‌بردند. اما هزینه سالانه خانوار در مناطق شهری در حدود ۵۲ درصد بیشتر از هزینه در مناطق روستایی بوده است. افراد در مناطق روستایی سهم بیشتری از درآمد خود را برای هزینه‌های خوراکی مصرف می‌کردند. مسکن شهری نیز از مقاومت بیشتری، نسبت به مسکن روستایی برخوردار بود.

در کل، وضعیت متفاوت در شهر و روستا تا حد زیادی ناشی از تفاوت در میزان توسعه یافتگی می‌باشد. بنابراین مرگ و میر پایین‌تر، امید زندگی بالاتر، باسوادی بیشتر، و استحکام واحدهای مسکونی قطعا در مناطق شهری شیوع بیشتری دارد. اما تفاوت در ساختار جمعیتی و اقتصادی و اجتماعی بین شهر و روستا که عمدتاً از مهاجرت ناشی شده است خود تفاوت‌هایی را ایجاد کرده است. مثلاً ساختار سنی سالمند جمعیت روستایی، نسبت وابستگی را افزایش داده است. از آن طرف، ساختار سنی جوانتر مناطق شهری میزان فعالیت را به دلیل اشتغال به تحصیل بیشتر افراد جوانتر کمتر کرده است. در مجموع وضعیت اقتصادی و اجتماعی شهرنشینان بهتر از روستاییان می‌باشد.

فصل ۴

۴. سیاست‌ها و برنامه‌های مهاجرتی و شهرنشینی^۱

سیاست‌های مهاجرتی، مجموعه اقداماتی است که درباره مهاجران اعمال می‌شود. این اقدامات افراد غیرمهاجر را شامل نمی‌شود و به همین دلیل به سادگی قابل تشخیص است (زنجانی ۱۳۸۰: ۱۹۰). در زمینه مهاجرت‌های داخلی می‌توان چنین گفت که سیاست‌های مهاجرتی به مجموعه اقداماتی اشاره دارد که در زمینه مهاجران از روستا به شهر و در مواردی از شهرک‌ها (شهرهای کوچک) به شهرهای پرجمعیت مراکز استانها به‌ویژه پایتخت اعمال می‌شود (قاسمی‌اردهائی ۱۳۸۶: ۱۷۷). بعضی از اهداف سیاست‌های مهاجرت داخلی موارد زیر را شامل می‌شوند:

- جابجایی جمعیت از حوزه‌های جمعیتی بسیار متراکم
- کنترل اندازه و رشد زیاد شهرهای عمده
- توسعه قطب‌های رشد یا شهرهای ثانویه و متوسط
- جلوگیری از مهاجرت روستا به شهر
- آماده‌سازی اشتغال برای اقامت روستایی و برنامه‌های روستاسازی
- تغییر ترکیب قومی یا شغلی یک منطقه (لوکاس و میر، ۱۳۸۴: ۲۵۶)

بطورکلی، سیاست‌هایی که بر مهاجرت و پراکندگی مجدد جمعیت مؤثرند به دو دسته تقسیم می‌شوند: سیاست‌های مستقیم، که آشکارا برای تغییر روال مهاجرت طرح ریزی می‌شوند و سیاست‌های غیرمستقیم، که تأثیرشان بر مهاجرت در مرحله دوم و پس از هدفهای پایه‌ای آن سیاست‌هاست. سیاست‌های مستقیم، الگوهای اقامت و جابجایی را قاعده‌مند می‌سازند. این رویه شامل ایجاد موانعی در جریان مهاجرت به شهرها، محدودیتهای مسافرتی و برنامه‌های اسکان مجدد است. سیاست‌های غیرمستقیم، عموماً هدفشان بهبود شرایط موجود در مبدأ یا بوجود آوردن سکونت گاههای متفاوت از قبیل مناطق مرزنشین یا شهرهای میانی است. هدف این است که به کمک ایجاد مناطقی با جذابیت بیشتر، از قدرت جذب شهرهای بزرگ کاسته شود. نمونه‌هایی از سیاست‌های غیرمستقیم عبارتند از: فراهم نمودن خدمات و امکانات رفاهی عمومی در مناطق روستایی، عدم تمرکز صنعتی و اداری، اصلاحات ارضی، برنامه‌های توسعه روستایی، پشتیبانی از قیمت فراورده‌های کشاورزی به منظور بالابردن درآمدهای روستایی و سیاست‌های درآمدی در جهت جلوگیری از بالا رفتن سطح دستمزدهای

^۱ - در نگارش قسمت‌هایی از این بخش، از منبع قاسمی‌اردهائی (۱۳۸۶) استفاده شده است.

شهری، گسترش آموزش و بسیاری دیگر از سیاست‌های توسعه شهری که با هدف کمک به مهاجران و بهبود [شرایط زندگی] در مناطق شهری اجرا می‌شوند و نیز آثار غیرمستقیم و ناخواسته بر مهاجرت دارند (سنائی ۱۳۷۵: ۲۳ و ۲۲).

در ایران تا زمان انقلاب اسلامی، سیاست مستقیم مهاجرتی بطور عام و سیاست مستقیم مهاجرت روستا-شهر بطور خاص اعمال نشده بود. بعد از انقلاب اسلامی مقررات خاصی برای اسکان و اشتغال افراد در تهران و شهرهای بزرگ تدوین و به اجرا گزارده شد. در آن زمان خرید واحد مسکونی، مجوز اشتغال و حتی ثبت نام فرزندان در مدارس، موکول به ارائه دفترچه بسیج اقتصادی خاص آن شهر یا منطقه شد (زنجان، ۱۳۸۰: ۲۰۸). برنامه‌ریزان با این سیاست می‌خواستند جلوی گسترش بی‌رویه تهران و تنی چند از شهرهای بزرگ را بگیرند. از آنجا که حجم عظیمی از مهاجران به این کلان‌شهرها را روستاییان تشکیل می‌دادند، در واقع این سیاست را می‌توان اولین سیاست مستقیم اعمال شده در زمینه مهاجرت روستا به شهر بطور عام و روستا به تهران و سایر شهرها به تهران بطور خاص دانست.

ازجمله سیاست‌های دیگر در این زمینه می‌توان به بحث انتقال کارمندان از شهر تهران به شهرستان‌ها اشاره نمود. سال ۱۳۸۶ نخستین سالی بود که بحث انتقال کارمندان از تهران مطرح شد، اما عملاً از اسفند ماه سال ۱۳۸۸ و با اعلام خسارتهای زلزله احتمالی در تهران این روند شدت یافت. اولین دستگاهی که این بخشنامه را درباره کارمندان خود اجرایی کرد، سازمان میراث فرهنگی بود که معاونت‌های گردشگری و میراث فرهنگی و صنایع دستی‌اش را به شهرستانهایی مانند شیراز و اصفهان فرستاد. ولی در سال ۱۳۹۱ خبرهایی مبنی بر بازگشت مجدد کارمندان این معاونت به تهران منتشر شد. عدم کارایی این طرح به جایی رسید که به دستور خود مسئولان دولت وقت بخشنامه‌های قبلی لغو شد و دولتی‌ها رسماً طرح انتقال کارمندان دولت از کلانشهرها را منتفی اعلام کردند.

تغییر جهت مهاجرت از قطبهای رشد به سوی شهرهای کوچکتر و به عبارتی ایجاد شهرهای اقماری پیرامون کلان‌شهرها یکی از سیاست‌های غیرمستقیم کنترل مهاجرت است. سرمایه‌گذاران بنیادی، سیاست‌های مالیاتی و همانند اینها انگیزه‌هایی هستند که زمینه انتقال صنایع را به مراکز کوچک شهری فراهم می‌سازند. ژاپن، هند، جمهوری کره، کوبا، برزیل و اکثر کشورهای در حال توسعه که کلان‌شهرها در آنها سریعاً روبه رشد است، سیاست ایجاد شهرها (شهرک‌ها)ی اقماری را در پیش گرفته‌اند تا

از افزایش رو به رشد جمعیت کلان شهرها جلوگیری نمایند. پس یکی از دلایل اصلی ایجاد شهرهای جدید در دنیا، مهار رشد شهرهای بزرگ است.

در ایران تعیین محدوده ۱۲۰ کیلومتری ممنوعیت ایجاد صنایع سنگین و آلوده‌زا در پیرامون شهر تهران به صورت غیرمستقیم به کاهش بار جمعیتی تهران انجامید و به ایجاد شهرهای صنعتی جدید و تقویت شهرهای کم جمعیت موجود در آن سوی محدوده ۱۲۰ کیلومتری منجر شد (همان). طبق مصوبه مورخ ۶۸/۱۲/۲۳ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، برای شهر تهران شش شهر جدید تا افق سال ۱۳۹۰ در نظر گرفت که عبارتند از شهرهای جدید هشتگرد، پرنده، پردیس، اندیشه، اشتهارد و زاویه (شهبان ۱۳۸۳: ۸۱). توزیع مناسب و برنامه‌ریزی شده جمعیت در ناحیه شهری تهران از طریق اسکان سرریز جمعیت کلان‌شهر تهران در شهرهای جدید از اهداف اصلی ایجاد این شهرها است. یافته‌های زیردست و جهان‌شاهلو (۱۳۸۶) نشان می‌دهد نیمی از خانوارهای ساکن در شهر جدید هشتگرد سرریز جمعیت تهران و کرج هستند که از جمله دلایل مهم مهاجرت خانوارها به شهر جدید هشتگرد ارزان بودن مسکن در این شهر جدید بوده است.

یکی دیگر از سیاست‌های غیرمستقیم کنترل مهاجرت روستا به شهر، برنامه‌های توسعه روستایی است. بیشترین هدف برنامه‌های توسعه روستایی کاهش دادن مهاجرت روستائیان به شهرها است. در تدوین این برنامه‌ها این فرض وجود دارد که اغلب روستائیان به دلیل نبود شغل مناسب یا درآمد کافی مهاجرت می‌کنند و با افزایش دادن فرصت‌های شغلی کشاورزی و غیرکشاورزی و بالابردن درآمد روستائیان می‌توان انتظار داشت که مهاجرت از مناطق روستایی به سوی شهرها کاهش یابد. هدف اساسی برنامه‌های توسعه روستایی، بازسازی و هماهنگی سبک زندگی روستایی با سبک زندگی روزمره از طریق فراهم آوردن امکانات زیربنایی در مناطق روستایی است. بیشترین انگیزه مهاجران از روستا به شهر نه تنها درآمد و شغل، بلکه داشتن زندگی بهتر و دسترسی به آموزش و دیگر امکانات رفاهی و بهداشتی است که در شهرها وجود دارد. از جمله این برنامه‌های توسعه روستایی می‌توان به اصلاحات ارضی، عرضه اعتبارات زیربنایی، بکار گرفتن تکنولوژی کاربر در کشاورزی، بهبود بهداشت روستایی منجمه در زمینه مسکن، افزایش فرصت‌های شغلی غیرکشاورزی در مناطق روستایی و سیاست‌های حمایتی در سطح ملی نام برد. در این زمینه در ایران نیز قدم‌های مؤثری برداشته شده است که نقطه شروع آنرا می‌توان به اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۲ نسبت داد. بعد از انقلاب نیز برنامه‌های توسعه

روستایی گسترش یافته که می‌توان به فعالیت‌های نهاد جهاد کشاورزی اشاره کرد. طرح عظیمی که در چند سال اخیر در زمینه بیمه کردن روستائیان برداشته شده است و همچنین طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن‌های روستایی و ارائه تسهیلات به روستائیان در این زمینه است.

در اواسط سال ۱۳۸۹ نمایندگان مجلس شورای اسلامی با بررسی ماده ۱۷۴ لایحه برنامه پنجم توسعه با عنوان "توسعه روستایی" دولت را مکلف به تدوین سیاست‌های تشویقی در جهت مهاجرت معکوس (از شهر به روستا) و تثبیت نسبی جمعیت روستایی تا آخر سال اول برنامه پنجم کردند. ارتقاء شاخص‌های توسعه روستایی و ارائه خدمات نوین و تهیه برنامه اولویت‌بندی خدمات روستایی با توجه به شرایط منطقه‌ای و محلی از جمله این حمایت‌ها است که دولت مکلف شد.

بطور کلی ملاحظه می‌شود که سه نوع سیاست (مستقیم و غیرمستقیم) در زمینه مهاجرت داخلی بطور عام و شهرنشینی (همان مهاجرت روستا به شهر) بطور خاص وجود دارد:

الف- توسعه روستایی و تغییر نوع فعالیت اقتصادی در روستاها، با این هدف که در دراز مدت باعث کاهش مهاجرت به شهر شود.

ب- سیاست محدود کردن رشد شهرهای بزرگ از طریق کنترل مهاجرت بخصوص مهاجرت روستایی.
ج- کاهش رشد جمعیت شهرهای بزرگ از طریق تغییر جهت حرکت مهاجران از آن شهرها به شهرهای کوچک و میانی.

درخصوص مهاجرت روستا به شهر در ایران، در برنامه سوم توسعه دو نوع سیاست کلی اتخاذ گردیده است: الف) مهار شامل

- بسط و توسعه فعالیتهای جنبی کشاورزی از جمله صنایع دستی، پرورش کرم ابریشم و غیره.
- بهبود شیوه‌های بهره‌گیری از منابع، ترویج روشهای مدرن آبیاری و ترویج کاشت گونه‌های اصلاح شده.

- یکپارچه کردن اراضی کوچک، ایجاد شبکه‌های آبیاری و شبکه‌های زهکشی.
- بسط و توسعه تعاونیهای تولیدی روستا، ارائه تسهیلات اعتباری کوچک و نظارت شده به این تعاونیها.
ب) هدایت شامل

- پیاده کردن طرحهای عمرانی در اراضی بایر و کار نشده‌ای که بطور بالقوه مستعد رشد و توسعه‌اند.

- تقویت شهرها و شهرک‌های صنعتی و هدایت مهاجران روستایی پس از کسب مهارت‌های فنی و تولیدی مورد لزوم به این شهرها و شهرک‌ها (مرکز آمار ایران ۱۳۸۲: ۶۹).

مطالعات صورت گرفته در زمینه سیاست‌های مستقیم مهاجرت روستا- شهر نشان می‌دهد که تنها چند کشور از جمله چین و لهستان تاحدودی توانسته‌اند از طریق مجوز اقامت و محدودیت‌های قانونی، جریان مهاجرت روستا به شهر را کاهش دهند. در جاهای دیگر، از جمله کشورهای آفریقایی نظیر کنگو، نیجر، زئیر و غیره، این سیاست‌ها به دلیل ضعف اجرایی‌شان با شکست مواجه شده‌اند. برای اینکه به اجرا درآوردن اینگونه محدودیت‌های قانونی دشوار بوده و سندهای اقامت و کار به سادگی جعل گردیده و افراد بیرون رانده شده به خاطر وجود شبکه مهاجرتی (دوستان، خویشاوندان، همشهریها و غیره) می‌توانند دوباره بازگردند.

از اواخر دهه ۱۹۵۰ در کشور چین سیستم ثبت خانوار چینی^۱ بکار گرفته شد. به موجب این سیستم، هر فردی که می‌خواست مهاجرت کند اول می‌بایست از مسئولین محلی در مکان مبدأ و مقصد اجازه بگیرد. یک شخص بدون وضعیت ثبت خانوار شهری نمی‌توانست غذا بخرد و یا شغلی بدست آورد. تحت چنین شرایطی، برای یک مهاجر روستایی غیرقانونی، زندگی کردن در یک شهر مشکل است. در نتیجه، سیستم ثبت خانوار چینی به یک بازدارنده عمده‌ای برای مهاجرت از روستا به شهر تبدیل شده بود. حتی قبل از الحاق هنگ کنگ به چین در سال ۱۹۹۷، اصطلاح "یک کشور و دو سیستم"^۲ برای چین بکار گرفته می‌شد (وانگ^۳ ۱۹۹۷). اگر چه سیستم ثبت تا اوایل دهه ۱۹۹۰ ادامه داشت، ولی مسئولین دریافته بودند که اجرای دقیق سیستم تقریباً غیر ممکن است و اجرای سیستم با شکست مواجه شده است. یکی از دلایل شکست این بود که کوپن‌های حبوبات جیره‌بندی شده حذف گردید و به جای آن دسترسی به بازار آزاد قرار گرفت. در همان زمان، انتقال به سوی یک اقتصاد بازاری، ساختار صنعتی شهر را تغییر داده و تدریجاً فرصت‌های استخدامی بیشتری در بخش‌های غیردولتی اقتصاد به وجود آورده شد. رشد سریع مشاغل خصوصی، تقاضای زیادی را برای کارگران به وجود آورد. این تشکیلات اقتصادی غیردولتی، می‌توانستند کارگران مهاجر را با برگهای موقت مقیم شهری تأمین نمایند. بدست آوردن برگهای ثبت محلی موقت خیلی راحت بود، مخصوصاً برای مهاجران موقتی که در تشکیلات اقتصادی شهر کار می‌کردند. این کارگران مهاجر می‌توانستند به مدت پنج سال برای تشکیلات اقتصادی تازه

^۱ . China's household registration system

^۲ . One country and two systems

^۳ . Wang

تاسیس شده در وضعیت اقامت موقت کار کنند. حتی وقتی کارت موقت ثبت باطل می‌شد به راحتی می‌توانستند کار جدیدی پیدا کنند و بدین وسیله تسلسل وضعیت اقامت موقت ادامه می‌یافت. همچنین اگر برخی افراد برای گرفتن کارت‌های موقت ثبت خانوار محلی کوتاهی می‌کردند، برای بدست آوردن شغل می‌توانستند از طریق شبکه‌های مهاجران مورد حمایت قرار گیرند (لی‌آنگ^۱ ۲۰۰۱).

باتوجه به مسائلی که سیستم ثبت خانوار می‌توانست به وجود آورد، در چندین شهر چین مانند پکن^۲، شانگهای^۳ و شن ژن^۴ "سیستم ثبت خانوار آبی رنگ"^۵ به مهاجران خاص می‌دادند. برای مثال، در شانگهای به مهاجرانی که قادر به سرمایه‌گذاری کلان بودند و یا مهاجرانی که مهارت‌های حرفه‌ای خاصی داشتند سیستم ثبت آبی را می‌دادند و بعد از پنج سال در این وضعیت، مهاجران می‌توانستند ثبت خانوار دائم را دریافت کنند (وانگ و هیون^۶ ۱۹۹۸). در اکتبر ۱۹۹۸، مجموعه جدیدی از رهنمودها برای تغییر سیستم ثبت خانوار ارائه گردید.

یکی دیگر از سیاست‌های مستقیم مهاجرت روستا به شهر چین، برنامه‌های توزیع مجدد جمعیت است. هدف عمده این برنامه‌ها به حرکت انداختن توسعه مناطق روستایی، افزایش تولید کشاورزی و جلوگیری یا محدود کردن بیکاری در شهرها است.

در دهه ۱۹۶۰، رهبران چین دریافته بودند که محصولات کشاورزی ممکن است برای عرضه حیوانات کافی و برای پشتیبانی جمعیت شهری حتی در سطح ۲۰٪ کل جمعیت (۱۳۰ میلیون در ۱۹۶۰) کم باشد. بنابراین برای کاهش جمعیت شهری، آنها تعداد ۲۴ میلیون کارگر شهری را که بسیاری از آنها از مناطق روستایی مهاجرت کرده بودند، به حومه شهرها فرستادند (لی‌آنگ ۲۰۰۱: ۵۰۰). این جریان به مسئولان مملکتی کمک کرد تا بتوانند مسائل فقر و بیکاری شهری را کنترل کنند. گرچه این موقعیت بیشتر از طریق نهادی کردن قوانین و روشهای اداری (که آزادی جابجائی را محدود می‌کردند) بدست آمد.

در اندونزی در سال ۱۹۷۰، فرماندار جاکارتا قانونی را برای محدود کردن ورود به جاکارتا به تصویب رساند. طبق این قانون کوچنده‌ای که می‌خواهد به جاکارتا بیاید باید تقاضای صدور کارت "دیدار موقت" کند و پولی معادل دو برابر مبلغ کرایه آمدن به جاکارتا را به صورت سپرده پرداخت کند.

¹ . Liang

² . Beijing

³ . Shanghai

⁴ . Shenzhen

⁵ . Blue chip household registration system

⁶ .Wong and Huen

چنانچه در طول شش ماه از آغاز ورودش بتواند ثابت کند شغل و مسکن بدست آورده، سپرده خود را پس می‌گیرد و کارت شناسایی دائم - که گواهی می‌دهد شهروندی جاकारتایی است- دریافت می‌کند، و اگر نتواند ثابت کند شغل و مسکنی بدست آورده است، یک بلیط یکسره به مقصد خاستگاهش به او داده می‌شود تا به آنجا برگردد (اوبرای ۱۳۷۰: ۱۲۰ و ۱۲۱).

اولین سیاست مستقیم مهاجرتی ایران به مدت زیادی نتوانست اعمال شود و یک دوره زمانی محدودی را شامل شده است. در آن زمان چون خرید واحد مسکونی در تهران بدون داشتن دفترچه بسیج اقتصادی ممنوع بود، مهاجران به تهران به جای سکونت در آن شهر، در شهرکها و آبادیهای پیرامونی مستقر شدند و به جای افزایش جمعیت شهر تهران موجب افزایش آبادیهای پیرامونی آن شدند که خارج از شمول محدودیتهای خاص شهر تهران بودند. به همین جهت در دوره پنج ساله اول ۶۵-۱۳۵۵ (۶۰-۱۳۵۵)، سهم مهاجرت در افزایش جمعیت شهر تهران در مقایسه با ۱۰ سال قبل از آن افزایش یافت و از ۱/۱۹ درصد در سال به ۲/۲۴ درصد در سال رسید، ولی این روند از سال ۱۳۶۰ به بعد جنبه‌ی منفی به خود گرفت و بر اثر آن برای نخستین بار در طول دوره ۱۰۰ سال گذشته میزان افزایش جمعیت شهر تهران به کمتر از میزان رشد طبیعی آن رسید (زنجان‌ی ۱۳۶۸: ۲۶). این سیاست باعث جذب مهاجران شهر تهران توسط شهرهای پیرامون آن شد. در نتیجه این سیاست مهاجرتی، طی دهه‌های گذشته، شهرهای پیرامون شهر تهران از نرخ رشد جمعیت جهشی برخوردار شدند. مثلاً شهرهای رجائی‌شهر، مهرشهر، قرچک، اسلام‌شهر و رباط‌کریم که در پیرامون تهران قرار گرفته‌اند، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ (که سیاست‌های مهاجرتی در تهران اعمال شد) به ترتیب از میزان رشد جمعیتی سالانه ۳/۳۰، ۳۰، ۱۸، ۱۵/۶ و ۱۴/۲ برخوردار بودند. گرچه هدف از ایجاد این شهرها هم همین بود، ولی بررسی‌ها نشان دادند که مهاجران ابتدا به این شهرها (شهرک‌ها)ی حاشیه‌ای وارد شده و بعد از بهبود وضع مالی و آشنایی با محیط شهری و کلان‌شهری قصد مهاجرت به شهر تهران می‌کنند.

در مورد توسعه روستایی باید اشاره کرد بسیاری از برنامه‌های توسعه روستایی در جهت تقویت مهاجرت روستائیان عمل کرده است. اصلاحات ارضی به عنوان برنامه‌ای برای توسعه روستایی در ایران، روند ماشینی و تجاری کردن کشاورزی را شتاب بخشیده و کارگران روزمزد روستایی را بوجود آورد. زمینداران بزرگ، کشاورزان را بیرون رانده و از کارگران روزمزد در سطح گسترده‌ای استفاده نمودند.

در نتیجه، زندگی دهقانان به جای بهبود یافتن بدتر شد. برای بسیاری از کشاورزان، مهاجرت تنها گزینه‌ای بود که می‌توانستند انتخاب نمایند.

ساختن مدرسه در مناطق روستایی در بسیاری از کشورها، جوانان را از مهاجرت به خاطر آموزش باز میدارد ولی این خواست و توان را در دانش‌آموزان می‌پروراند که در جستجوی کار شهری باشند. همچنین جاده سازی، تماس روستا با شهرها و شهرک‌های دور دست را افزایش داده و مهاجرت را آسانتر می‌کند. پژوهشی که در هند انجام شده گویای آن است که تلاش برای توسعه صنایع کلبه‌ای کوچک مقیاس در مناطق روستایی که همراه با توسعه روستایی انجام می‌گیرد، امکان دارد مهاجرت روستا به شهر را افزایش دهد. زیرا این صنایع، مهارت روستائیان را بهبود بخشیده و آنان را در بازار کار شهری پذیرفتنی‌تر می‌سازد. پژوهش چان در مالزی هم بیانگر آن است که توسعه منطقه‌ای و نیز توسعه روستایی بوجود آورنده جریان‌هایی از مهاجرت مرحله‌ای (یعنی از روستا به شهرهای کوچک و سپس به مراکز منطقه) و بعد به مناطق مادر شهری است (اوبرای ۱۳۷۰: ۱۴۳ و ۱۴۲).

با توجه به توضیحات داده شده در زمینه سیاست‌های مهاجرت (مستقیم و غیرمستقیم) و تجارب کشورها در این مورد، برای تدوین سیاست‌های مهاجرت روستا-شهر اصول ذیل را می‌توان متذکر شد:

- جلوگیری از هر اقدامی که به اصل جابجایی آزادانه افراد در انتخاب محل اقامت آنان لطمه می‌زند. این حق در اعلامیه جهانی حقوق بشر و قراردادهای بین‌المللی دیگر مورد تأکید قرار گرفته است (زنجانی ۱۳۸۰: ۲۱۹). بنابراین سیاست‌های مستقیم مهاجرت روستا به شهر باید از انعطاف‌پذیری برخوردار بوده و با توجه به مکان و زمان قابل تغییر و تعدیل باشد.

- توجه به دیدگاه‌های اجتماعی و زیست - محیطی در کنار دیدگاه‌های توسعه‌ای در برنامه‌ریزی‌های توسعه به‌ویژه در زمینه ایجاد مراکز صنعتی، خدماتی و تجهیزات اجتماعی (همان). می‌توان گفت روستا محیطی است (حداقل در ایران) که معیشت آن از بخش کشاورزی و دامداری است. بنابراین، در هر تصمیم‌گیری برای توسعه جوامع روستایی در ایران، باید کشاورزی و دامداری محوری مورد توجه باشد. مطالعه قاسمی‌اردهائی و رستمعلی‌زاده (۱۳۹۱) در زمینه "اثرات وام مسکن روستایی در تغییرات زندگی روستایی" نشان می‌دهد هر چند در طول چند دهه گذشته تامین مسکن خصوصاً مسکن روستایی در برنامه‌های توسعه کشور از اهمیت بیشتری برخوردار گردیده است، اما نکته قابل توجه این است که نگرش و توجه عمده به معضلات و کمبودهای مسکن شهری معطوف بوده و

توجه چندانی به کیفیت و شرایط مسکن در نقاط روستایی و مشکلات و تنگناهای آن نشده است. می‌توان گفت نگرشی که به مسکن روستایی در طول این سالها وجود داشته همان نگرشی بوده که برای مسکن شهری دنبال می‌شده است. در تامین مسکن روستایی عمدتاً ماهیت کمی و در حالت ایده‌آل برخوردار شدن از مسکن مستحکم در برابر سوانح طبیعی مورد توجه بوده است و به اصول و معیارهای طرح مسکن روستایی و کیفیت آن توجه چندانی نشده است.

طرح ویژه بهسازی و نوسازی مسکن روستایی که توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی اجرا می‌شود و مسکن‌های جدید که امروزه در چهارچوب همین طرح در روستاها احداث شده است متأسفانه از این مشکل اساسی به دور نمانده و کاستی‌های قابل ملاحظه‌ای در همین زمینه‌ها در آن مشاهده می‌شود. در مسکن‌های جدید صرفاً به استحکام و دوام سازه‌ای توجه شده و معماری روستایی، فرهنگ روستا و روستانشینی و شیوه معیشت روستاییان در آن نادیده گرفته شده است. این امر به نوبه خود پیامدهای منفی بسیاری در زندگی روستاییان به همراه داشته است که از جمله این موارد می‌توان به تغییر جهت زندگی روستاییان از اقتصاد معیشتی و خودکفا به اقتصاد مصرفی، بوجود آمدن تضاد فرهنگ بومی و تجدد گرایی، و تغییر جهت زندگی روستاییان از ساده زیستی به تجمل گرایی اشاره کرد. ملاحظه می‌شود، سیاستی که در جهت توسعه روستایی بود در دراز مدت و با توجه به تأثیرهای غیرمستقیم، به عدم توسعه روستایی منجر می‌شود.

- توجه به نوع، علل و پیامدهای مهاجرت. مهاجرت ممکن موقت، دائم یا به قصد برگشت صورت گیرد. ممکن است علت مهاجرت برای عده‌ای بدست آوردن کار باشد، برای عده‌ای همراهی خانواده و برای عده‌ای تحصیلات باشد. مشخص است اینها نتایج متفاوتی با خود به همراه دارند. بهتر است برای انواع مهاجرت با علتهای متفاوت، سیاست‌های متفاوتی اتخاذ گردد.

سیاست‌های مهاجرتی با سایر سیاست‌های دولتی هماهنگی داشته باشد و همدیگر را پوشش دهند. برای نمونه، در اوایل انقلاب اسلامی از یک طرف با اتخاذ سیاست‌های مستقیم و غیر مستقیم که عنوان شد، سعی بر این بود از مهاجرت بی‌رویه روستائیان به شهرها کاسته شود و از طرف دیگر با ارائه کالا برگهای گوناگون به ساکنان شهری، این نوع مهاجرت تشویق می‌شد.

۵. نتیجه‌گیری

مهاجرت از جمله رفتارهای جمعیتی مهم است که نقش مهمی در تحولات جمعیتی در سطح منطقه‌ای و ملی و همچنین ترکیب مناطق شهری و روستایی دارد. علاوه بر تأثیرات کمی در رشد جمعیت، اثرات قابل توجهی در کیفیت جمعیت مناطق مبدأ و مقصد دارد. در ایران طی سال‌های اخیر، سالانه بطور متوسط یک میلیون نفر در داخل مرزهای کشور جابجا شده‌اند.

تنها منبع اطلاعاتی در بدست آوردن تعداد، سطح و الگوی مهاجرت داخلی در ایران داده‌های سرشماری است که وضعیت مهاجرت از آخرین موقعیت جابجایی افراد به دست می‌آید. بنابراین، بسیاری از اطلاعات در زمینه مبدأ مهاجران، علت اولیه مهاجرت، مدت اقامت، مقصد اولیه و غیره در مورد مهاجرانی که بیش از یک‌بار در طی دو سرشماری اقدام به مهاجرت نموده‌اند از بین می‌رود. شدت این نوع جابجایی‌ها حتی می‌تواند الگوی مهاجرتی استانی و شهرستانی و نیز جهت جریان‌های مهاجرت با مبدأ و مقصد روستا و شهر را تحت تأثیر قرار دهد. این مورد و نیز عدم تطبیق میزان رشد جمعیت برخی از استان‌ها با تعداد خالص مهاجران، موالید و مرگ‌ها طی دو سرشماری، موجب می‌شود در بکارگیری داده‌های مهاجرت حاصل از سرشماری و استنباط‌های حاصل از آن دقت بیشتری به عمل آید. در جابجایی جمعیت و تعداد خالص مهاجرت بین استانی، سطح توسعه یافتگی استان‌ها از جمله عوامل مورد توجه است. استان‌های دارای توسعه بالا همواره مهاجرپذیر و استان‌های دارای سطح توسعه پایین مهاجرفرست بوده‌اند. همچنین، تقریباً جابجایی جمعیت از استان‌های محروم به استان‌های برخوردار و نیمه‌برخوردار بوده است. یافته‌های مطالعه مشفق (۱۳۸۹) هم نشان می‌دهد در ایران طی دوره ۸۵-۱۳۵۵ استان‌هایی که بیشتر توسعه یافته‌اند به عنوان نقاط جذب مهاجران و استان‌های کمتر توسعه یافته به عنوان نقاط دفع مهاجران عمل کرده‌اند. پس، عامل توسعه‌یافتگی بر عوامل فاصله‌های جغرافیایی و فرهنگی غلبه داشته است.

باتوجه به مؤثر بودن سطح توسعه‌یافتگی مبدأ و مقصد در جهت دادن به جابجایی‌های جمعیتی بین استانی، می‌توان در علل مهاجرت نیز ریشه‌های اقتصادی را ملاحظه نمود. در هر دو سرشماری، پیروی از خانوار علت حدود ۵۰٪ مهاجرت‌ها را شامل می‌شود. بعد از آن علل مربوط به تحصیل، کار، خدمت وظیفه و دستیابی به مسکن مناسب‌تر قرار می‌گیرد. برای سرپرست‌های خانوار عامل اقتصادی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر، انتقال شغلی و دستیابی به مسکن مناسب‌تر) مهمترین دلیل مهاجرت است و

برای غیرسرپرست‌های خانوار نیز مهاجرت بیشتر دلیل تبعی (پیروی از خانوار) دارد. نتایج حاصل از تحقیقات غفاری و ترکی هرچگانی (۱۳۸۹) نشان می‌دهد رابطه معنی‌داری بین میزان مهاجرت و جستجوی کار (اشتغال)، دستیابی به امنیت شغلی، درآمد و کار بهتر، دستیابی به امکانات تفریحی- ورزشی، دستیابی به تسهیلات آموزشی و کثرت امکانات در شهرها وجود دارد. باید توجه نمود که طبقه‌بندی علت مهاجرت در پرسش‌نامه‌های سرشماری بسیار کلی بوده و از طریق آن نمی‌توان ابعاد جزئی علت مهاجرت را بررسی نمود. علت مهاجرت برای مهاجران وارد شده به مناطق روستایی و شهری، مهاجران مرد و زن، و مهاجران واقع در گروه‌های سنی مختلف متفاوت است.

علت‌های پایان و انجام خدمت و وظیفه و پایان تحصیل (علل اجباری) در مهاجرت‌های شهر به روستا بیشتر از روستا به شهر بوده و در علت‌های جستجوی کار، جستجوی کار بهتر، انتقال شغلی و تحصیل (علل اختیاری) درصدهای بدست آمده برای مهاجران روستا به شهر بیشتر از شهر به روستا است. برتری نسبی علت اختیاری در مهاجرت‌های روستا به شهر نشان دهنده نابرابری‌های دسترسی به حداقل‌های رفاهی و امکانات اولیه همانند آموزش، اشتغال و خدمات عمومی بین شهر و روستاست.

بیشترین مهاجرت‌ها در دامنه سنی ۲۰-۳۴ سالگی (سن فعالیت، تحصیل، ازدواج و خدمت) سربازی اتفاق افتاده است و نسبت جنسی مهاجران (بخصوص مهاجران بین‌استانی) بیشتر از جمعیت کشور بدست آمده است. غلبه نسبت جنسی و گروه سنی اشاره شده در مهاجرت‌های شهر به روستا بیشتر از انواع دیگر مهاجرت‌ها بخصوص مهاجرت روستا به شهر است. مهاجران روستا به شهر بیشتر به دلیل کار و تحصیل (برای بهبود موقعیت اجتماعی و اقتصادی) دست به مهاجرت می‌زنند، درحالی‌که مهاجران شهر به روستا بیشتر روستاییانی هستند که به صورت اجباری (انجام و پایان خدمت و وظیفه و پایان تحصیل) به مبدأ خود برگشته‌اند.

کمترین جذب زنان در مهاجرت‌های شهر به روستا و بیشترین آن در مهاجرت‌های روستا به شهر است. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد زنان با توجه به نیازهایی که برایشان به وجود می‌آید، خود را درگیر جریان‌های مهاجرت داخلی می‌کنند. ارتباط نوع مهاجرت‌های زنان با علت مهاجرت آنان نشان می‌دهد زنان مهاجر از روستا به شهر به غیر از عامل پیروی از خانوار، بیشتر به خاطر تحصیل اقدام به مهاجرت می‌کنند. در برخی از استان‌های کشور، تفاوت عمده‌ای در الگوی مهاجرپذیری و مهاجرفرستی زنان و مردان وجود دارد. به دلیل فراهم بودن شرایط شغلی و کار بهتر و همچنین آزادی‌های اجتماعی و

فرهنگی بیشتر برای زنان در تهران (محمودیان و همکاران، ۱۳۸۸) زنان مهاجر بیشتری جذب این استان شده‌اند. علاوه بر این، تفاوت خالص مهاجرت زنان و مردان را می‌توان در ارتباط با سطح توسعه‌یافتگی استان‌ها (که خود نمودی از نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است) مورد بررسی قرار داد. استان‌های ایلام، خراسان شمالی و زنجان با سطوح توسعه‌یافتگی متوسط به پایین، نتوانسته‌اند زنان بیشتری را در مقایسه با زنان خارج شده از استان‌هایشان جذب نمایند. این امر کاملاً منطبق با نظریه انتظار ارزش مهاجرت است که زنان به واسطه جابجایی مکانی خود، می‌خواهند سود خالص و سودمندی ذهنی خود از این رفتار جمعیتی را به حداکثر برسانند.

افزایش غیرمنطقی درصد شهرنشینی در ایران بیشتر از طریق تبدیل روستا به شهر و ادغام روستا در شهر موجب شده است بیشترین جابجایی‌های جمعیتی در بین دو نقطه شهری صورت گرفته و بر درصد مهاجرت‌های شهر به شهر و شهر به روستا افزوده شود. در تاریخ جمعیتی ایران برای اولین بار در سرشماری ۱۳۹۰ است که درصد مهاجرت‌های شهر به روستا بیشتر از روستا به شهر بدست آمده است. باید توجه نمود که این مهاجران از لحاظ آمل، نیازها و سایر زمینه‌ها، متفاوت از مهاجران با خاستگاه روستایی هستند. سطح توسعه‌یافتگی مبدأ مهمترین تبیین کننده احتمال مهاجرت به نقاط شهری در ایران است، مهاجران از مناطق توسعه‌یافته بیشتر نقاط شهری را به عنوان مقصد خود انتخاب می‌نمایند. همین عامل موجب گردیده است استان‌های دارای سطح توسعه بالا در رده استان‌هایی با میزان شهرنشینی بالا قرار گیرند.

از طریق سیاست‌های مهاجرتی، بیشتر با توجه به مقصدهای پرجمعیت، می‌توان تاحدودی تعادل را به میزان رشد جمعیت نقاط شهری پرجمعیت برگرداند. در این سیاست‌گذاری‌های مهاجرتی بایستی مناطق مورد توجه مهاجران، الگوی مهاجرت و علت مهاجرت آنان به دقت مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به تجربه به دست آمده در ایران و نیز سایر کشورها، بهتر است بیشتر از روش توسعه همه جانبه مناطق روستایی و مناطق کم‌جمعیت که نوعی سیاست مهاجرتی غیرمستقیم است، استفاده نمود. با بکارگیری این روش می‌توان شاهد مهاجرت‌های معکوس با حجم بیشتر بود. جریان مهاجرتی که وقوع گسترده آن با توجه به وضعیت اقتصادی و معیشتی مهاجران و حاشیه‌نشینان در شهرهای بزرگ چندان دور از انتظار نیست.

۶. راهکارهای سیاستی پیشنهادی

- با توجه به وضعیت مهاجرت داخلی و شهرنشینی در ایران، می‌توان اقدامات زیر را به عنوان راهکارهای سیاستی پیشنهادی در جهت برنامه‌ریزی برای کنترل وضعیت مهاجرت و شهرنشینی ارائه داد:
- داده‌های موجود در مورد مهاجرت داخلی در کشور که عمدتاً از سرشماری‌ها به دست می‌آیند میزان، روند و علل مهاجرت‌های داخلی را به درستی نمایش نمی‌دهند. تقویت داده‌های ثبتی برای ثبت کلیه جابجایی‌های جمعیتی و انجام ادواری پیمایش‌های ملی برای فهم بهتر علل این جابجایی‌ها می‌تواند شناسایی وضعیت مهاجرت‌های داخلی، تبیین آنها و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های لازم را تقویت کند.
 - توسعه‌یافتگی متفاوت مناطق و استانها در ایران عامل عمده مهاجرت داخلی در کشور بوده است. توجه بیشتر به مناطق کمتر توسعه‌یافته در جهت کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، بازتوزیع و جابجایی‌های جمعیتی را در وضعیت مناسب‌تری قرار می‌دهد.
 - بهبود وضعیت اقتصادی (در قالب یافتن شغل و بهبود زندگی) مهمترین عامل مهاجرت اختیاری بوده است. اعمال سیاست‌های مناسب اشتغالزایی هم در مناطق مهاجر فرست (در جهت کاهش مهاجرفرستی) و هم در مناطق مهاجرپذیر (در جهت انطباق بیشتر مهاجران با مقصد) جابجایی‌های جمعیتی را با استراتژیهای رفاهی فردی و دولتی هماهنگ می‌کند.
 - با توجه به ماهیت گزینشی بودن مهاجرت، اکثر مهاجران در سنین جوانی و میانسالی (۲۰ تا ۴۰ سالگی) قرار دارند. حجم نسبتاً بالای این افراد در جمعیت فعلی ایران، تداوم میزان مهاجرت قابل توجه آنها در آینده نزدیک را تضمین می‌کند. رفع دغدغه‌های مهم این گروه از افراد (دستیابی به تحصیل، شغل و ازدواج مناسب) می‌تواند توزیع مناسب و بهینه جمعیت را تضمین کند.
 - نقش زنان به عنوان تصمیم‌گیران اصلی مهاجرت، در مقایسه با مردان، خیلی کمتر بوده است. با توجه به افزایش موقعیت زنان (افزایش تحصیلات و توانمندی بیشتر)، پیش‌بینی می‌شود دخالت آنها در فرایند تصمیم‌گیری برای مهاجرت بیشتر شود. ایجاد تمهیدات لازم در جهت افزایش مشارکت اقتصادی و اجتماعی زنان، موقعیت آنها را در مهاجرت آگاهانه و خلاقانه تقویت خواهد کرد.

- کاهش جمعیت روستایی و خروج بسیاری از جمعیت جوان و توانمند، موقعیت اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی را به مخاطره انداخته است. در چنین حالتی، آسیب‌پذیری زنان و سالمندان روستایی که در مقایسه با سایر افراد از موقعیت پایین‌تری برخوردارند بیشتر خواهد بود. ارائه راهکارهای حمایتی لازم برای تامین امنیت اقتصادی و اجتماعی ساکنان مناطق روستایی، به‌ویژه افراد فوق‌الذکر، ضروری می‌باشد.
- تعریف دقیق‌تر مناطق شهری و روستایی با توجه به معیارهای جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و محیطی، تمایز واقعی‌تر مناطق شهری و روستایی را نشان خواهد داد. چنین تفکیک ملموس و عینی همچنین برنامه‌ریزی لازم برای توسعه پایدار این مناطق را افزایش خواهد داد. بسیاری از مناطق شهری کم جمعیت (روستاهای تبدیل‌شده به شهر) از امکانات لازم شهری برخوردار نیستند. بهبود موقعیت مناطق روستایی و حتی شهرهای کوچک نه تنها مهاجرت روستا به شهر و شهر به شهر را کاهش می‌دهد بلکه می‌تواند انگیزه‌های لازم برای مهاجرت برگشتی را فراهم کند.
- تراکم جمعیت در مناطق شهری و نبود زیرساخت‌های لازم شهری، مخاطرات محیطی (نظیر آلودگی هوا، کمبود آب شیرین و...)، اجتماعی (حاشیه نشینی، کاهش وفاق اجتماعی و ...) و اقتصادی (افزایش بیکاری) را به‌همراه داشته است. ارائه سیاست‌های لازم برای توسعه پایدار مناطق شهری می‌تواند بخش مهمی از این مخاطرات را کاهش دهد.

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۳) توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نی.
- امانی، مهدی (۱۳۷۹) مبانی جمعیت‌شناسی، تهران: سمت.
- اوبرای، اس. (۱۳۷۰) مهاجرت، شهرنشینی و توسعه. ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: موسسه کار و تأمین اجتماعی.
- پارسا پروژه، سپیده (۱۳۸۱) «نگرشی از درون به پدیده حاشیه نشینی (مطالعه مورد: اسلام آباد کرج)»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ۶، صص ۱۶۱-۱۹۷.
- تودارو، مایکل (۱۳۶۷) مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه مصطفی سرمدی و پروین رئیسی فرد، تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۷۸) «بررسی و ارزیابی جایگاه اقتصادی و توسعه بخش روستایی در فرایند برنامه ریزی توسعه ملی»، مجموعه مقالات همایش پنجاه سال برنامه‌ریزی توسعه در ایران، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- جهان‌شاهی، محمدحسین (۱۳۸۴) «آینده شهرنشینی در ایران»، جستارهای شهرسازی، شماره ۱۳ و ۱۴، صص ۳-۵.
- حسامیان، فرخ؛ گیتی، اعتماد و محمدرضا حائری (۱۳۶۳) شهرنشینی در ایران، تهران: انتشارات آگاه.
- حسین‌زاده دلیر، کریم (۱۳۷۰) «حاشیه‌نشینی در جستجوی معنی و مفهوم»، اولین کنگره جغرافیایی ایران، دانشگاه تهران، تهران: موسسه جغرافیا.
- خسروی، اردشیر، سعیده آقامحمدی، الهه کاظمی، فرشاد پورملک و محمد شریعتی (۱۳۹۱) سیمای مرگ و میر در ۲۹ استان کشور طی سالهای ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹، تهران: وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی.
- راغفر، حسین و علی قاسمی‌اردهائی (۱۳۸۸) «علل مهاجرت و ویژگی‌های جمعیتی - اقتصادی مهاجران بین شهرستانی: بررسی تطبیقی مهاجران شهر به روستا و روستا به شهر ایران طی دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵»، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۸، صص ۳۹-۶۱.
- رستمعلی‌زاده، ولی‌اله و علی قاسمی‌اردهائی (۱۳۹۱) «آثار و پیامدهای جمعیتی - اجتماعی مهاجرت‌های جنگ تحمیلی در جامعه ایران»، پژوهشنامه دفاع مقدس، سال اول، شماره دوم، صص ۵۹-۷۹.

رشیدیان، آرش و همکاران (۱۳۹۱) سیمای سلامت و جمعیت در ایران سال ۱۳۸۹، تهران: وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی.

روشن سنگاچین، داود، صمد اصغری، سعیدرضا قدرت و شراره رخشان (۱۳۹۲) «سنجش توسعه یافتگی استان‌ها باتوجه به برخی از شاخص‌های ترکیبی حاصل از نتایج دو سرشماری ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰»، پنجمین همایش آمار رسمی ایران: تحلیل یافته‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، تهران: مرکز آمار ایران، ۵ و ۶ آذر ماه ۱۳۹۲.

زبردست، اسفندیار و لعلا جهانشاهلو (۱۳۸۶) «بررسی عملکرد شهر جدید هشتگرد در جذب سرریز جمعیت»، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۰، صص ۵-۲۲.

زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۶۸) «جمعیت تهران و آینده آن». مجله محیط‌شناسی (ویژه تهران). شماره ۱۵، صص ۲۳-۴۰.

زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۸۰) مهاجرت، تهران: سمت.

سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۸۶) موالید و فوت ثبت شده طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵، دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی.

سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۱) موالید و فوت ثبت شده طی سالهای ۹۰-۱۳۸۵، دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی.

سایت خبری محیط زیست ایران / <http://www.mohitzist.ir>

سایت سازمان بهداشت جهانی (WHO) <http://www.who.int>

سایت سازمان محیط زیست استان البرز / <http://alborz.doe.ir>

سنائی، پروین (۱۳۷۵) بررسی سیاست‌ها و خط مشی های اتخاذ شده در برنامه های عمرانی قبل و بعد از انقلاب اسلامی با تأکید بر سیاست‌ها و خط مشی های مؤثر بر روند مهاجرت‌های روستا-شهری در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد جمعیت شناسی، دانشگاه تهران: دانشکده علوم اجتماعی.

شهبان، پویان (۱۳۸۳) مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹، شرکت طرح و نشر پیام سیما.

طالب، مهدی و موسی عنبری (۱۳۸۴) جامعه شناسی روستایی: ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

عابدین درکوش، سعید (۱۳۶۴) درآمدی بر اقتصاد شهری، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

غفاری، رامین و معصومه ترکی هرچگانی (۱۳۸۹) «تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت جوانان روستایی به شهر (مورد پژوهی: روستای صادق آباد از توابع بخش سامان در استان چهارمحال و بختیاری)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۲، صص ۹۱-۱۰۲.

قاسمی اردهائی، علی (۱۳۸۶) «سیاستهای مهاجرت روستا-شهر و ضرورت آن با تأکید بر ایران»، مجموعه مقالات چهارمین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳ و ۱۴ اسفند ماه ۱۳۸۶، صص ۱۷۵-۱۹۴.

قاسمی اردهائی، علی (۱۳۸۷) «جریان‌های مهاجرت داخلی و ویژگی‌های مهاجران به تفکیک استان، پژوهشکده‌ی آمار: مرکز آمار ایران.

قاسمی اردهائی، علی (۱۳۹۲) «شبکه‌های اجتماعی و جابجایی جمعیت: مطالعه جریان‌های مهاجرت از استان آذربایجان شرقی به شهرستان‌های منتخب استان تهران، رساله دکتری جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران: دانشکده علوم اجتماعی.

قاسمی اردهائی، علی و ولی‌اله رستمعلی‌زاده (۱۳۹۱) «اثرات وام مسکن روستایی در تغییرات زندگی روستایی»، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۹، صص ۶۷-۸۴.

قرخلو، مهدی و کیومرث حبیبی (۱۳۸۵) «تحلیل مهاجرت در ارتباط با سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور با استفاده از تکنیک‌های برنامه‌ریزی»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۱، صص ۵۹-۸۳.

کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۹۱) «رشد تحولات شهرنشینی و توزیع فضایی جمعیت در ایران»، مجموعه مقالات همایش ملی جمعیت، تعالی و راهبردها، جلد اول، تهران: سازمان ثبت احوال کشور، ۲۲ و ۲۳ اسفند ماه ۱۳۹۱، صص ۱۲۷-۱۵۳.

لوکاس، دیوید و پاول میر (۱۳۸۴) «درآمدی بر مطالعات جمعیتی»، ترجمه حسین محمودیان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

محمودیان، حسین، مجید کوششی، محمد ترکاشوند و مرجان رشوند (۱۳۹۱) «بررسی و مقایسه ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور با تأکید بر شاخص‌های جمعیتی»، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

محمودیان، حسین و علی قاسمی اردهائی (۱۳۹۱) «بررسی مطالعات مرتبط با مهاجرت و شهرنشینی در ایران: ارزیابی یافته‌ها و تعیین حوزه‌های جدید مورد تحقیق»، تهران: برنامه همکاری دانشگاه تهران و صندوق جمعیت سازمان ملل.

محمودیان، حسین، حجه‌بی‌بی رازقی نصرآباد و محمدرضا کارگرشورکی (۱۳۸۸) «زنان مهاجر تحصیل کرده در تهران»، پژوهش زنان، دوره ۷، شماره ۴، صص ۵۱-۷۰.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۲) مهاجرت و شهرنشینی در ایران، تهران: مرکز آمار ایران.

مرکز آمار ایران، (۱۳۹۱) گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، تهران: مرکز آمار ایران

مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰.

مرکز آمار ایران، داده‌های خام ۲۰٪ سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۸۵ در <http://www.amar.org.ir>

مرکز آمار ایران، داده‌های خام ۲٪ سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰ در <http://www.amar.org.ir>

مرکز آمار ایران (۱۳۹۲الف) نتایج آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای روستایی سال ۱۳۹۱، تهران: مرکز آمار ایران.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۲ب) نتایج آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای شهری سال ۱۳۹۱، تهران: مرکز آمار ایران.

مشفق، محمود (۱۳۸۹) مهاجرت‌های داخلی در ایران: بررسی سطوح و روندهای مهاجرت‌های داخلی در ایران و عوامل مؤثر بر آن در دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵، رساله دکتری جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی: دانشگاه تهران.

مکی، حسین (۱۳۵۶) کتاب سیاه، تهران: انتشارات نو.

وثوقی، منصور (۱۳۶۶) جامعه‌شناسی روستایی، تهران: انتشارات کیهان.

Balan, J. (1981) *Why People Move*. The UNESCO Press Printed in France.

Boyle, P. (2002) "Population Geography: Transnational Women on the Move.", *Progress in Human Geography*, 26(4): 531-543.

Chant, S. (1992) *Gender and Migration in Developing Countries*. London and New York: Belhaven Press.

DeJong, G. (2000) "Expectations, Gender and Norms in Migration Decision-making." *Population Studies*, 54(3): 307-319.

DeJong, G.F., and R.W. Gardner (1981) *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. New York: Pergamon Press.

DeJong, G. F., R. Kerry, and P. Isarabhakdi, (1996) "Gender, Values, and Intentions to Move in Rural Thailand." *International Migration Review*, 30(3): 748-770.

- Durand, J., and D.S. Massey (1992) "Mexican Migration to the United States: A Critical Review." *Latin American Research Review*, 27(2): 3-42.
- Fincher, R. (1993) "Commentary, Gender Relations and the Geography of Migration.", *Environment and Planning*, 25(12): 1703-1715.
- Garasky, S. (2002) "Where are they Going? A Comparison of Urban and Rural Youths' Locational Choices after Leaving the Parental Home." *Social Science Research*, 31: 409-431.
- Haug, S. (2008) "Migration Networks and Migration Decision-Making." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4): 585 -605.
- Heering, L., R. Van der, and L.V. Wissen (2004) "The Role of Family Networks and Migration Culture in the Continuation of Moroccan Emigration: A Gender Perspective." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(2): 323-337.
- Khosravi, A., R. Talor, M. Naghavi, and A.D. Lopez (2007) "Mortality in the Islamic Republic of Iran.", *Bulletin of the World Health Organization*, 85(8): 607-614.
- Koppel, B. (1976) "Toward Sociogenic Migration Theory." *International Migration Review*, 10(2): 233-248.
- Liang, Z. (2001) "The Age of Migration in China." *Population and Development Review*, 27(3): 499-524.
- Massey, D.S., and F. Espana (1987) "The Social Process of International Migration." *Science*, 237: 733-738.
- Massey, D. S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, and J. E. Taylor (1993) "Theories of International Migration: A Review and Appraisal," *Population and Development Review*, 19(3): 431-466.
- Massey, D. S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, and J. E. Taylor (1994) "An Evaluation of International Migration Theory: the North American Case." *Population and Development Review*, 20(4): 699-751.
- Park, R. (1928) "Human Migration and the Marginal Man." *The American Journal of Sociology*, 33(6): 881-893.
- Wang, F. (1997) "The Breakdown of a Great Wall: Recent Changes in Household Registration System in China." *Hamburg: Institute of Asian Studies*, : 145-165.
- Wong, L., and W.P. Huen (1998) "Reforming the Household Registration System in Shanghai and Shenzhen." *International Migration Review*, 32(4): 974- 994.

جدول پ ۱: مطالعات انجام گرفته در خصوص مهاجرت داخلی در ایران با توجه بر ویژگی های کلی

مسائل مورد توجه	موضوع
رویکردهای نظری	پایه‌های عمیق مؤثر بر مهاجرت‌های روستا-شهری با تأکید بر مهاجرت‌های روستایی استان قزوین
بوم‌شناختی - هنجاری - اقتصادی و روانشناختی	نقش نواحی صنعتی در اشتغال و کاهش مهاجرت‌های روستایی
تئوریهای صنعتی و توسعه	بررسی صفات شخصیتی مهاجرین مورد مطالعه
توسعه فرصت های شغلی از طریق صنایع کوچک کارگاهی	بررسی انگیزه های مهاجرت روستائیان و عشایر به شهر ایلام
توسعه فرصت های مسافرتی در مبادی درودی و خردی شهر	عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های روستا-شهری (مطالعه مورد مهاجرت جوانان روستای آینه‌ها)
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	تحلیلی جنس‌افزایی بر روند مهاجرت استان خوزستان
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	جغرافیای شدن و مهاجرت نخبگان: بررسی تجربه ایران
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	بررسی مهاجرت‌های روستایی در استان همدان
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	بررسی تأثیر افزایش بهره‌وری کشاورزی بر مهاجرت‌های روستائیان در ایران
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	آثار و پیامدهای جمعیتی - اجتماعی مهاجرت‌های جنگ‌تجیبی در چابمه‌ایران
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	تصویری از مهاجرت در استان خوزستان در دهه ۷۵-۶۵ و موضوع مهاجرت بازگشتی
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	جوانان، جهانی شدن و مهاجرت‌های بین‌المللی: پژوهشی در میان نخبگان
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	بررسی عوامل مؤثر بر بازگشت مهاجرین اقلیتی با تکیه بر ساکنین شهرک گلشهر مشهد
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	سبزی در نظریه های مهاجرت
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	بررسی گرایش به مهاجرت از روستا به شهر و عوامل مؤثر بر آن
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	نقش مهاجرین در نوع و جرم ارنک‌های شهر تهران
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	مهاجرت‌های روستایی، علل و پیامدهای آن: نمونه استان سیستان و بلوچستان
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	بررسی روش‌های جلوگیری از مهاجرت نیروی انسانی متخصص در مناطق محروم از دیدگاه متخصصین خوزستان
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	سرمایه اجتماعی و استقرار در شهرهای بزرگ (مورد شهر تبریز)
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	تجربه اقلیتی و تمایل به مهاجرت به تهران
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	تحلیل کمی مهاجرت و رشد جمعیت استان سیستان و بلوچستان در رابطه با بحران بازار کار در فاصله سالهای ۸۵-۶۵
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	پیامدهای مهاجرت روستا-شهری نسل جوان روستایی
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	تعیین رابطه عوامل درون خانوار و مهاجرت اعضای خانوارهای روستایی شهرستان مرند به شهرها در سال ۱۳۸۳
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	عوامل مؤثر بر مهاجرت نیروی کار
عمران روستاها و سرمایه گذاری در بخش کشاورزی	بررسی علل مهاجرت روستائیان به شهرها در ایران با فراتحلیل پانان نامه های تحصیلی (۸۳-۱۱۶۹)
تلاش در جهت حفظ جمعیت در مناطق روستایی	منبع: محمودیان و قاسمی اردهانی ۱۳۹۱

جدول ۱: مطالعات انجام گرفته در خصوص مهاجرت داخلی در ایران با توجه بر ویژگی‌های کلی (دنباله)

راهکارهای ارائه شده	رویدادهای نظری	مسائل مورد توجه	موضوع
اجرای طرح تجمیع، ساختن مسکن و کارگاههای کوچک برای مهاجران همکنگ در بخشهای عمرانی روستاها و ایجاد صنایع و کارگاه کوچک صنعتی	روانشناسان- لی- و بتدوینهای فضایی -	بخش سرمایه گذاری کارفرمایان در این روستا -	مهاجرت از شهر به روستا: مطالعه موردی کاظم آباد از توابع شهرستان ریاط کریم ۱۳۵۵ - ۱۳۵۰
شناخت پتانسیل های روستایی و ایجاد صنایع کارگاهی، ایجاد امنیت در روستاها و حمایت از اقتصاد روستایی	دیدهگاههای اقتصادی- روانشناسان- لی- سرمایه انسانی- شبکه- کارگردگرایان و وابستگی دیدهگاههای اقتصادی، اجتماعی- سیستمی- کارگردگرایان- روانشناسان- ساساد و لوئیس - کارگردگرایان- اقتصادی- لی- محرومیت نسبی- سرمایه انسانی و تئوری های گرایش سرمایه- توسعه و صورت بندی وابستگی-	عالم مهاجر ترنس (دافعه) و مهاجر پذیری (جاذبه) تأثیر توسعه یافته منطقه بر پایگاه اجتماعی- اقتصادی افراد -	بررسی ایجاد اقتصادی- اجتماعی مهاجرهای روستایی در شهرستان گچساران، طی سالهای ۱۳۵۵-۱۳۵۰ (مطالعه موردی دهستان بابوق)
تأمین زیرساختهای اقتصادی، اجتماعی، ایجاد فرصتهای توسعه و فرصتهای شغلی پایدار	کارگردگرایان- تئوریهای جمعیت شناسی و جامعه شناسی- فاصله اجتماعی- تئوریهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی- سیستمی	ناکارآمدی ساختاری جامعه در سطح نظام خویشاوندی مهاجرت های خانوادگی -	مقایسه خصوصیات اجتماعی- اقتصادی و جمعیتی افراد مهاجر با جمعیت بومی (با استفاده از داده های طرح خصوصیات اقتصادی- اجتماعی خانوار ۱۳۸۰ - کل کشور) سنجش میزان گرایش به مهاجرت در بین مردان ۲۹-۱۵ ساله شهرستان لار به کشورهای خلیج فارس و عوامل اقتصادی- اجتماعی
تأمین زیرساختهای اقتصادی و اجتماعی، ایجاد فرصتهای توسعه و فرصتهای شغلی پایدار	کارگردگرایان- تئوریهای جمعیت شناسی و جامعه شناسی- فاصله اجتماعی- تئوریهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی- سیستمی	مکانیزه شدن کشاورزی عامل مهاجرت -	تحلیلی بر عوامل مؤثر در مهاجرت جوانان روستایی به شهر مورد پژوهی، روستای صادی آباد از توابع بخش سامان در هکلهوه و بویراحمد
کنترل رشد جمعیت و افزایش اشتغال، ایجاد تشکلهای مردمی، و به رسمیت شناختن مالکیت	کارگردگرایان- جنبه دفع روانشناسان- لی- آرتور و لوئیس و توهارو	مهاجرت های خانوادگی -	ساختار روابط انسانی در خانواده و گرایش به مهاجرت
حمایت از ایجاد صنایع حمایت از ایجاد صنایع	هرسک- خورنارو	امواج مهاجرت افراد تحصیل کرده و نیروی انسانی برتر از خوزستان -	بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت جوانان روستایی به شهر (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان مرودشت)
بازگردن سطح سواد، استفاده از ماشین آلات برای بهره رزی کشاورزی	وابستگی- محرومیت نسبی	مهاجرت -	بررسی برخی انگیزه های تمایل به پروان کوچی در شهر اهر از بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت های بین اللملی جوانان ۱۸-۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان
ضرورت رتبه بندی سطح بر خورنداری از موانع توسعه و توجه به عوامل جذب و دفع	تئوری های توسعه	تحرکات ناموزون جمعیت در سطح استانها و رابطه توسعه بانگی و مهاجرت	تحلیل مهاجرت در ارتباط با توسعه بانگی استان های کشور با استفاده از تکنیک برنامه ریزی
ضرورت حفظ بانکهای معادله طبیعی، نظامی، سیاسی و فرهنگی روستاها، پیوند آموزش عالی با فرایندهای توسعه اجتماعی- اقتصادی	-	توجه ای شدن آموزش عالی و توجه به معادله های توسعه موزون و ناموزون، سازمان مدیریت بانکگی و زمینه های آموزش و پژوهش اثر منفی مهاجرت بر ساختار بهداشتی و اقتصادی کشورهای مبدأ	میزان تمایل به مهاجرت و علل آن در پزشکان ایرانی
تسریع در تأسیس بانکهای اطلاعاتی و مستندسازی	-	مهاجرت	جوانی شدن، مهاجرت و فقر
مدیریت نیروی انسانی، سازمانهای ساختارهای روستایی و ایجاد امکانات تقویتی مناسب	دیدهگاههای روانشناسی و اجتماعی	توجه به نقش زنان در امر توسعه کشاورزی در روستاها	گسترش نمونه ای از زنان باسواد روستایی درباره منابع توسعه و عوامل مؤثر در انگیزه مهاجرت
سرمایه گذاری در بخش کشاورزی، توسعه و گسترش صنایع تبدیلی، پرداخت وام درازمدت و کم بهره به جوانان	روانشناسی- جمعیت شناسی و جامعه شناسی	مطرح نمودن مهاجرهای روستا- شهر به عنوان عامل ساختاررنگی	ساختاررنگی جمعیت شامل در بخش کشاورزی ایران: دلایل و پیامدها

منبع: محمودیان و قاسمی اردهانی ۱۳۹۱

جدول پ ۱: مطالعات انجام گرفته در خصوص مهاجرت داخلی در ایران باتوجه بر ویژگی‌های کلی (دنباله)

راهکارهای ارائه شده	رویکردهای نظری	مسائل مورد توجه	موضوع
-	رهائیه‌های کارگر دکرای - واسنگی - مسینسی - معیشی	تبیین بیشتر نظریه‌های سنتی و نوین، توجه به فرایند تصمیم‌گیری مهاجران برحسب اقتضای مختلف	تحلیلی بر عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های روستا - شهری
-	تودارو - مدل مرکز پیرامون (فریدمن)	توجه به صیقل‌ترین و ناپایدارترین روستاها بر اساس جایگاه و نقش آنها در استان	نقش عوامل جغرافیایی و طبیعی در ناپایداری و مهاجرت‌های روستایی استان زنجان
-	جامعه‌شناختی (افراط‌گرا، تقریظ‌گر) - رونشناختی - جنرال‌ایزیشن فضای فرهنگ	نوع کالاهای فرهنگی مورد استفاده (الکترونیکی و مکتوب)	توزیع جغرافیایی محصولات فرهنگی و نقش آن در مهاجرت‌های جوانان روستایی (مطالعه موردی: استان قزوین)
ایجاد شبکه‌های تعاونی و خدماتی، توسعه صنایع روستایی و جلوگیری از افزایش قیمت‌ها و عدم استکان عشایر	-	توجه به مهاجرت‌های روستا - شهری و اجتناب ناپایداری آن	تحلیلی بر مهاجرت‌های داخلی و عوامل اقتصادی - اجتماعی آن در کشور
-	-	بررسی مبدا و مقصد مهاجران در هر یک از استانهای مهاجرپذیر (تهران، اصفهان، یزد، شیراز)، حالت پیکانی مهاجرت در این دهه	مهاجرت‌های داخلی در ایران طی دهه ۷۵-۱۳۷۵
استفاده از توانمندیهای مهاجران با ایجاد مراکز تحقیقاتی و شبکه‌های مهاجران	تئوریهای اقتصادی نو کلاسیک - جهانی شدن - اورت لی - نیازها و انگیزش	ضعف ساختارهای علمی و پژوهشی	چرایی مهاجرت نخبگان ایران پس از پایان جنگ
راهکارهای اصولی برای برپا کردن روستای شهری و مدیریت شهری	-	گذار از شهرهای دولت به شهرهای اقوام، حاشیه‌نشینی و اسکان غیرروستایی	مهاجرت‌های قومی و تغییر ساختار اجتماعی شهرهای ایران
لرزم بررسی ویژگیهای منحصر به فرد جریانه‌های مهاجرت	-	تفاوت قابل ملاحظه در بین مهاجرین روستا - شهر با مهاجرین شهر - روستا	علا مهاجرت و ویژگیهای جمعیتی - اجتماعی: بررسی تطبیقی مهاجران شهر - روستا و روستا - شهر ایران ۸۵-۱۳۷۵
تقویت روابط و پیوندهای مهاجران با خاستگاهشان با استفاده از ابزارهای محلی، ملی و مذهبی	تئوریهای مهاجرت در سطح کلان، میانی و خرد	چرایی جرمش اطلاعات و جاذبه‌های تهران و تداوم فرهنگ مهاجرت در میانه‌های روستایی	مشکلهای اجتماعی مهاجران و بازتولید فرهنگ مهاجرت در مناطق روستایی: مطالعه کیفی بر جریانه‌های مهاجرت از استان آذربایجانشرقی به استان تهران
تغییر در سیاست‌های مهاجرت روستا - شهر، توسعه روستایی	-	چرایی عدم موفقیت سیاست‌های مهاجرت روستا - شهر	سیاست‌های مهاجرت روستا - شهر و ضرورت آن (با تأکید بر ایران)
استفاده از پایه‌های تورنگ اجتماعی - جمعیتی مهاجرت	تئوری‌های مهاجرت	مهاجرت به عنوان مهم‌ترین مولفه پویایی جمعیت	مهاجرت‌های روستا - شهر پدیده‌ای عمدتاً جمعیتی
مطالعه ویژگیهای مهاجران به تفکیک جریانه‌های مهاجرت (مهاجرت)	راونشناختن - دانعه و جاذبه	بررسی نوع مهاجرت‌ها و علل آن، جهت دار شدن مهاجرت‌ها از دورن استانی	چریانه‌های مهاجرت‌های داخلی ایران طی دهه ۸۵-۱۳۷۵
تمسک بر کردن علت‌های مهاجرت در وجود بیشتر، لزوم انجام مطالعات دیگر در زمینه ویژگیهای منتخب مهاجران به تفکیک نوع مهاجرت	گرایش بودن مهاجرت و چرخه زندگی	توسعه سنی و جنسی مهاجران - تعداد نفر در خانواده - وضعیت فعالیت اقتصادی مهاجران - مدت اقامت مهاجران و مدت مهاجرت	ویژگیهای منتخب مهاجران داخلی ایران طی دهه ۸۵-۱۳۷۵
توسعه همه‌جانبه روستا هم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	تئوری نو کلاسیک اقتصادی - دانعه و جاذبه	مهمترین موانعی تبیین‌کننده زمینه‌های ماندگاری جوانان در روستا	عوامل مؤثر بر ماندگاری جوانان روستایی: مطالعه مناطق روستایی اهر
-	-	تغییر جریانه‌های مهاجرت روستا - شهر به شهر - روستا	مشخصه‌های مهاجران داخلی ایران از دوره ۱۳۹۰-۱۳۵۰
-	-	تأثیر مهاجرت بر ساختارهای شهری، رفاهی، جنسی و آموزشی	بررسی مهاجرت‌های روستا به شهر در ایران ۸۵-۱۳۷۵
-	تئوری‌های کلاسیک مهاجرت	تأثیر مهاجرت بر ساختارهای شهری، رفاهی، جنسی و آموزشی	مهاجرت، نابرابری و پیامد آن
حمایت از تولیدات داخلی، تضمین خرید محصولات کشاورزی و ایجاد بازارهای فروش داخلی و خارجی برای آنها	تودارو - ناهماهنگی ساختاری	شناسایی نقاط قوت و ضعف، تهدید و فرصت‌های دهستان	راهبردهای مقابله با مهاجرت‌های روستا - شهری با استفاده از فناوری اطلاعات سوات (بررسی موردی دهستان کوهسار شهرستان هشترود)
تنظیم جاذبه‌ها در استان، جلوگیری از تکولوژی سرمایه‌بر و نیروی شناخت واقعیت‌ها و استفاده‌های اقتصادی و تولیدی استان	-	رتبه اول مهاجر فرستی تبریز در بین استانهای کشور طی ۵۰ سال گذشته و تعیین مقصد مهاجران	تحلیلی جغرافیایی بر روند مهاجرت در استان آذربایجانشرقی ۸۵-۱۳۷۵
تمرکز زدایی امکانات آموزشی و پژوهشی و آگاهی دادن به خانواده‌ها در خصوص تغییرات در حال وقوع در جامعه	تئوری فینینسی - سرمایه‌انسانی - تودارو - دانعه و جاذبه	فرصت‌ها و تهدیدهای ایجاد شده برای زنان مهاجر در تهران	زنان مهاجر تصمیم‌گیرنده در تهران
سیاست‌های مناسب در تعدیل مهاجرت‌روستی و مهاجرپذیری شهرها	واستنگی - اورت لی - راونشناختن و اقتصادی	شناسایی شهرهای مهاجر فرست و مهاجر پذیر (درجه اول و دوم در توسعه)	روند مهاجرپذیری و مهاجر فرستی شهرهای ایران در دهه اخیر

منبع: محمودیان و قاسمی ارضانی (۱۳۹۱)

جدول پ ۲: مطالعات انجام گرفته در خصوص شهرنشینی در ایران بانوجه بر ویژگی های کلی

موضوع	مسائل مورد توجه	کانون توجه از لحاظ	راهکارهای ارائه شده
تحول شهرنشینی در ایران از سال ۱۳۵۰-۱۳۳۵	توجه به افزایش شهر تهران و ارائه تصویری از جمعیت آینده تهران	شهر تهران- جمعیت شناسی	-
شهرنشینی شیابان و ناهمگون	پودانچین به مسکن به عنوان مسئله اقتصادی - اجتماعی	شهر- زیستی و اجتماعی	توجه به بهداشت محیط و آسیب زدایی
ارزایی نقش و جایگاه الگوی توسعه پایدار شهری در ساختار شهرنشینی ایران	تأکید بر ناهمهمی همس کار در شهر و ناهمهمی بین شهر و روستا	شهر- زیستی	گسترش توسعه پایدار شهری و مدیریت شهری
شهرنشینی شیابان و ناهمگون (الگوی زیستی در تهران)	مطرح نمودن ویژگیهای مورفولوژیک و مختصات اقتصادی الگوی زیستی	شهر تهران- معماری	-
شهرنشینی از دیدگاه جامعه شناسی تاریخی	چگونگی پیدایش شهرنشینی و انواع اجتماعات و روابط زندگی شهری	ایران	-
شهر و شهرنشینی (اصول و مفاهیم)	معرفی ویژگیهای شهر، شهر جدید و شهری و وجه تمایز آنها	تهران	مقایسه تطبیقی شهرک های جدید و شهرهای جدید
شهرنشینی شیابان و ناهمگون، مسکن پانجهار ۲	مطرح نمودن مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی برآمده از شهرنشینی	شهر- مشکل معماری مسکن	-
شهرنشینی شیابان و ناهمگون، مسکن پانجهار ۳	افزایش مسائل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در تهران	تهران- معماری	-
شهرنشینی شیابان و ناهمگون، مسکن پانجهار ۳	وابستگی اقتصاد ایران	تهران- معماری	رشدیگی به وضع مسکن پانجهار در تهران
شاخص های توزیع جمعیت شهرها و روند شهرنشینی در ایران	روند رو به رشد جمعیت شهری	شهرهای ایران- جمعیتی	-
فرهنگ ترالیک، پدیده مهاجرت شهرنشینی	بررسی شیوه های حمل و نقل و رفت و آمد	کلان شهرها	-
این خلدون و شهرنشینی	ویژگیهای اخلاقی شهرزندان	شهر- روابط اجتماعی	-
دیده گاههای نظری در جامعه شناسی شهر و شهرنشینی	مطرح نمودن عوامل سیاسی (قدرت)، سازمان و مدیریت اجتماعی	شهر- زیستی	توسعه شهری از لحاظ دگرگونی پایداری در زندگی شهری
روند شهرنشینی، مسئله شهرهای بزرگ	افزایش روزافزون جمعیت شهری و آسیب های برآمده از آن	شهر- اجتماعی و فرهنگی	مد نظیر قرار دادن نقش آیدئولوژی و نهادهای فرهنگی در حیات شهری، لزوم انجام تحقیقات تجربی
نگرش بر شهر و شهرنشینی	مطرح نمودن انگیزه های پیدایش شهر و فلسفه پیدایش آن	شهر- اجتماعی و فرهنگی	تلاش در جهت کاهش رشد طبیعی و مهاجرت
توسعه شهری و آسیب های اجتماعی در ایران	آسیب شناسی اجتماعی شهرها از دیدگاه آسیب شناسی فضای شهر	شهر تهران- اجتماعی	تأکید بر دیدگاه فرهنگی و برنامه ریزی شهری
تحلیلی بر شهرنشینی و جایگاه شهرهای جدید در ایران	گسترش شیابان شهرنشینی در ایران	شهر- زیستی و معماری	سازماندهی فضای شهر و هدایت آن به سوی نظامی منطقی
بررسی تأثیر متقابل فراینده افزایش جمعیت و شهرنشینی در ایران	مباحث گسترش میزان شهرنشینی، ارتباط بین جمعیت و شهرنشینی و افزایش مهاجرت های روستا شهری	شهر- جمعیتی	ضرورت ایجاد شهرکهای جدید و تجدید نظر در نظام مدیریتی و برطرف کردن خنثیهای هویتی این شهرها
شهرنشینی شیابان، روندها و پیامدها	افزایش شهرنشینی و خردنمایی ناهمجهارهای اجتماعی و اقتصادی	دنیای- آسیب شناسی و افزایش فقر	فراهم سازی مطابقت ماندگاری در مناطق روستایی و تأثیر اساسی جهت شناخت ایجاد کلان شهری
شهرنشینی در سبتر جغرافیای ایران	مطالعه شهرهای ایران و پرداختن به بحث مهاجرت روستا- شهری	شهر- زیستی و راه	بررسی مسائل شهری در قالب جغرافیای محیطی و ارائه نتایج آن به برنامه ریزان شهری
توسعه شهرنشینی و پیامدهای آن (راکبه برورد ایران)	بهره های اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی برآمده از افزایش شهرنشینی	شهر- مشکلات اجتماعی- اقتصادی	-

منبع: محمودیان و قاسمی اردشاهی ۱۳۹۱

جدول پ ۲: مطالعات انجام گرفته در خصوص شهرنشینی در ایران باتوجه بر ویژگی‌های کلی (دنباله)

موضوع	مسائل مورد توجه	کانون توجه از لحاظ	راهکارهای ارائه شده
در مسیر شهرنشینی	جهانی شدن و تفاوت ساختاری بین شهر و روستا	شهر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	-
نگرشی بر شهر و شهرنشینی	پرداختن به انگیزه‌های پیدایش شهر و پیوند میان شهر و شهرنشینی	شهر	برخورد با مشکلات شهری از دیدگاه فرهنگی و برنامه ریزی شهری
شهرنشینی بی رویه و پیامدهای آن در ایران	رشد جمعیت شهری	ایران اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	-
آینده شهرنشینی در ایران	شناسایی شاخص‌های شهر بودن	شهرهای ایران	اصلاح نظام مدیریتی توسعه شهرها و دخالت دادن مردم در آن
پی آمدهای منفی و رشد بی رویه جمعیت و شهرنشینی در ایران	افزایش بی رویه جمعیت و تنظیم خارخاره	شهر تهران - جمعیتی	آگاهی به مردم در خصوص رشد واقعی جمعیت و عواقب سوء آن
رشد جمعیت و فرایند شهرنشینی با نگاهی به بیرجند	تحولات اقتصادی - اجتماعی	شهر بیرجند	تمرکززدایی توان‌های توسعه در مادرشهرها
تطبیق موردی شهرنشینی شمال و جنوب ایران	نقش مهاجرت در میزان شهرنشینی	گیلان و سیستان و بلوچستان	توجه به استعدادهای ویژه منطقه و نکات امنیتی منطقه
شهرنشینی شبانان و ناهمگون ۱۰ (آونک نشینی در تهران)	حاشیه نشینی و آونک نشینی	شهر تهران - معماری	تادین برنامه ریزی استراتژیک بلند مدت توسعه درون زای کشور و تغییر بنیادی در ساختار اقتصادی جامعه
تأثیر شهرنشینی بر رفتارهای اجتماعی افراد (با تأکید بر نظریه لوسین)	بررسی رابطه تراکم و ناهمگونی جمعیت و مشکلات شهرنشینی	فرد - اجتماعی	-
تأثیر ایجاد شهرهای جدید در روند شهرنشینی	تشدید مشکلات شهرنشینی	شهرهای ایران (تهران، اصفهان، شیراز، یزد) - تراکم جمعیتی	توسعه اقتصادی، اجتماعی در سطح ملی، ایجاد شهرهای جدید و اتخاذ سیاست‌های توسعه شهری
آسیب شناسی شهرنشینی در ایران	بررسی زمینه‌های آسیب اجتماعی (فقر)	شهر - اجتماعی، اقتصادی	از میان بردن نابرابریهای بهداشتی، از میان بردن شکاف بین شهر و روستا، تقویت نظام کنترل نیروی خانواده و اجتماع
بحران شهرنشینی در ایران	مهاجرت و رشد طبیعی جمعیت دو عامل اصلی رشد جمعیت	شهر - جمعیتی	اجرای برنامه‌های عمرانی و ایجاد امکانات در مناطق روستایی
شهرنشینی و شهرسازی در دوره بیست ساله ۲۰۰۰-۱۳۰۰	شروع تحولات شهرنشینی و شهرسازی	شهر - معماری	-
روند مطالعات شهری و جایگاه جغرافیای شهری در ایران	بحران فضایی در مکان پایی شهرها و بحران فضایی حاکم بر محدوده‌های داخلی شهرها	شهر - فضا و معماری	برقراری نظم و منطق بر مدیریت صحیح انسان در محیط و بر محیط با استفاده از متخصصین جغرافیایی
دینامیک شهری یا نیروی محرکه شهرها، نگرش جدید بر توسعه و گسترش شهرها	عدم توازن و پیوستگی در فضای کالبدی و آشفته‌گی در روند تمدن و فرهنگ شهری	شهر - معماری و فرهنگی	توسعه اقتصادی و برنامه ریزی مستمر شهری
نقش عناصر سیاست گذاری در توسعه شهرها، مطالعه شهر مهاباد	افزایش شهرنشینی در تهران و شناخت روابط اثرگذار بر مدیریت شهری	تهران - مدیریتی	تادین راهکارهای مناسب جهت کاهش مسائل و مشکلات شهری
بررسی تحولات نخست شهری در ایران	افزایش وضع ناپایدار در شهرها و مناطق اطراف	مهاباد - حاشیه نشینی	-
اندازه شهر و کیفیت روابط اجتماعی	توجه به سیاستهای تمرکز زدایی جمعیت در شهر	شهر تهران - جمعیتی	زمینه سازی مناسب برای هدایت سرمایه گذاری‌های متقابل به مناطق کم - تراکم کشور و تحقق تعادل بیشتر در نظام شهری کشور
نظام توزیع پاره‌ها و توسعه شهرنشینی در ایران (۷۰-۱۳۵۰)	جمعیت شهر یا اندازه بینه آن و مسائل و مشکلات ناشی از توسعه سریع اندازه یا عدم کارآمدی سیاستهای تدوین شده	شهر - روابط اجتماعی	فرام آوردن عرصه‌های گفت و گو و تعامل (فضای شهری) و حمایت از شکل گیری تشکل‌های داوطلبانه مردمی
منبع: محمودیان و قاسمی اردهانی ۱۳۹۱	مهاجرت روستا - شهری رشد شبانان شهر و شهرنشینی	شهر و روستا - اقتصادی و فرهنگی	-

جدول پ ۳: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان آذربایجان شرقی طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵					استان
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	وارد شده‌ها تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد		
-۷۳۹۸	۱۰۰.۰	۷۱۷۲۸	۱۰۰.۰	۶۴۳۳۰	-۱۴۳۷۳۳	۱۰۰.۰	۳۰۲۱۵۷	۱۰۰.۰	۱۵۸۴۲۴	جمع
۵۵۸۸	۱۷.۱	۱۲۲۸۲	۲۷.۸	۱۷۸۷۰	۳۵۹۷	۱.۵	۴۶۵۲	۵.۲	۸۲۴۹	کردستان
۱۳۲۸	۵.۴	۳۸۴۲	۸.۰	۵۱۷۰	۳۳۵۱	۰.۸	۲۴۲۳	۳.۶	۵۷۷۴	خوزستان
۱۰۴۶	۲.۷	۱۹۶۸	۴.۷	۳۰۱۴	۲۴۹۶	۰.۵	۱۴۹۰	۲.۵	۳۹۸۶	کرمانشاه
۶۱۲	۱.۴	۱۰۱۶	۲.۵	۱۶۲۸	۵۱۷	۰.۴	۱۳۵۸	۱.۲	۱۸۷۵	سیستان و ...
۲۲۰	۱.۰	۷۳۰	۱.۵	۹۵۰	۲۹۱	۰.۲	۶۸۰	۰.۶	۹۷۱	ایلام
۲۱۷	۰.۳	۱۸۳	۰.۶	۴۰۰	۲۸۳	۰.۲	۶۳۰	۰.۶	۹۱۳	لرستان
۱۳۹	۰.۶	۴۰۷	۰.۸	۵۴۶	۱۸۸	۱.۰	۳۰۶۱	۲.۱	۳۲۴۹	فارس
۶۷	۰.۱	۵۷	۰.۲	۱۲۴	۱۴۴	۱.۳	۳۹۸۰	۲.۶	۴۱۲۴	خراسان رضوی
۵۷	۰.۳	۲۱۵	۰.۴	۲۷۲	۱۱۹	۰.۱	۱۹۰	۰.۲	۳۰۹	خراسان جنوبی
۵۶	۱.۵	۱۰۸۹	۱.۸	۱۱۴۵	۷۷	۰.۱	۲۴۶	۰.۲	۳۲۳	چهارمحال و ..
۳۸	۰.۱	۸۴	۰.۲	۱۲۲	-۳۱	۰.۱	۱۷۷	۰.۱	۱۴۶	کهگیلویه و ..
۱۹	۰.۱	۴۹	۰.۱	۶۸	-۱۳۶	۰.۶	۱۹۴۱	۱.۱	۱۸۰۵	همدان
۲	۰.۸	۵۹۳	۰.۹	۵۹۵	-۱۴۶	۰.۳	۸۱۲	۰.۴	۶۶۶	سمنان
-۲۳	۰.۵	۳۹۲	۰.۶	۳۶۹	-۱۸۲	۱.۰	۲۹۷۰	۱.۸	۲۷۸۸	اصفهان
-۴۵	۱.۶	۱۱۲۲	۱.۷	۱۰۷۷	-۲۳۲	۰.۲	۴۶۵	۰.۱	۲۳۳	خراسان شمالی
-۹۹	۰.۳	۲۰۳	۰.۲	۱۰۴	-۴۴۷	۰.۶	۱۸۹۳	۰.۹	۱۴۴۶	کرمان
-۱۲۰	۱.۴	۱۰۲۴	۱.۴	۹۰۴	-۵۷۷	۱۴.۶	۴۴۲۵۵	۲۷.۶	۴۳۶۷۸	آذربایجان غربی
-۱۳۴	۰.۵	۳۲۹	۰.۳	۱۹۵	-۶۵۳	۰.۴	۱۲۲۰	۰.۴	۵۶۷	یزد
-۱۶۴	۲.۰	۱۴۵۲	۲.۰	۱۲۸۸	-۸۳۰	۰.۵	۱۶۴۱	۰.۵	۸۱۱	مرکزی
-۱۷۰	۲.۵	۱۷۹۳	۲.۵	۱۶۲۳	-۹۶۱	۱.۱	۳۳۳۷	۱.۵	۲۳۷۶	مازندران
-۲۴۶	۱.۵	۱۰۶۸	۱.۳	۸۲۲	-۱۰۹۹	۰.۶	۱۹۴۵	۰.۵	۸۴۶	گلستان
-۲۶۰	۱.۰	۶۹۶	۰.۷	۴۳۶	-۱۱۵۲	۰.۸	۲۴۰۳	۰.۸	۱۲۵۱	بوشهر
-۲۹۹	۰.۷	۴۹۹	۰.۳	۲۰۰	-۱۲۳۳	۰.۹	۲۶۳۸	۰.۹	۱۴۰۵	هرمزگان
-۴۲۷	۲.۲	۱۵۷۱	۱.۸	۱۱۴۴	-۳۱۹۹	۲.۴	۷۲۸۲	۲.۶	۴۰۸۳	زنجان
-۴۵۶	۲.۰	۱۴۴۱	۱.۵	۹۸۵	-۳۷۸۲	۲.۰	۶۰۶۱	۱.۴	۲۲۷۹	قزوین
-۷۰۳	۱.۶	۱۱۶۱	۰.۷	۴۵۸	-۳۸۳۲	۲.۷	۸۰۷۶	۲.۷	۴۲۴۴	گیلان
-۷۳۰	۲.۶	۱۸۶۵	۱.۸	۱۱۳۵	-۵۰۸۱	۵.۰	۱۴۹۹۳	۶.۳	۹۹۱۲	اردبیل
-۱۱۸۶	۳.۴	۲۴۳۲	۱.۹	۱۲۴۶	-۵۴۹۴	۲.۹	۸۷۰۹	۲.۰	۳۲۱۵	قم
-۴۲۶۸	۱۰.۱	۷۲۷۶	۴.۷	۳۰۰۸	-۱۲۵۷۲۹	۵۷.۱	۱۷۲۶۲۹	۲۹.۶	۴۶۹۰۰	تهران
-۷۴۵۷	۳۴.۷	۲۴۸۸۹	۲۷.۱	۱۷۴۳۲						تهران

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۴: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان اصفهان طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵				
استان	وارد شده‌ها تعداد	خارج شده‌ها تعداد	خالص مهاجرت	درصد	استان	وارد شده‌ها تعداد	خارج شده‌ها تعداد	خالص مهاجرت	درصد
جمع	۱۳۹۳۶۸	۹۲۶۵۶	۴۶۷۱۲	۱۰۰.۰	جمع	۲۹۹۹۴۳	۲۳۱۳۲۰	۶۸۶۲۳	۱۰۰.۰
خوزستان	۲۹۲۸۶	۸۶۰۵	۲۰۶۸۱	۹.۳	خوزستان	۶۲۷۸۰	۲۰۶۰۷	۴۲۱۷۳	۸.۹
چهارمحال و ...	۱۷۱۳۴	۶۷۲۳	۱۰۴۱۱	۷.۳	چهارمحال و ...	۳۷۱۴۲	۱۸۵۶۵	۱۸۵۷۷	۸.۰
لرستان	۶۶۸۷	۲۰۰۳	۴۶۸۴	۲.۲	لرستان	۲۲۰۲۵	۱۵۱۳۶	۶۸۸۹	۶.۵
تهران	۲۴۳۸۰	۱۹۸۶۵	۴۵۱۵	۲۱.۴	تهران	۱۲۰۵۸	۵۶۲۳	۶۴۳۵	۲.۴
فارس	۱۰۳۶۹	۷۲۰۲	۳۱۶۷	۷.۸	کرمان	۸۶۴۱	۴۷۷۱	۳۸۷۰	۲.۱
سیستان و ...	۳۵۸۱	۱۰۹۹	۲۴۸۲	۱.۲	کرمانشاه	۷۲۸۲	۳۶۵۸	۳۶۲۴	۱.۶
کرمانشاه	۳۲۶۴	۱۳۶۲	۱۹۰۲	۱.۵	کهگیلویه و ...	۵۶۵۴	۲۶۰۴	۳۰۵۰	۱.۱
کهگیلویه و ...	۲۳۶۶	۱۲۳۵	۱۱۳۱	۱.۳	سیستان و ...	۴۵۹۱	۱۸۳۸	۲۷۵۳	۰.۸
کرمان	۳۱۸۹	۲۳۴۰	۸۴۹	۲.۵	هرمزگان	۷۵۱۰	۵۰۶۱	۲۴۴۹	۲.۲
همدان	۲۱۰۷	۱۴۷۳	۶۳۴	۱.۶	کردستان	۲۲۰۹	۱۰۶۰	۱۱۴۹	۰.۵
آذربایجان- شرقی	۱۵۷۱	۱۱۴۴	۴۲۷	۱.۲	قم	۹۵۴۸	۸۴۹۷	۱۰۵۱	۳.۷
کردستان	۱۰۸۶	۶۸۸	۳۹۸	۰.۷	بوشهر	۷۰۵۴	۶۳۴۰	۷۱۴	۲.۷
قم	۴۶۵۴	۴۲۶۵	۳۸۹	۴.۶	همدان	۳۲۶۳	۲۷۲۱	۵۴۲	۱.۲
مرکزی	۳۸۶۷	۳۴۸۰	۳۸۷	۳.۸	خراسان رضوی	۹۹۳۵	۹۴۲۰	۵۱۵	۴.۱
آذربایجان غربی	۱۱۳۹	۷۶۴	۳۷۵	۰.۸	خراسان جنوبی	۸۵۰	۵۳۸	۳۱۲	۰.۲
ایلام	۸۶۳	۵۸۷	۲۷۶	۰.۶	آذربایجان غربی	۲۸۲۹	۲۶۲۱	۲۰۸	۱.۱
قزوین	۸۴۸	۷۰۰	۱۴۸	۰.۸	آذربایجان شرقی	۲۹۷۰	۲۷۸۸	۱۸۲	۱.۲
هرمزگان	۳۰۴۸	۲۹۰۰	۱۴۸	۳.۱	سمنان	۱۴۲۹	۱۵۵۳	-۱۲۴	۰.۷
اردبیل	۴۲۰	۳۳۶	۸۴	۰.۴	خراسان شمالی	۵۰۱	۶۳۲	-۱۳۱	۰.۳
خراسان شمالی	۴۱۹	۳۸۳	۳۶	۰.۴	ایلام	۱۰۶۹	۱۲۵۸	-۱۸۹	۰.۵
خراسان جنوبی	۵۴۴	۶۰۱	-۵۷	۰.۶	قزوین	۱۴۸۵	۱۷۱۷	-۲۳۲	۰.۷
زنجان	۳۶۸	۴۳۸	-۷۰	۰.۵	اردبیل	۶۷۸	۱۰۳۱	-۳۵۳	۰.۴
خراسان رضوی	۳۸۸۷	۴۰۰۱	-۱۱۴	۴.۳	زنجان	۶۷۷	۱۲۸۰	-۶۰۳	۰.۶
مازندران	۲۰۰۱	۲۳۲۰	-۳۱۹	۲.۵	گلستان	۱۳۵۴	۲۴۰۲	-۱۰۴۸	۱.۰
گیلان	۱۷۱۷	۲۱۰۲	-۳۸۵	۲.۳	مازندران	۳۹۹۴	۵۵۴۳	-۱۵۴۹	۲.۴
بوشهر	۲۹۸۴	۳۳۷۱	-۳۸۷	۳.۶	گیلان	۳۳۴۹	۵۲۰۹	-۱۸۶۰	۲.۳
سمنان	۵۴۳	۹۶۷	-۴۲۴	۱.۰	مرکزی	۶۹۴۱	۹۱۶۰	-۲۲۱۹	۴.۰
گلستان	۸۸۹	۱۳۵۳	-۴۶۴	۱.۵	یزد	۶۳۸۰	۹۸۹۱	-۳۵۱۱	۴.۳
البرز	۳۰۵۲	۳۸۸۰	-۸۲۸	۴.۲	تهران	۶۵۷۴۵	۷۹۷۹۶	-۱۴۰۵۱	۳۴.۵
یزد	۳۱۰۵	۶۴۶۹	-۳۳۶۴	۷.۰					

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۵: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان تهران طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵					استان
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	استان	جمع	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	استان	جمع	
-۲۱۶۶۳	۱۰۰.۰	۴۰۰۸۲۱	۱۰۰.۰	۳۷۹۱۵۸	۶۱۵۰۲۷	۱۰۰.۰	۸۲۳۳۷۹	۱۰۰.۰	۱۴۳۸۴۰۶	جمع
۱۵۱۰۱	۱.۷	۶۹۲۸	۵.۸	۲۲۰۲۹	۱۲۵۷۲۹	۵.۷	۴۶۹۰۰	۱۲.۰	۱۷۲۶۲۹	آذربایجان شرقی
۱۳۲۴۹	۳.۱	۱۲۳۰۳	۶.۷	۲۵۵۵۲	۸۵۰۲۸	۴.۵	۳۷۳۸۷	۸.۵	۱۲۲۴۱۵	همدان
۱۳۱۱۹	۱.۵	۵۸۱۹	۵.۰	۱۹۰۰۸	۵۷۹۱۹	۲.۴	۱۹۵۷۰	۵.۴	۷۷۴۸۹	کرمانشاه
۷۶۹۱	۱.۷	۶۶۳۵	۳.۸	۱۴۳۲۶	۵۰۱۴۸	۳.۷	۳۰۳۵۱	۵.۶	۸۰۴۹۹	اردبیل
۷۴۵۷	۴.۳	۱۷۴۳۲	۶.۶	۲۴۸۸۹	۴۲۵۸۸	۲.۳	۱۸۹۳۱	۴.۳	۶۱۵۱۹	لرستان
۶۱۲۳	۲.۵	۱۰۲۱۴	۴.۳	۱۶۳۳۷	۳۲۵۴۶	۳.۱	۲۵۷۰۶	۴.۰	۵۸۲۵۲	خوزستان
۴۲۱۹	۱.۸	۷۱۹۵	۳.۰	۱۱۴۱۴	۳۱۴۷۶	۶.۰	۴۹۱۹۹	۵.۶	۸۰۶۷۵	مرکزی
۲۷۱۹	۰.۵	۲۰۴۲	۱.۳	۴۷۶۱	۲۷۰۲۹	۳.۷	۳۰۳۹۹	۴.۰	۵۷۴۲۸	زنجان
۲۷۱۳	۲.۱	۸۵۰۷	۳.۰	۱۱۲۲۰	۲۴۲۶۴	۲.۰	۱۶۰۶۴	۲.۸	۴۰۳۲۸	کردستان
۲۵۶۹	۲.۰	۸۱۹۷	۲.۸	۱۰۷۶۶	۲۳۶۶۴	۹.۶	۷۸۶۴۰	۷.۱	۱۰۲۳۰۴	خراسان رضوی
۲۰۱۶	۰.۶	۲۴۷۱	۱.۲	۴۴۸۷	۱۵۸۱۹	۹.۴	۷۷۶۷۱	۶.۵	۹۳۵۶۰	گیلان
۱۸۲۱	۴.۰	۱۶۱۷۷	۴.۷	۱۷۹۹۸	۱۵۱۸۶	۴.۱	۳۳۴۱۷	۳.۴	۴۸۶۰۳	قزوین
۱۷۲۳	۱.۸	۷۲۷۹	۲.۴	۹۰۰۲	۱۴۴۳۲	۲.۶	۲۱۵۷۶	۲.۵	۳۶۰۰۸	فارس
۸۹۹	۱.۶	۶۵۲۳	۲.۰	۷۴۲۲	۱۴۰۵۱	۸.۰	۶۵۷۴۵	۵.۵	۷۹۷۹۶	اصفهان
۸۴۹	۷.۰	۲۷۹۱۲	۷.۶	۲۸۷۶۱	۱۳۱۵۹	۳.۰	۲۴۷۶۱	۲.۶	۳۷۹۲۰	آذربایجان غربی
۵۰۲	۰.۳	۱۰۱۸	۰.۴	۱۵۲۰	۱۱۲۵۶	۱.۳	۱۰۳۱۰	۱.۵	۲۱۵۶۶	خراسان شمالی
۴۵۶	۰.۱	۵۱۷	۰.۳	۹۷۳	۹۰۵۳	۳.۷	۳۰۸۵۷	۲.۸	۳۹۹۱۰	قم
۲۸۹	۱.۱	۴۴۳۲	۱.۲	۴۷۲۱	۸۷۷۷	۱.۳	۱۰۸۱۸	۱.۴	۱۹۵۹۵	کرمان
-۲۴۸	۲.۲	۸۹۰۹	۲.۳	۸۶۶۱	۶۳۷۳	۰.۸	۶۳۶۹	۰.۹	۱۲۷۴۲	ایلام
-۴۸۸	۲.۷	۱۱۰۰۶	۲.۸	۱۰۵۱۸	۵۵۴۶	۰.۷	۵۸۱۶	۰.۸	۱۱۴۳۲	سیستان و ...
-۹۳۸	۰.۹	۳۴۱۱	۰.۷	۲۴۷۳	۳۱۸۷	۱.۶	۱۲۹۱۹	۱.۱	۱۶۱۰۶	هرمزگان
-۹۵۴	۰.۶	۲۵۷۷	۰.۴	۱۶۲۳	۳۰۲۶	۰.۵	۳۹۶۶	۰.۵	۶۹۹۲	خراسان جنوبی
-۱۳۶۱	۱.۵	۵۹۸۳	۱.۲	۴۶۲۲	۲۴۱۵	۳.۵	۲۸۴۹۰	۲.۱	۳۰۹۰۵	گلستان
-۲۶۷۹	۱.۸	۷۱۰۰	۱.۲	۴۴۲۱	۱۴۸۲	۰.۲	۱۹۱۵	۰.۲	۳۳۹۷	کهگیلویه و ...
-۳۰۲۲	۳.۱	۱۲۵۸۹	۲.۵	۹۵۶۷	۱۰۶۰	۱.۰	۸۵۸۵	۰.۷	۹۶۴۵	بوشهر
-۴۵۱۵	۶.۱	۲۴۳۸۰	۵.۲	۱۹۸۶۵	-۱۳۷	۰.۶	۴۸۹۰	۰.۳	۴۷۵۳	چهارمحال و ...
-۸۱۰۶	۳.۴	۱۳۸۱۴	۱.۵	۵۷۰۸	-۲۱۴۲	۲.۹	۲۳۹۴۶	۱.۵	۲۱۸۰۴	سمنان
-۱۴۷۲۲	۸.۵	۳۴۰۷۱	۵.۱	۱۹۳۴۹	-۲۷۹۱	۹.۳	۷۶۲۰۹	۵.۱	۷۳۴۱۸	مازندران
-۱۴۸۱۸	۷.۶	۳۰۳۶۷	۴.۱	۱۵۵۴۹	-۵۱۸۶	۲.۷	۲۱۹۰۲	۱.۲	۱۶۷۱۶	یزد
-۵۳۳۲۷	۲۳.۷	۹۴۹۴۳	۱۱.۰	۴۱۶۱۶						البرز

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۶: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت
استان البرز طی دوره ۹۰-۱۳۸۵

استان	وارد شده‌ها		خارج شده‌ها		خالص مهاجرت
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
جمع	۱۹۰۳۴۱	۱۰۰.۰	۹۷۷۹۹	۱۰۰.۰	۹۲۵۴۲
تهران	۹۴۹۴۳	۴۹.۹	۴۱۶۱۶	۴۲.۶	۵۳۳۲۷
کرمانشاه	۱۱۴۳۶	۶.۰	۲۶۹۲	۲.۸	۸۷۴۴
خوزستان	۷۰۱۶	۳.۷	۲۰۳۹	۲.۱	۴۹۷۷
همدان	۷۶۵۲	۴.۰	۲۸۶۸	۲.۹	۴۷۸۴
آذربایجان شرقی	۷۲۷۶	۳.۸	۳۰۰۸	۳.۱	۴۲۶۸
لرستان	۴۴۶۸	۲.۳	۱۱۶۵	۱.۲	۳۳۰۳
قزوین	۶۹۱۶	۳.۶	۴۰۵۵	۴.۱	۲۸۶۱
کردستان	۳۹۳۴	۲.۱	۱۵۱۰	۱.۵	۲۴۲۴
اردبیل	۳۳۷۹	۱.۸	۱۱۷۵	۱.۲	۲۲۰۴
خراسان رضوی	۴۷۲۰	۲.۵	۲۹۹۱	۳.۱	۱۷۲۹
زنجان	۵۰۷۶	۲.۷	۳۵۶۹	۳.۶	۱۵۰۷
مرکزی	۳۷۲۳	۲.۰	۲۵۳۴	۲.۶	۱۱۸۹
آذربایجان غربی	۲۳۸۱	۱.۳	۱۲۲۳	۱.۳	۱۱۵۸
اصفهان	۳۸۸۰	۲.۰	۳۰۵۲	۳.۱	۸۲۸
فارس	۱۹۲۱	۱.۰	۱۲۲۴	۱.۳	۶۹۷
سیستان و بلوچستان	۹۹۴	۰.۵	۴۰۷	۰.۴	۵۸۷
کرمان	۱۲۰۰	۰.۶	۷۴۰	۰.۸	۴۶۰
ایلام	۷۸۰	۰.۴	۳۳۱	۰.۳	۴۴۹
قم	۲۳۰۱	۱.۲	۱۸۸۸	۱.۹	۴۱۳
هرمزگان	۱۲۴۴	۰.۷	۸۵۶	۰.۹	۳۸۸
کهگیلویه و بویراحمد	۲۳۳	۰.۱	۹۸	۰.۱	۱۳۵
خراسان شمالی	۸۶۹	۰.۵	۷۵۵	۰.۸	۱۱۴
بوشهر	۵۹۱	۰.۳	۴۹۲	۰.۵	۹۹
چهارمحال و بختیاری	۲۲۵	۰.۱	۱۳۶	۰.۱	۸۹
گلستان	۱۱۴۱	۰.۶	۱۲۴۳	۱.۳	-۱۰۲
خراسان جنوبی	۲۰۴	۰.۱	۳۵۵	۰.۴	-۱۵۱
سمنان	۸۲۴	۰.۴	۱۴۳۱	۱.۵	-۶۰۷
یزد	۱۰۹۲	۰.۶	۱۷۱۰	۱.۷	-۶۱۸
مازندران	۳۵۰۱	۱.۸	۴۸۰۱	۴.۹	-۱۳۰۰
گیلان	۶۴۲۱	۳.۴	۷۸۳۵	۸.۰	-۱۴۱۴

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

جدول پ ۷: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					استان	دوره ۸۵-۱۳۷۵					
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد		خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	
۱۳۷۰۲	۱۰۰.۰	۱۷۴۹۹	۱۰۰.۰	۳۱۲۰۱	جمع	-۱۰۲۰۵	۱۰۰.۰	۶۰۴۴۹	۱۰۰.۰	۵۰۲۴۴	جمع
۷۱۱۵	۴۹.۴	۸۶۵۱	۵۰.۵	۱۵۷۶۶	خراسان رضوی	۳۱۱۶	۱۲.۴	۷۵۱۰	۲۱.۱	۱۰۶۲۶	سیستان و ...
۴۰۸۰	۱۰.۷	۱۸۷۹	۱۹.۱	۵۹۵۹	سیستان و ...	۴۲۹	۲.۶	۱۵۵۷	۴.۰	۱۹۸۶	خراسان شمالی
۹۵۴	۹.۳	۱۶۲۳	۸.۳	۲۵۷۷	تهران	۳۳۸	۰.۴	۲۲۲	۱.۱	۵۶۰	فارس
۳۱۵	۳.۸	۶۶۸	۳.۲	۹۸۳	خراسان شمالی	۲۷۶	۰.۱	۷۸	۰.۷	۳۵۴	کرمانشاه
۲۷۳	۱.۷	۲۹۲	۱.۸	۵۶۵	فارس	۲۵۶	۰.۷	۴۱۰	۱.۳	۶۶۶	خوزستان
۲۵۶	۳.۱	۵۵۱	۲.۶	۸۰۷	کرمان	۲۱۷	۰.۳	۱۹۹	۰.۸	۴۱۶	قم
۲۲۰	۰.۷	۱۲۴	۱.۱	۳۴۴	خوزستان	۱۲۵	۰.۲	۱۱۵	۰.۵	۲۴۰	کردستان
۱۵۱	۱.۲	۲۰۴	۱.۱	۳۵۵	البرز	۵۶	۰.۲	۱۲۲	۰.۴	۱۷۸	لرستان
۱۰۴	۰.۲	۳۱	۰.۴	۱۳۵	لرستان	۳۵	۰.۲	۱۰۳	۰.۳	۱۳۸	چهارمحال و ...
۹۸	۴.۶	۸۱۱	۲.۹	۹۰۹	یزد	۱۴	۰.۰	۱۰	۰.۰	۲۴	کهگیلویه و ...
۵۷	۳.۱	۵۴۴	۱.۹	۶۰۱	اصفهان	-۱۹	۰.۴	۲۴۴	۰.۴	۲۲۵	مرکزی
۵۵	۰.۳	۴۸	۰.۳	۱۰۳	کرمانشاه	-۲۲	۰.۴	۲۳۰	۰.۴	۲۰۸	همدان
۵۳	۰.۱	۲۴	۰.۲	۷۷	چهارمحال و ..	-۲۸	۰.۲	۱۳۷	۰.۲	۱۰۹	بوشهر
۵۰	۰.۲	۳۰	۰.۳	۸۰	آذربایجان غربی	-۳۶	۰.۵	۲۸۷	۰.۵	۲۵۱	هرمزگان
۴۰	۰.۱	۱۲	۰.۲	۵۲	کهگیلویه و ...	-۵۲	۰.۳	۱۸۵	۰.۳	۱۳۳	آذربایجان غربی
۳۵	۳.۴	۵۹۹	۲.۰	۶۳۴	گلستان	-۶۰	۰.۲	۱۲۵	۰.۱	۶۵	ایلام
۳۳	۰.۲	۴۱	۰.۲	۷۴	همدان	-۶۷	۰.۳	۲۱۰	۰.۳	۱۴۳	اردبیل
۱۶	۰.۳	۵۹	۰.۲	۷۵	مرکزی	-۷۲	۰.۳	۲۱۰	۰.۳	۱۳۸	زنجان
۹	۰.۷	۱۲۴	۰.۴	۱۳۳	هرمزگان	-۱۰۹	۰.۴	۲۳۴	۰.۲	۱۲۵	قزوین
۵	۰.۱	۲۲	۰.۱	۲۷	ایلام	-۱۱۹	۰.۵	۳۰۹	۰.۴	۱۹۰	آذربایجان شرقی
۴	۰.۲	۳۳	۰.۱	۳۷	کردستان	-۱۹۷	۱.۳	۷۸۸	۱.۲	۵۹۱	سمنان
۲	۰.۴	۶۲	۰.۲	۶۴	اردبیل	-۳۱۲	۱.۴	۸۵۰	۱.۱	۵۳۸	اصفهان
۲	۰.۳	۴۵	۰.۲	۴۷	بوشهر	-۳۹۲	۳.۲	۱۹۴۱	۳.۱	۱۵۴۹	یزد
۱	۰.۹	۱۵۳	۰.۵	۱۵۴	قم	-۴۵۸	۲.۶	۱۵۶۹	۲.۲	۱۱۱۱	کرمان
-۷	۰.۳	۴۶	۰.۱	۳۹	زنجان	-۶۰۴	۱.۵	۹۰۲	۰.۶	۲۹۸	گیلان
-۸	۰.۷	۱۱۹	۰.۴	۱۱۱	گیلان	-۸۸۰	۳.۳	۱۹۷۸	۲.۲	۱۰۹۸	مازندران
-۱۰	۰.۴	۶۲	۰.۲	۵۲	قزوین	-۹۴۰	۴.۱	۲۴۶۲	۳.۰	۱۵۲۲	گلستان
-۳۸	۰.۷	۱۲۲	۰.۳	۸۴	آذربایجان شرقی	-۳۰۲۶	۱۱.۶	۶۹۹۲	۷.۹	۳۹۶۶	تهران
-۸۰	۱.۵	۲۶۹	۰.۶	۱۸۹	مازندران	-۷۶۷۴	۵۰.۴	۳۰۴۷۰	۴۵.۴	۲۲۷۹۶	خراسان رضوی
-۸۳	۱.۴	۲۵۱	۰.۵	۱۶۸	سمنان						

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۸: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان سمنان طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵						
استان	وارد شده‌ها		خارج شده‌ها		خالص مهاجرت	استان	وارد شده‌ها		خارج شده‌ها		خالص مهاجرت
	تعداد	درصد	تعداد	درصد			تعداد	درصد	تعداد	درصد	
تهران	۱۳۸۱۴	۳۳.۳	۵۷۰۸	۲۴.۵	۸۱۰۶	تهران	۲۱۴۲	۳۴.۲	۲۱۸۰۴	۳۳.۴	۲۳۹۴۶
خراسان رضوی	۶۹۴۴	۱۶.۷	۳۷۴۴	۱۶.۱	۳۲۰۰	خراسان رضوی	۲۱۳۴	۱۲.۷	۸۱۰۲	۱۴.۳	۱۰۲۳۶
مازندران	۴۰۱۵	۹.۷	۲۶۸۷	۱۱.۶	۱۳۲۸	مازندران	۱۷۹۸	۱۲.۶	۸۰۳۸	۱۳.۷	۹۸۳۶
سیستان و ...	۱۰۴۱	۲.۵	۱۵۸	۰.۷	۸۸۳	سیستان و ...	۷۳۶	۰.۵	۳۱۲	۱.۵	۱۰۴۸
البرز	۱۴۳۱	۳.۴	۸۲۴	۳.۵	۶۰۷	البرز	۶۸۱	۰.۷	۴۲۹	۱.۵	۱۱۱۰
گلستان	۵۱۳۸	۱۲.۴	۴۵۹۳	۱۹.۷	۵۴۵	گلستان	۶۲۵	۰.۳	۱۶۱	۱.۱	۷۸۶
فارس	۷۹۲	۱.۹	۲۵۸	۱.۱	۵۳۴	فارس	۶۲۳	۰.۷	۴۴۶	۱.۵	۱۰۶۹
اصفهان	۹۶۷	۲.۳	۵۴۳	۲.۳	۴۲۴	اصفهان	۶۱۹	۰.۵	۳۱۶	۱.۳	۹۳۵
خوزستان	۵۳۷	۱.۳	۱۸۸	۰.۸	۳۴۹	خوزستان	۲۸۶	۰.۵	۳۱۳	۰.۸	۵۹۹
قزوین	۴۳۹	۱.۱	۱۴۱	۰.۶	۲۹۸	قزوین	۲۰۲	۰.۵	۳۴۴	۰.۸	۵۴۶
کرمانشاه	۳۴۶	۰.۸	۱۲۶	۰.۵	۲۲۰	کرمانشاه	۱۹۷	۰.۴	۲۴۷	۰.۶	۴۴۴
همدان	۴۰۶	۱.۰	۱۹۲	۰.۸	۲۱۴	همدان	۱۹۷	۰.۹	۵۹۱	۱.۱	۷۸۸
لرستان	۳۱۱	۰.۷	۱۰۰	۰.۴	۲۱۱	لرستان	۱۵۶	۰.۳	۲۱۶	۰.۵	۳۷۲
قم	۶۹۸	۱.۷	۵۲۳	۲.۲	۱۷۵	قم	۱۵۱	۰.۱	۳۵	۰.۳	۱۸۶
کرمان	۲۷۴	۰.۷	۱۰۶	۰.۵	۱۶۸	کرمان	۱۴۶	۱.۰	۶۶۶	۱.۱	۸۱۲
خراسان شمالی	۱۲۲۷	۳.۰	۱۰۶۸	۴.۶	۱۵۹	خراسان شمالی	۱۲۷	۰.۸	۵۱۵	۰.۹	۶۴۲
آذربایجان شرقی	۳۲۹	۰.۸	۱۹۵	۰.۸	۱۳۴	آذربایجان شرقی	۱۲۴	۲.۲	۱۴۲۹	۲.۲	۱۵۵۳
چهارمحال و ...	۱۶۱	۰.۴	۴۲	۰.۲	۱۱۹	چهارمحال و ...	۱۲۲	۰.۴	۲۷۴	۰.۶	۳۹۶
خراسان جنوبی	۲۵۱	۰.۶	۱۶۸	۰.۷	۸۳	خراسان جنوبی	۸۸	۰.۶	۳۷۹	۰.۷	۴۶۷
ایلام	۱۱۵	۰.۳	۳۳	۰.۱	۸۲	ایلام	۸۴	۱.۴	۸۱۷	۱.۴	۹۷۱
مرکزی	۳۱۲	۰.۸	۲۳۴	۱.۰	۷۸	مرکزی	۶۰	۲.۷	۱۷۳۱	۲.۵	۱۷۹۱
زنجان	۲۱۷	۰.۵	۱۵۱	۰.۶	۶۶	زنجان	۲۸	۰.۴	۲۳۸	۰.۴	۲۶۶
آذربایجان غربی	۲۸۵	۰.۷	۲۲۲	۱.۰	۶۳	آذربایجان غربی	۴	۰.۳	۲۱۹	۰.۳	۲۲۳
کردستان	۲۴۵	۰.۶	۱۸۳	۰.۸	۶۲	کردستان	-۴۳	۰.۳	۲۲۲	۰.۲	۱۷۹
یزد	۲۷۳	۰.۷	۲۱۴	۰.۹	۵۹	یزد	-۶۵	۰.۷	۴۴۰	۰.۵	۳۷۵
هرمزگان	۱۸۲	۰.۴	۱۲۴	۰.۵	۵۸	هرمزگان	-۱۰۹	۱.۹	۱۲۴۲	۱.۶	۱۱۳۳
کهگیلویه و ...	۵۸	۰.۱	۱۷	۰.۱	۴۱	کهگیلویه و ...	-۱۲۱	۰.۴	۲۴۴	۰.۲	۱۲۳
اردبیل	۱۶۳	۰.۴	۱۲۶	۰.۵	۳۷	اردبیل	-۳۰۱	۱.۴	۸۷۹	۰.۸	۵۷۸
بوشهر	۱۱۳	۰.۳	۱۱۸	۰.۵	-۵	بوشهر	-۲۶۲۸	۲۰.۴	۱۲۹۹۶	۱۴.۴	۱۰۳۶۸
گیلان	۴۲۲	۱.۰	۴۷۰	۲.۰	-۴۸	گیلان					

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۹: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان قم طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵					استان
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	
۴۷۱۴	۱۰۰.۰	۴۰۹۳۰	۱۰۰.۰	۴۵۶۴۴	۲۳۴۰۶	۱۰۰.۰	۹۷۲۸۲	۱۰۰.۰	۱۲۰۶۸۸	جمع
۱۳۹۲	۳.۱	۱۵۴۳	۶.۴	۲۹۳۵	۸۱۵۰	۴.۷	۴۵۴۵	۱۰.۵	۱۲۶۹۵	همدان
۱۱۴۳	۲.۵	۱۰۴۳	۴.۸	۲۱۸۶	۵۴۹۴	۳.۳	۳۲۱۵	۷.۲	۸۷۰۹	آذربایجان شرقی
۱۰۱۰	۱.۲	۵۰۴	۳.۳	۱۵۱۴	۳۱۷۴	۳.۱	۲۹۷۹	۵.۱	۶۱۵۳	زنجان
۷۳۰	۲.۸	۱۱۳۵	۴.۱	۱۸۶۵	۲۳۲۰	۲.۱	۲۰۲۲	۳.۶	۴۳۴۲	خوزستان
۶۵۵	۲.۷	۱۱۲۰	۳.۹	۱۷۷۵	۲۰۰۹	۱۰.۲	۹۸۹۴	۹.۹	۱۱۹۰۳	مرکزی
۴۸۸	۲۵.۷	۱۰۵۱۸	۲۴.۱	۱۱۰۰۶	۱۸۲۰	۲.۷	۲۵۸۶	۳.۷	۴۴۰۶	مازندران
۴۶۳	۲.۰	۸۰۱	۲.۸	۱۲۶۴	۱۷۹۲	۴.۲	۴۰۷۸	۴.۹	۵۸۷۰	خراسان رضوی
۴۵۷	۲.۶	۱۰۶۷	۳.۳	۱۵۲۴	۱۵۹۸	۱.۵	۱۴۲۶	۲.۵	۳۰۲۴	لرستان
۴۲۱	۱.۳	۵۲۵	۲.۱	۹۴۶	۱۵۸۸	۰.۹	۸۷۸	۲.۰	۲۴۶۶	کرمانشاه
۲۷۸	۰.۶	۲۴۷	۱.۲	۵۲۵	۱۱۴۵	۰.۴	۳۵۵	۱.۲	۱۵۰۰	کردستان
۱۷۴	۰.۶	۲۳۰	۰.۹	۴۰۴	۸۴۵	۱.۰	۹۳۱	۱.۵	۱۷۷۶	قزوین
۱۲۲	۰.۵	۱۹۵	۰.۷	۳۱۷	۷۷۶	۱.۵	۱۴۶۸	۱.۹	۲۲۴۴	کرمان
۱۱۵	۱.۱	۴۵۰	۱.۲	۵۶۵	۶۹۸	۰.۸	۷۹۲	۱.۲	۱۴۹۰	اردبیل
۹۷	۰.۵	۲۱۹	۰.۷	۳۱۶	۶۶۱	۱.۹	۱۸۱۰	۲.۰	۲۴۷۱	فارس
۷۹	۰.۸	۳۲۰	۰.۹	۳۹۹	۵۰۷	۰.۹	۸۴۲	۱.۱	۱۳۴۹	گلستان
۷۷	۰.۸	۳۲۳	۰.۹	۴۰۰	۴۴۴	۱.۲	۱۱۶۱	۱.۳	۱۶۰۵	آذربایجان غربی
۷۲	۰.۵	۲۰۲	۰.۶	۲۷۴	۳۵۲	۰.۵	۵۲۶	۰.۷	۸۷۸	هرمزگان
۴۹	۱.۴	۵۹۰	۱.۴	۶۳۹	۲۷۶	۰.۵	۴۸۳	۰.۶	۷۵۹	چهارمحال و ...
۴۰	۰.۶	۲۶۶	۰.۷	۳۰۶	۱۷۹	۰.۲	۲۲۹	۰.۳	۴۰۸	کهگیلویه و ...
۱۴	۴.۵	۱۸۶۱	۴.۱	۱۸۷۵	۱۷۱	۰.۴	۳۹۷	۰.۵	۵۶۸	ایلام
-۱	۰.۴	۱۵۴	۰.۳	۱۵۳	۷۳	۰.۳	۳۲۶	۰.۳	۳۹۹	خراسان شمالی
-۱۲	۳.۵	۱۴۲۸	۳.۱	۱۴۱۶	۶۸	۱.۸	۱۷۶۱	۱.۵	۱۸۲۹	یزد
-۱۹	۱.۹	۷۵۸	۱.۶	۷۳۹	-۷۱	۰.۷	۶۶۳	۰.۵	۵۹۲	بوشهر
-۱۷۵	۱.۷	۶۹۸	۱.۱	۵۲۳	-۸۴	۱.۰	۹۷۱	۰.۷	۸۸۷	سمنان
-۲۱۰	۲.۶	۱۰۵۱	۱.۸	۸۴۱	-۱۲۸	۰.۵	۵۱۹	۰.۳	۳۹۱	سیستان و ...
-۲۵۹	۱.۸	۷۲۹	۱.۰	۴۷۰	-۱۳۰	۲.۶	۲۵۵۱	۲.۰	۲۴۲۱	گیلان
-۳۸۹	۱۱.۴	۴۶۵۴	۹.۳	۴۲۶۵	-۲۱۷	۰.۴	۴۱۶	۰.۲	۱۹۹	خراسان جنوبی
-۴۱۳	۵.۶	۲۳۰۱	۴.۱	۱۸۸۸	-۱۰۵۱	۹.۸	۹۵۴۸	۷.۰	۸۴۹۷	اصفهان
-۵۲۸	۳.۵	۱۴۱۷	۱.۹	۸۸۹	-۹۰۵۳	۴۱.۰	۳۹۹۱۰	۲۵.۶	۳۰۸۵۷	تهران
-۱۱۵۶	۱۱.۲	۴۵۸۱	۷.۵	۳۴۲۵						مرکزی

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۱۰: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان کرمانشاه طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					استان	دوره ۸۵-۱۳۷۵					
خالص مهاجرت	تعداد درصد	خارج شده‌ها	تعداد درصد	وارد شده‌ها		خالص مهاجرت	تعداد درصد	خارج شده‌ها	تعداد درصد	وارد شده‌ها	
-۳۸۱۱۱	۱۰۰.۰	۷۷۱۳۱	۱۰۰.۰	۳۹۰۲۰	جمع	-۱۱۹۱۲۸	۱۰۰.۰	۱۹۹۹۴۷	۱۰۰.۰	۸۰۸۱۹	جمع
۸۱۸	۱.۹	۱۴۴۳	۵.۸	۲۲۶۱	لرستان	-۲۰	۰.۳	۶۸۸	۰.۸	۶۶۸	سیستان و ...
۱۲۷	۱.۷	۱۲۹۸	۳.۷	۱۴۲۵	آذربایجان غربی	-۱۷۸	۱.۱	۲۱۱۸	۲.۴	۱۹۴۰	فارس
۱۰۶	۳.۴	۲۶۱۹	۷.۰	۲۷۲۵	خوزستان	-۱۸۳	۰.۱	۲۴۶	۰.۱	۶۳	کهگیلویه و ...
۶۲	۰.۳	۲۴۳	۰.۸	۳۰۵	سیستان و ...	-۱۹۴	۰.۳	۵۱۶	۰.۴	۳۲۲	چهارمحال و ...
۵۹	۱.۳	۹۷۵	۲.۶	۱۰۳۴	فارس	-۲۷۶	۰.۲	۳۵۴	۰.۱	۷۸	خراسان جنوبی
۵۲	۰.۲	۱۶۵	۰.۶	۲۱۷	چهارمحال و ...	-۲۸۶	۰.۳	۵۹۹	۰.۴	۳۱۳	سمنان
-۴۰	۰.۲	۱۲۶	۰.۲	۸۶	کهگیلویه و ...	-۲۹۱	۲.۷	۵۳۵۱	۶.۳	۵۰۶۰	لرستان
-۵۵	۰.۱	۱۰۳	۰.۱	۴۸	خراسان جنوبی	-۴۲۵	۰.۷	۱۳۹۲	۱.۲	۹۶۷	کرمان
-۵۶	۱.۵	۱۱۴۵	۲.۸	۱۰۸۹	آذربایجان شرقی	-۵۵۴	۰.۴	۷۴۲	۰.۲	۱۸۸	خراسان شمالی
-۱۱۱	۰.۶	۴۵۶	۰.۹	۳۴۵	کرمان	-۵۸۴	۰.۵	۹۰۴	۰.۴	۳۲۰	یزد
-۱۲۸	۰.۳	۲۱۴	۰.۲	۸۶	خراسان شمالی	-۷۴۰	۳.۹	۷۸۱۵	۸.۸	۷۰۷۵	خوزستان
-۱۷۳	۰.۵	۳۹۴	۰.۶	۲۲۱	اردبیل	-۱۲۹۲	۱.۱	۲۱۲۸	۱.۰	۸۳۶	بوشهر
-۲۲۰	۰.۴	۳۴۶	۰.۳	۱۲۶	سمنان	-۱۵۷۶	۱.۴	۲۸۴۲	۱.۶	۱۲۶۶	هرمزگان
-۲۶۸	۰.۹	۶۷۲	۱.۰	۴۰۴	زنجان	-۱۵۸۸	۱.۲	۲۴۶۶	۱.۱	۸۷۸	قم
-۳۳۲	۰.۷	۵۳۰	۰.۵	۱۹۸	یزد	-۱۷۲۲	۱.۰	۱۹۱۲	۰.۲	۱۹۰	اردبیل
-۴۲۱	۱.۲	۹۴۶	۱.۳	۵۲۵	قم	-۲۲۹۵	۱.۹	۳۸۲۵	۱.۹	۱۵۳۰	مازندران
-۴۲۴	۳.۸	۲۹۴۲	۶.۵	۲۵۱۸	ایلام	-۲۲۹۸	۴.۵	۹۰۷۵	۸.۴	۶۷۷۷	ایلام
-۴۷۳	۱.۰	۷۴۳	۰.۷	۲۷۰	بوشهر	-۲۳۵۷	۱.۳	۲۶۰۶	۰.۳	۲۴۹	گلستان
-۵۵۲	۱.۰	۷۹۵	۰.۶	۲۴۳	گلستان	-۲۴۹۶	۲.۰	۳۹۸۶	۱.۸	۱۴۹۰	آذربایجان شرقی
-۵۶۵	۱.۶	۱۲۵۰	۱.۸	۶۸۵	خراسان رضوی	-۲۵۵۱	۱.۵	۳۰۷۱	۰.۶	۵۲۰	زنجان
-۷۰۷	۱.۵	۱۱۹۳	۱.۲	۴۸۶	گیلان	-۲۷۶۵	۱.۹	۳۸۰۲	۱.۳	۱۰۳۷	گیلان
-۱۰۲۵	۲.۰	۱۵۰۵	۱.۲	۴۸۰	مازندران	-۳۱۶۶	۲.۲	۴۳۶۳	۱.۵	۱۱۹۷	قزوین
-۱۰۳۰	۲.۲	۱۶۹۵	۱.۷	۶۶۵	هرمزگان	-۳۶۲۴	۳.۶	۷۲۸۲	۴.۵	۳۶۵۸	اصفهان
-۱۱۶۴	۲.۲	۱۷۰۳	۱.۴	۵۳۹	قزوین	-۴۳۹۲	۳.۳	۶۵۵۸	۲.۷	۲۱۶۶	خراسان رضوی
-۱۲۶۵	۱۰.۰	۷۷۳۵	۱۶.۶	۶۴۷۰	کردستان	-۵۰۵۲	۳.۶	۷۱۴۶	۲.۶	۲۰۹۴	آذربایجان غربی
-۱۷۵۰	۴.۱	۳۱۴۴	۳.۶	۱۳۹۴	مرکزی	-۵۵۶۷	۶.۸	۱۳۶۱۸	۱۰.۰	۸۰۵۱	همدان
-۱۹۰۲	۴.۲	۳۲۶۴	۳.۵	۱۳۶۲	اصفهان	-۶۵۹۳	۸.۶	۱۷۱۱۹	۱۳.۰	۱۰۵۲۶	کردستان
-۲۸۲۹	۷.۸	۶۰۲۲	۸.۲	۳۱۹۳	همدان	-۸۱۴۴	۵.۰	۹۹۳۴	۲.۲	۱۷۹۰	مرکزی
-۸۷۴۴	۱۴.۸	۱۱۴۳۶	۶.۹	۲۶۹۲	البرز	-۵۷۹۱۹	۳۸.۸	۷۷۴۸۹	۲۴.۲	۱۹۵۷۰	تهران
-۱۵۱۰۱	۲۸.۶	۲۲۰۲۹	۱۷.۸	۶۹۲۸	تهران						

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۱۱: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان لرستان طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵				
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	استان	جمع	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	استان	جمع
-۳۵۷۴۴	۱۰۰.۰	۶۰۷۳۵	۱۰۰.۰	۲۴۹۹۱	-۶۸۷۹۰	۱۰۰.۰	۱۴۳۹۲۱	۱۰۰.۰	۷۵۱۳۱
۶۹	۰.۴	۲۵۱	۱.۳	۳۲۰	۲۹۱	۳.۵	۵۰۶۰	۷.۱	۵۳۵۱
۳۹	۱.۷	۱۰۳۲	۴.۳	۱۰۷۱	۲۲۹	۰.۶	۸۳۷	۱.۴	۱۰۶۶
-۳۸	۰.۳	۱۹۴	۰.۶	۱۵۶	۶۵	۰.۳	۳۷۵	۰.۶	۴۴۰
-۳۹	۰.۲	۱۴۶	۰.۴	۱۰۷	۵۶	۰.۴	۵۱۷	۰.۸	۵۷۳
-۶۳	۰.۲	۱۰۷	۰.۲	۴۴	۲۷	۰.۱	۸۹	۰.۲	۱۱۶
-۶۵	۰.۲	۹۶	۰.۱	۳۱	۲۲	۰.۱	۲۱۵	۰.۳	۲۳۷
-۹۸	۰.۲	۱۴۴	۰.۲	۴۶	-۵۵	۱.۹	۲۷۲۸	۳.۶	۲۶۷۳
-۱۰۴	۰.۲	۱۳۵	۰.۱	۳۱	-۵۶	۰.۱	۱۷۸	۰.۲	۱۲۲
-۱۶۸	۰.۶	۳۹۲	۰.۹	۲۲۴	-۹۱	۰.۱	۲۰۸	۰.۲	۱۱۷
-۱۹۱	۰.۶	۳۹۰	۰.۸	۱۹۹	-۱۳۸	۱.۹	۲۷۳۹	۳.۵	۲۶۰۱
-۲۱۱	۰.۵	۳۱۱	۰.۴	۱۰۰	-۱۹۹	۰.۵	۷۵۸	۰.۷	۵۵۹
-۲۱۷	۰.۷	۴۰۰	۰.۷	۱۸۳	-۲۲۹	۰.۵	۷۵۵	۰.۷	۵۲۶
-۲۳۹	۰.۵	۲۷۹	۰.۲	۴۰	-۲۸۰	۰.۶	۸۵۶	۰.۸	۵۷۶
-۲۷۶	۰.۷	۳۹۵	۰.۵	۱۱۹	-۲۸۳	۰.۶	۹۱۳	۰.۸	۶۳۰
-۳۲۸	۱.۳	۷۷۰	۱.۸	۴۴۲	-۴۷۰	۰.۴	۶۰۹	۰.۲	۱۳۹
-۳۶۰	۰.۸	۴۷۲	۰.۴	۱۱۲	-۴۸۵	۰.۹	۱۳۰۶	۱.۱	۸۲۱
-۵۹۳	۱.۲	۷۲۰	۰.۵	۱۲۷	-۴۸۷	۱.۵	۲۱۰۷	۲.۲	۱۶۲۰
-۶۷۳	۱.۷	۱۰۵۵	۱.۵	۳۸۲	-۵۲۸	۰.۹	۱۳۲۱	۱.۱	۷۹۳
-۶۹۴	۱.۵	۹۱۰	۰.۹	۲۱۶	-۵۳۵	۱.۰	۱۴۱۷	۱.۲	۸۸۲
-۷۳۳	۲.۹	۱۷۴۲	۴.۰	۱۰۰۹	-۵۳۶	۰.۵	۷۳۶	۰.۳	۲۰۰
-۷۷۸	۱.۵	۸۹۷	۰.۵	۱۱۹	-۸۳۹	۳.۷	۵۲۵۹	۵.۹	۴۴۲۰
-۸۱۸	۳.۷	۲۲۶۱	۵.۸	۱۴۴۳	-۸۴۱	۱.۵	۲۱۶۲	۱.۸	۱۳۲۱
-۸۲۸	۳.۳	۱۹۸۰	۴.۶	۱۱۵۲	-۱۰۱۲	۱.۸	۲۶۳۹	۲.۲	۱۶۲۷
-۹۷۲	۳.۰	۱۸۳۱	۳.۴	۸۵۹	-۱۱۶۰	۱.۴	۱۹۹۷	۱.۱	۸۳۷
-۱۰۱۰	۲.۵	۱۵۱۴	۲.۰	۵۰۴	-۱۵۹۸	۲.۱	۳۰۲۴	۱.۹	۱۴۲۶
-۲۵۰۸	۶.۲	۳۷۶۴	۵.۰	۱۲۵۶	-۴۶۶۸	۱۵.۴	۲۲۱۳۶	۲۳.۳	۱۷۴۶۸
-۲۷۴۲	۱۳.۸	۸۳۸۴	۲۲.۶	۵۶۴۲	-۵۹۶۷	۶.۵	۹۴۰۳	۴.۶	۳۴۳۶
-۳۳۰۳	۷.۴	۴۴۶۸	۴.۷	۱۱۶۵	-۶۴۳۵	۸.۴	۱۲۰۵۸	۷.۵	۵۶۲۳
-۴۶۸۴	۱۱.۰	۶۶۸۷	۸.۰	۲۰۰۳	-۴۲۵۸۸	۴۲.۷	۶۱۵۱۹	۲۵.۲	۱۸۹۳۱
-۱۳۱۱۹	۳۱.۳	۱۹۰۰۸	۲۳.۶	۵۸۸۹					

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۱۲: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان همدان طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵					استان
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها درصد	تعداد	وارد شده‌ها درصد	تعداد	
-۱۸۲۱۲	۱۰۰.۰	۶۳۷۲۴	۱۰۰.۰	۴۵۵۱۲	-۱۹۵۰۴	۱۰۰.۰	۱۹۷۸۴۶	۱۰۰.۰	۱۰۸۳۴۲	جمع
۲۸۲۹	۵.۰	۳۱۹۳	۱۳.۲	۶۰۲۲	۸۵۸۴	۲.۶	۵۱۱۰	۱۲.۶	۱۳۶۹۴	کردستان
۲۶۲۶	۵.۳	۳۳۵۶	۱۳.۱	۵۹۸۲	۵۵۶۷	۴.۱	۸۰۵۱	۱۲.۶	۱۳۶۱۸	کرمانشاه
۸۲۸	۱.۸	۱۱۵۲	۴.۴	۱۹۸۰	۱۸۳۲	۲.۴	۴۷۵۳	۶.۱	۶۵۸۵	خوزستان
۲۶۵	۰.۹	۵۶۳	۱.۸	۸۲۸	۸۳۹	۲.۲	۴۴۲۰	۴.۹	۵۲۵۹	لرستان
۲۵۵	۰.۴	۲۳۵	۱.۱	۴۹۰	۶۵۰	۰.۹	۱۸۵۴	۲.۳	۲۵۰۴	آذربایجان غربی
۲۴۰	۳.۳	۲۰۹۸	۵.۱	۲۳۳۸	۵۹۰	۰.۴	۸۳۲	۱.۳	۱۴۲۲	سیستان و ...
۹۴	۰.۱	۸۰	۰.۴	۱۷۴	۴۲۴	۰.۶	۱۲۵۹	۱.۶	۱۶۸۳	ایلام
-۸	۱.۵	۹۷۲	۲.۱	۹۶۴	۲۳۳	۰.۹	۱۶۹۲	۱.۸	۱۹۲۵	هرمزگان
-۲۵	۰.۱	۸۶	۰.۱	۶۱	۱۳۶	۰.۹	۱۸۰۵	۱.۸	۱۹۴۱	آذربایجان شرقی
-۳۳	۰.۱	۷۴	۰.۱	۴۱	۴۳	۰.۱	۱۴۸	۰.۲	۱۹۱	چهارمحال و ...
-۵۴	۰.۳	۱۹۸	۰.۳	۱۴۴	۲۲	۰.۱	۲۰۸	۰.۲	۲۳۰	خراسان جنوبی
-۷۳	۰.۵	۳۴۰	۰.۶	۲۶۷	-۳۴	۰.۱	۱۱۴	۰.۱	۸۰	خراسان شمالی
-۸۹	۰.۳	۱۷۵	۰.۲	۸۶	-۱۷۹	۰.۲	۳۴۱	۰.۱	۱۶۲	کهگیلویه و ...
-۹۳	۱.۶	۱۰۱۵	۲.۰	۹۲۲	-۱۹۳	۰.۴	۸۶۴	۰.۶	۶۷۱	کرمان
-۱۰۸	۱.۲	۷۶۲	۱.۴	۶۵۴	-۲۵۳	۰.۳	۵۰۳	۰.۲	۲۵۰	یزد
-۱۰۹	۰.۴	۲۵۰	۰.۳	۱۴۱	-۳۳۵	۰.۳	۶۶۸	۰.۳	۳۳۳	گلستان
-۱۶۷	۱.۰	۶۰۷	۱.۰	۴۴۰	-۳۳۹	۰.۳	۶۴۶	۰.۳	۳۰۷	اردبیل
-۲۰۷	۱.۹	۱۲۱۳	۲.۲	۱۰۰۶	-۳۸۰	۰.۹	۱۷۳۲	۱.۲	۱۳۵۲	خراسان رضوی
-۲۱۴	۰.۶	۴۰۶	۰.۴	۱۹۲	-۴۱۸	۰.۹	۱۸۷۴	۱.۳	۱۴۵۶	بوشهر
-۲۱۹	۰.۶	۳۵۵	۰.۳	۱۳۶	-۵۳۷	۰.۸	۱۵۵۱	۰.۹	۱۰۱۴	زنجان
-۲۲۰	۱.۵	۹۵۰	۱.۶	۷۳۰	-۵۴۲	۱.۶	۳۲۶۳	۲.۵	۲۷۲۱	اصفهان
-۲۲۴	۱.۰	۶۶۶	۱.۰	۴۴۲	-۶۱۹	۰.۵	۹۳۵	۰.۳	۳۱۶	سمنان
-۵۰۴	۱.۶	۱۰۴۳	۱.۲	۵۳۹	-۸۳۴	۱.۵	۲۸۹۸	۱.۹	۲۰۶۴	فارس
-۵۳۵	۱.۵	۹۷۲	۱.۰	۴۳۷	-۱۱۶۱	۱.۲	۲۴۳۹	۱.۲	۱۲۷۸	گیلان
-۵۷۲	۱.۷	۱۱۱۱	۱.۲	۵۳۹	-۱۱۶۱	۱.۴	۲۷۶۵	۱.۵	۱۶۰۴	قزوین
-۶۳۴	۳.۳	۲۱۰۷	۳.۲	۱۴۷۳	-۱۲۱۲	۱.۱	۲۱۰۰	۰.۸	۸۸۱	مازندران
-۱۳۹۲	۴.۶	۲۹۳۵	۳.۴	۱۵۴۳	-۷۰۴۹	۵.۰	۹۹۱۱	۲.۶	۲۸۶۲	مرکزی
-۱۸۳۶	۵.۷	۳۶۰۶	۳.۹	۱۷۷۰	-۸۱۵۰	۶.۴	۱۲۶۹۵	۴.۲	۴۵۴۵	قم
-۴۷۸۴	۱۲.۰	۷۶۵۲	۶.۳	۲۸۶۸	-۸۵۰۲۸	۶۱.۹	۱۲۲۴۱۵	۳۴.۵	۳۷۳۸۷	تهران
-۱۳۲۴۹	۴۰.۱	۲۵۵۵۲	۲۷.۰	۱۳۳۰۳						

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۱۳: مهاجران بین استانی وارد شده و خارج شده و خالص مهاجرت استان یزد طی دوره ۹۰-۱۳۷۵

دوره ۹۰-۱۳۸۵					دوره ۸۵-۱۳۷۵					استان	
خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد	خالص مهاجرت	خارج شده‌ها تعداد درصد	وارد شده‌ها تعداد درصد			
۲۵۹۳۱	۱۰۰.۰	۲۴۵۵۹	۱۰۰.۰	۵۰۴۹۰	جمع	۳۹۳۵۴	۱۰۰.۰	۶۰۴۲۸	۱۰۰.۰	۹۹۷۸۲	جمع
۴۵۶۲	۱۰.۰	۲۴۴۹	۱۳.۹	۷۰۱۱	فارس	۹۲۱۲	۹.۴	۵۶۸۳	۱۴.۹	۱۴۸۹۵	کرمان
۳۷۶۷	۲.۱	۵۱۳	۸.۵	۴۲۸۰	سیستان و ...	۵۹۹۲	۱.۵	۹۲۲	۶.۹	۶۹۱۴	سیستان و ...
۳۴۵۲	۱۲.۳	۳۰۳۲	۱۲.۸	۶۴۸۴	کرمان	۵۱۸۶	۲۷.۷	۱۶۷۱۶	۲۱.۹	۲۱۹۰۲	تهران
۳۳۶۴	۱۲.۶	۳۱۰۵	۱۲.۸	۶۴۶۹	اصفهان	۳۸۴۹	۱۱.۴	۶۸۶۸	۱۰.۷	۱۰۷۱۷	فارس
۲۶۷۹	۱۸.۰	۴۴۲۱	۱۴.۱	۷۱۰۰	تهران	۳۵۱۱	۱۰.۶	۶۳۸۰	۹.۹	۹۸۹۱	اصفهان
۱۴۷۱	۲.۴	۵۸۱	۴.۱	۲۰۵۲	خوزستان	۲۵۳۸	۱.۶	۹۸۷	۳.۵	۳۵۲۵	خوزستان
۱۱۶۷	۱.۰	۲۵۲	۲.۸	۱۴۱۹	چهارمحال و ...	۲۱۶۱	۱۲.۶	۷۶۳۴	۹.۸	۹۷۹۵	خراسان رضوی
۱۰۲۹	۳.۹	۹۵۰	۳.۹	۱۹۷۹	هرمزگان	۱۳۴۶	۴.۹	۲۹۶۹	۴.۳	۴۳۱۵	هرمزگان
۶۸۰	۱۲.۸	۳۱۴۲	۷.۶	۳۸۲۲	خراسان رضوی	۸۵۱	۰.۵	۲۹۵	۱.۱	۱۱۴۶	بوشهر
۶۱۸	۴.۴	۱۰۹۲	۳.۴	۱۷۱۰	البرز	۶۵۳	۰.۹	۵۶۷	۱.۲	۱۲۲۰	آذربایجان شرقی
۵۹۳	۰.۵	۱۲۷	۱.۴	۷۲۰	لرستان	۶۴۳	۰.۶	۳۹۱	۱.۰	۱۰۳۴	اردبیل
۳۳۲	۰.۸	۱۹۸	۱.۰	۵۳۰	کرمانشاه	۶۴۰	۱.۰	۵۸۹	۱.۲	۱۲۲۹	چهارمحال و ...
۲۹۹	۰.۸	۲۰۰	۱.۰	۴۹۹	آذربایجان شرقی	۵۸۴	۰.۵	۳۲۰	۰.۹	۹۰۴	کرمانشاه
۲۵۲	۰.۶	۱۴۶	۰.۸	۳۹۸	اردبیل	۴۲۴	۰.۳	۱۹۶	۰.۶	۶۲۰	کردستان
۲۱۹	۰.۶	۱۳۶	۰.۷	۳۵۵	همدان	۳۹۲	۲.۶	۱۵۴۹	۱.۹	۱۹۴۱	خراسان جنوبی
۲۱۸	۰.۹	۲۱۱	۰.۸	۴۲۹	بوشهر	۳۷۲	۰.۶	۳۹۰	۰.۸	۷۶۲	آذربایجان غربی
۲۱۷	۱.۵	۳۷۸	۱.۲	۵۹۵	گلستان	۳۶۱	۰.۱	۸۸	۰.۴	۴۴۹	کهگیلویه و ...
۲۱۰	۳.۴	۸۴۱	۲.۱	۱۰۵۱	قم	۲۸۶	۱.۵	۹۲۲	۱.۲	۱۲۰۸	گیلان
۱۹۸	۰.۴	۱۰۳	۰.۶	۳۰۱	کهگیلویه و ...	۲۸۰	۱.۰	۵۷۶	۰.۹	۸۵۶	لرستان
۱۶۲	۰.۳	۶۹	۰.۵	۲۳۱	زنجان	۲۵۳	۰.۴	۲۵۰	۰.۵	۵۰۳	همدان
۱۲۶	۰.۵	۱۲۴	۰.۵	۲۵۰	آذربایجان غربی	۱۴۹	۱.۳	۸۰۷	۱.۰	۹۵۶	گلستان
۱۱۰	۰.۴	۹۴	۰.۴	۲۰۴	قزوین	۱۱۶	۰.۴	۲۷۰	۰.۴	۳۸۶	قزوین
۱۰۱	۱.۴	۳۴۲	۰.۹	۴۴۳	مازندران	۸۲	۰.۵	۲۹۶	۰.۴	۳۷۸	خراسان شمالی
۸۸	۰.۴	۱۰۸	۰.۴	۱۹۶	کردستان	۳۹	۱.۹	۱۱۷۵	۱.۲	۱۲۱۴	مازندران
۵۶	۱.۳	۳۱۶	۰.۷	۳۷۲	گیلان	-۳۹	۰.۵	۲۷۸	۰.۲	۲۳۹	ایلام
۴۸	۰.۹	۲۲۵	۰.۵	۲۷۳	مرکزی	-۶۸	۳.۰	۱۸۲۹	۱.۸	۱۷۶۱	قم
۴۲	۰.۳	۷۰	۰.۲	۱۱۲	ایلام	-۷۰	۰.۴	۲۵۴	۰.۲	۱۸۴	زنجان
۲۸	۰.۶	۱۵۲	۰.۴	۱۸۰	خراسان شمالی	-۸۸	۰.۸	۴۶۷	۰.۴	۳۷۹	سمنان
-۵۹	۱.۱	۲۷۳	۰.۴	۲۱۴	سمنان	-۳۰۱	۱.۳	۷۶۰	۰.۵	۴۵۹	مرکزی
-۹۸	۳.۷	۹۰۹	۱.۶	۸۱۱	خراسان جنوبی						

منبع: سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

جدول پ ۱۴: پیش‌بینی کننده‌های احتمال مهاجرت اقتصادی سرپرست‌های خانوار - ۱۳۹۰

نسبت بخت‌ها (Exp(B))					مقوله‌ها	متغیرها
مدل ۵	مدل ۴	مدل ۳	مدل ۲	مدل ۱		
۳/۸**	۳/۸**	۳/۸**	۳/۸**	۴/۰**	مرد زن (مرجع)	جنس
۱/۷**	۱/۷**	۱/۷**	۱/۶**		<۳۰	سن در زمان مهاجرت
۲/۵**	۲/۵**	۲/۵**	۲/۴**		۳۰ - ۴۵ < ۴۵ (مرجع)	
۱/۷**	۱/۷**	۱/۸**			ابتدایی و نهضت	تحصیلات
۰/۱۵**	۰/۱۵**	۰/۱۶**			راهنمایی و متوسطه دانشگاهی (مرجع)	
۱/۵*	۱/۵*				درون شهرستانی بین شهرستانی (مرجع)	جریان مهاجرت
۱/۲**					برخوردار نیمه برخوردار محروم (مرجع)	سطح توسعه یافتگی مقصد
۰/۹۷						
۰/۲۶	۰/۲۵	۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۱۳		ضریب تعیین

** معنی‌داری در سطح $P < 0/01$ * معنی‌داری در سطح $P < 0/05$

منبع: داده‌های ۲٪ سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

جدول پ ۱۵: پیش‌بینی کننده‌های احتمال مهاجرت تبعی اعضای غیرسرپرست خانوار - ۱۳۹۰

متغیرها	مقوله‌ها	نسبت بخت‌ها (Exp(B))				
		مدل ۱	مدل ۲	مدل ۳	مدل ۴	مدل ۵
جنس	مرد (مرجع)					
	زن	۲/۷**	۴/۴**	۴/۳**	۴/۳**	۴/۲**
سن در زمان مهاجرت	< ۱۶ (مرجع)					
	۱۶ - ۳۰	۰/۲**	۰/۲**	۰/۲۷**	۰/۲۸**	۰/۲۸**
	۳۱ - ۴۵	۰/۲۴**	۰/۲۴**	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۰/۳۰**
	۴۵ <	۰/۱۷**	۰/۱۷**	۰/۱۹**	۰/۱۹**	۰/۱۹**
تحصیلات	ابتدایی و نهضت					
	راهنمایی و مت ۱۱۱ و سطح	۰/۱۸**	۰/۱۸**	۰/۱۸**	۰/۱۸**	۰/۱۸**
	دانشگاهی (مرجع)					
جریان مهاجرت	درون شهرستانی	۱/۲**	۱/۲**			
	بین شهرستانی (مرجع)					
نوع مهاجرت	روستا-روستا	۱/۰۹				
	روستا-شهر	۰/۹۶				
	شهر-روستا	۰/۸۱**				
	شهر-شهر (مرجع)					
ضریب تعیین		۰/۱۹	۰/۴۵	۰/۵۰	۰/۵۲	۰/۵۳

** . معنی داری در سطح $P < 0/01$

منبع: داده‌های ۲٪ سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

جدول پ ۱۶: پیش‌بینی کننده‌های احتمال مهاجرت به نقاط شهری در ایران - ۱۳۹۰

نسبت بخت‌ها (Exp(B))							مقوله‌ها	متغیرها
مدل ۷	مدل ۶	مدل ۵	مدل ۴	مدل ۳	مدل ۲	مدل ۱		
۰/۳۷**	۰/۳۷**	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۳۵**	۰/۳۴**	۰/۳۵**	برخوردار (مرجع) نیمه برخوردار محروم	سطح توسعه یافتگی مبدأ
۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۳۶**	۰/۳۴**	۰/۳۳**	۰/۳۱**	۰/۳۲**		
۱/۶**	۱/۶**	۱/۶**	۱/۶**	۱/۴**	۱/۴**	۱/۴**	ابتدایی و نهضت (مرجع) راهنمایی و متوسطه دانشگاهی	تحصیلات
۴/۰**	۴/۰**	۳/۹**	۴/۲**	۳/۳**	۳/۶**	۳/۶**		
۱/۸**	۱/۸**	۱/۸**	۲/۰**	۱/۹**			درون‌شهرستانی (مرجع) بین‌شهرستانی	جریان مهاجرت
۰/۵۳**	۰/۵۸**	۰/۵۹**	۰/۵۸**				<۱۶ (مرجع) ۱۶-۳۰ ۳۱-۴۵ ۴۵ <	سن در زمان مهاجرت
۰/۷۹**	۰/۹۳*	۰/۹۳*	۰/۹۳*					
۱/۳**	۱/۵**	۱/۵**	۱/۶**					
۱/۵**	۱/۵**	۱/۵**					روستا (مرجع) شهر	مبدأ
۱/۳**	۱/۲**						مرد (مرجع) زن	جنس
۰/۷۵**							سرپرست (مرجع) غیرسرپرست	وضع سرپرست خانوار
۰/۴۷	۰/۴۶	۰/۴۵	۰/۴۳	۰/۳۸	۰/۳۰	۰/۱۶		ضریب تعیین

** معنی‌داری در سطح $P < 0/01$ * معنی‌داری در سطح $P < 0/05$

منبع: داده‌های ۲٪ سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰

جدول پ ۱۷. مطالعات انجام گرفته در خصوص حاشیه‌نشینی در ایران با توجه بر ویژگی‌های کلی

موضوع	مسائل مورد توجه	راهکارهای ارائه شده
بررسی وضعیت حاشیه‌نشینی و مسائل آن در شهر همدان	حاشیه‌نشینی پیامد مهاجرت روستا-شهری و شهرنشینی	پذیرش حاشیه‌های شهر به عنوان جزء لاینفک شهر، مدیریت و ارتقای سطح زندگی در این مناطق
نگرشی از درون به پدیده حاشیه‌نشینی (مطالعه مورد: اسلام آباد کرج)	حاشیه‌نشینی پیامد مهاجرت روستا-شهر	اتخاذ سیاستهای مشارکتی و مبتنی بر توانمندسازی
تحلیلی بر علل شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در شهر اصفهان (نمونه موردی ارزنان و دارک)	عوامل اقتصادی (دافعه و جاذبه)، قومیت، نوع شغل	به رسمیت شناختن حاشیه‌نشینان و مشارکت دادن آنها در امور شهر، ایجاد شهرهای جدید در پیرامون
آسیب‌شناسی اقتصادی نقاط حاشیه‌نشین و ارتباط آن با جرائم در مناطق اقبالیه، پوبندرو خیرآباد قزوین	شکل‌گیری حاشیه‌نشینی با مهاجرت (عامل بنیادی)	برنامه ریزی جهت توسعه با ارتقاء تعادل بین سرانه‌های وضع موجود و شاخص‌های استاندارد
پیدایش تکامل فیزیکی و وضعیت اجتماعی-اقتصادی حاشیه‌نشینی (مطالعه موردی: محله عین ۲ اهواز)	حاشیه‌نشینی با ایجاد قطب‌های صنعتی، جنگ و مهاجرت	جلوگیری از حاشیه‌نشینی
بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسأله حاشیه‌نشینی و پیامدهای اجتماعی آن در شهر اهواز	مهاجرتهای روستایی مهمترین عامل گسترش مناطق حاشیه‌نشین	بهسازی مناطق حاشیه‌نشین و جلوگیری از رشد آنها
سکونتگاههای خودرو و امنیت اجتماعی (مورد شهر پاکدشت)	مهاجرتهای روستایی، پایین بودن سطح زندگی مردم و کاهش کنترل دولت بر سکونتگاههای خودرو	ایجاد و توزیع فرصت‌های شغلی در سراسر کشور و بهبود وضعیت معیشتی ساکنان فعلی
بررسی نقش حاشیه‌نشینی در بروز ناامنی و رفتارهای ضد امنیت اجتماعی (در استان خراسان رضوی بطور عام و شهرستان مشهد بطور خاص)	افزایش طبیعی جمعیت و مهاجرت	اتخاذ سیاستهای مشارکتی و مبتنی بر توانمندسازی
حاشیه‌نشینی، ناهنجاری‌های شهری و راهکارهای تعدیل آن (مورد شناسی؛ کریم‌آباد زاهدان)	گسترش نابسامان فیزیکی شهر	تنظیم خانواده، کاهش و تعدیل مهاجرتهای روستا-شهر، تقویت شهرهای میانی، مدیریت شهری و به رسمیت شناختن حقوق افراد مناطق حاشیه‌نشین
مهاجرت و شهرنشینی در ایران	بحث عدم برخورداری مناطق روستایی از امکانات بهداشتی، رفاهی و غیره	توزیع برابر امکانات توسعه جهت جلوگیری از مهاجرتهای روستا-شهری
مهاجرتهای داخلی و میزان شهرنشینی در قاره آسیا و آفریقا (مطالعه موردی ایران)	پایین آمدن سطح زندگی و افزایش مشکلات اقتصادی-اجتماعی	کنترل مهاجرتهای روستایی با بهبود کیفیت سطح زندگی روستائیان، جلوگیری از افزایش بی تناسب جمعیت شهری
نگاهی به تحولات شهرنشینی و مهاجرت در ایران	مهاجرتهای روستا-شهر	تمرکز زدایی سیاسی، سیاستگذاری مناسب در شهرهای بزرگ و آزادسازی بازارهای مالی

منبع: محمودیان و قاسمی اردهائی ۱۳۹۱

نتایج و یافته‌های ارائه شده در این گزارش توسط نهاد‌های پژوهشی - آموزشی جمهوری اسلامی ایران تهیه گردیده و

لزوماً بازتاب نقطه نظرات صندوق جمعیت سازمان ملل متحد نمی‌باشد.

دانشکده علوم اجتماعی

تهران، بزرگراه جلال آل احمد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران،

گروه جمعیت شناسی، صندوق پستی: ۱۴۱۳۷

<http://social.ut.ac.ir>

United Nations Population Fund

<http://iran.unfpa.org>

پژوهشکده‌ی آمار

<http://www.srtc.ac.ir>